

HANGON

KAUPUNKI

JA

KYLPLYLAITOS.

KÄSIKIRJA KYLPYVIERAITA JA MATKAILIJOITA VARTEN.

TOIMITTANEET

A. BERNDTSON y. m.

VARUSTETTU 4 KUVALLA JA 3 KARTALLA.

HELSINGISSÄ 1895.

WENTZEL HAGELSTAMIN KUSTANNUKSELLA.

HELSINGISSÄ.

HELSINGIN SENTRAALI-KIRJAPAINOSSA, 1895.

Sisältö.

	Sivu.
I. Kaupunki	1.
1. Historiikka	1.
2. Nykyinen tila	17.
II. Kylpylaitos	32.
1. Historiikki ja kehitys	32.
2. Ilmastollisia edellytyksiä	44.
3. Asema ja kylpyelämä	76.
4. Kylpykaudet, asunnot ja ravintolat	83.
5. Kylpylajeja ja niiden indikatsioneja. Tauteja	86.
III. Ympäristöt ja huvimatkoja	90.
IV. Kaikellaisia tietoja ja hintaluetteloja	96.
1. Ohjesäännöt Hangon kylpylaitoksessa	96.
2. Maksuja laitokseen	97.
3. Ravintolain hintoja	99.
4. Menoja parannusjaksosta	100.
5. Taksoja	101.
Liitteitä :	
I. Vanhan ja uuden kylpyhuoneen sekä kaivuhuoneen pohja- piirrokset.	
II. Kaupungin sekä koko kylpylaitoksen-alueen kartta kaikkine rakennuksineen, puistoineen ja huviloineen.	
III. Pohjapiirros Hotelli Bellevue'stä Hangossa, 1 kerros.	

Esipuhe.

Tämä kirjanen on tehty aikomuksessa levittää laveampiin piireihin, kuin tähän saakka on ollut asianlaita, tietoa Hangon kaupungista ja erittäinkin sen kylpylaitoksesta. Kun Hangolla, mitä luontoon ja ilman-alaan tulee, on erinomaisen suuria etuja, sillä kun on kaikki edellytykset ollakseen suotuisa parannuspaikka ja sen kylpylaitos kun tarjoaa täydet takeet järkiperaisestä ja täydellisestä sairas- ja terveydenhoidosta, sopinee otaksua, että paikkakunnan ja sen kylpylaitoksen nykyistä tilaa ynnä sen historiallisen kehityksen pääpiirteitä vulaiseva kuvaus saaruttaa asiaan huomiota kiinnittävän lukijakunnan sekä kotimaassamme että muualla. Tähän katsoen on allekirjoittanut alla mainittujen asiantuntijain myötävaikutuksella laatinut moisen kuvauksen, joka nyt julaistaan yleisöä varten yht'aikaa suomen, ruotsin ja saksan kielillä.

Kirjan eri-osastoista on Hangon historiikin kirjoittanut insinööri, vapaaherra K. E. Palmén, joka muutoinkin on tehokkaasti ottanut osaa kirjan lopulliseen toimitukseen, ja yleissilmäyksen Hangon ilmastollisiin edellytyksiin y. m. on toimittanut Meteorologisen Keskuslaitoksen assistentti, maisteri Aksel Heinrichs.

Lisäksi ovat professori E. A. Homén, insinööri F. v. Christerson, apteekkari H. Lindgrén ja asemapäällikkö

C. Appelgrén antaneet minulle asiantuntemiseen perustuvia tietoja, jotka ovat olleet työlle suureksi hyödyksi, joten pyydän tässä ilmilausua heille kiitollisuuteni.

Seuraavia painettuja lähteitä on minulla ollut käytettävänä: J. I. Björkstén'in ja E. A. Homén'in kirjoitukset Hangon kylpylaitoksesta Suomen lääkäriseuran toimituksissa (nide 25 [1883] ja 32 [1890]); F. v. Christierson'in kertomus kylpylaitoksesta Teknillisen yhdistyksen toimituksissa 1891; Ossian Reuter'in »Skildringar från västra Nyland» vihkossa 24 »Skrifter utgifna af Svenska folkskolans vänner» nimisiä kirjoituksia; »Adress- och kommunalkalender för Hangö stad» sekä »Matkasuuntia Suomessa II».

A. Berndtson.

I. Kaupunki.

1. Historiikkia.

Hangon eli Hankoniemen kaupungin historia alkaa oikeastaan vasta siitä kun heräsi ajatus rautatien perustamisesta näihin seutuihin. Mutta jo kauan ennen, jopa ammoisessa muinaisuudessa oli Hankoniemi Suomen mannermaan eteläisimpänä kärkenä hyvin tunnettu merenkulkijoille. Eräässä kirjoituksessa noin v:ltä 1270, joka käsittelee purjehdusta Tanskasta itään ja pohjoiseen päin ja joka on Langebekin 1600-luvun lopulla julkaisemassa teoksessa »Scriptores rerum danicarum», sanotaan, että matka kävi pitkin ruotsin rannikkoa Tukholmaan ja sieltä meren yli ja Ahvenan saaristoa myöten »Hangegethe»-niemeen, jota kirjoitus mainitsee suomeksi kutsuttavan nimellä Cumiupe *). Mahtavan Hansan alukset ne silloin välittivät kauppaa rikkaan Novgorodin kanssa. Alusten kehouden ja puuttuvan purjehdustaidon tähden, oli siihen aikaan kuljetettava pitkin rannikkoa, jolloin Hankoniemi varmaankin oli hyvin käytetty asemapaikka. Eräs tarina vanhoilta ajoilta kertookin, että n. s. Kappelisataman läheisyydessä Hankonie-

*) Tämä nimitys, jota on selitetty väännökseksi sanasta »Kemiön-pää» s. o. Kemiönniemi tai Kumiapää, kumottava tai kumiseva niemi näkyy jo keskiajalla jääneen unhoituksiin.

men kylän vieressä on ollut katolinen kappeli, jonka kellot kutsuivat purjehtijaa mereltä turvalliseen satamaan *). Varmempana todistuksena siitä, että Hankoniemi on ollut mieluisana pysähdyspaikkana laivoille, ovat ne kalliopiirokset, joita on ollut ja osaksi vieläkin on nientä ympäröivissä kallioissa.

Vanhimmat niistä lienevät olleet vaakunoita ja kilpi-merkkejä, jotka jo ovat kokonaan hävinneet pois. Vanha historioitsija Olaus Magnus omistaa v. 1555 painetussa teoksessaan, »*Historia de gentibus septentrionalibus*», yhden luvun näille vaakunapiirroksille. Niiden synnystä ja Hangon satamasta sanoo hän muun muassa:

»Hangon oivallinen satama on niin mieluisa ja turvallinen, ettei koko pohjoisessa meressä, kenties ei suuressa meressäkään ole sen vertaista. Sillä se ottaa vapaasti mistäpäin hyvänsä purjehtijat syliinsä ja suojelee niitä luonnollisilla varustuksillaan sekä myrskyiltä että vihollisilta (joll'eivät itse ole huolimattomia). Sillä satama on suloisessa asemassa vuorten ja laaksojen keskellä kuin oivallisin linna. Tänne ovat myöskin Götan ja Svean sankarien vaakunat hakatut järjestykseen, mutta vanhan kansan yksinkertaisuudessa jälkeentuleville osoittamaan, että laivasto muinoin majaili täällä alati valtakuntien puolustusta varten mitä vihoillisia hyökkäyksiä vastaan hyvänsä. Tänäkin päivänä pitää sekä ruhtinas että aateli samasta syystä laivastoja tässä satamassa, varsinkin koska lähiseuduista voi saada kaikkea mitä äkisti huomataan tarpeelliseksi aseelliselle laivastolle liittolaisten suhteen; ja koska kaikkea vahinkoa on odotettavissa viholliselta, jos se tunkeutuu tähän satamaan turmiota tuottamaan».

*) Jälkiä moisen rakennuksen kivijalasta lienee vieläkin nähtävänä paikalla.

Vanhanaikaisessa, kömpelössä kuvassa näkyy 9 vaakunaa nimittäin, paitsi kolmekruunuista Svean vaakunaa ja Götan vaakunaa jalopeuroineen, Vasa, Natt och Dag (nuorempi Sture-suku), Bjelke, Sture (3 lumpeen lehteä vaakunassa), Ros (yksi ruusu vaakunassa), Tott ja Gyllenstjerna-sukujen kilpimerkit. Vaakunat arvellaan hakatuiksi 15 vuosisadalla, luultavasti sillä ajalla, jolloin kuningas Kaarle Knuutinpoika Bonde oleskeli Raseporissa, koska henkilöitä mainituista suvuista oli läheisessä sukulaisuudessa hänen kanssaan.

Säilyneet kirjoitukset Tullisaarella, jotka esitetään seuraavassa osastossa, ovat 1600- ja 1700-luvuilta.

Hangon kauas mereen pistävä, auhtoperäinen niemi, jolla Suomen rannan kohoamisen tähden kenties oli toisennoinen muoto kuin meidän päivinämme, oli otaksuttavasti jotenksakin autio, mutta nientä ympäröivät kalliot antoivat hyvän suojan myrskyjä ja epäsuotuisia tuulia vastaan. Thuneldin vanhassa maantieteessä 1700-luvun lopulta kiitetään Hangon satamaa mitä parhaimmaksi. Vaikkei myöhempinä aikoina olekkaan ollut niin hyvä ajatus Hangon luonnollisesta satamasta eli redistä, on sitä kuitenkin paljon käytetty hätäsatamana ja ankkuripaikkana. Vielä neljännes vuosisataa takaperin ei ollut mitään harvinaista niin kutsutussa Ankkurimatalan satamassa (Ankargrundshamnen l. Nyhamnen) ja Korkeasaaren (Högholman) takana (nykyisessä satamassa) nähdä 100 jopa 200 alusta ankkurissa. Sittenkuin höyrylavat yhä enemmän ovat alkaneet välittää liikettä pitkin rannikkojamme, on sataman merkitys tässä suhteessa melkoisesti vähennyt.

Luonnollista oli, että Hangon satama sijaiten Itämeren ja sen suurten lahtien rajalla ja lähellä Ruotsin sekä Viron rannikoita, soveltui sotaisiin tarkoituksiin. Sota-aikana oli seutu siten tärkeänä majailupaikkana sotaa käyville lai-

vastoille, jotka täältä käsin voivat vallita Ruotsin ja Suomen etelärannikon välistä meriliikettä. Näillä tienoilla onkin taisteltu suurempia ja pienempiä meritappeluja, huomattavin 1714 läntisellä Hangon selällä, missä urhollinen Niilo Ehrenskiöld taisteli ylivoimaista Venäjän laivastoa vastaan, jota johti Apraksin ja tsaari Pietari itse.

Jo viimevuosisadan keskipaikoilla nousi kysymys Hankoniemen linnoittamisesta ruotsin saaristolaivaston suojaksi, vaikka aie toteutettiin vasta vuosisadan lopulla. Kevätkesällä 1789 rakennutti näet ruotsin hallitus suljettuja pattereja Eldskärin, Lergrundin, Dömansklubbin ja Bergahamnsbolman kalliolle. Linnoitukset saivat erityiset nimensä, jotka ovat säilyneet meidän päiviimme. Niinpä sai Eldskärin linnoitus kuninkaan mukaan nimen Gustafsvärn, Lergrundin linna perintöprinssin mukaan Gustaf Adolfs eli Gustafs fäste, Dömansklubbia kutsuttiin Suomen komentajakenraalin mukaan Mejerfeltin kallioksi. Bergahamnsbolma vihdoin sai kuningattaren kunniaksi nimen Drottningberget (Kuningatarvuori). Kaikki nämät varustukset joiden yhteisenä nimenä oli Gustafsvärnin eli Hangon linna, olivat tykityt noin 40 kanuunalla ja miehistön luku yhteensä nousi noin 200 à 300 mieheen. Linnan väestö muodosti erityisen, Hangon linnoituksen Drottningbergin seurakunnan, joka kuului Bromarvin kappeliin. Linnoituksen oli rakennuttanut majuri v. Kierting, joka myöskin oli sen ensimmäinen komentaja, ja 15 p. toukokuuta 1789, joka oli kuningattaren nimipäivä, nostettiin Ruotsin lippu ensikerran Gustafsvärnissä liehumaan.

Lienee ollut aikomus myöhemmin rakentaa pysyväisempi linnoitus, jota varten tarpeita jo oli osaksi hankittu, mutta linnoitus joutuikin maaliskuun 21 p. 1808 ynnä 55 kanunaa ja paljon ampumavaroja venäläisten käsiin. Sodan jälkeen lienevätkin venäläiset panneet toimeen muutamia aiotuista

rakennustöistä, mutta linna jäi siltä hyvin vähäpätöiseksi sotilas-asemaksi.

Itämaisen sodan aikaan tulivat vanhat varustukset jälleen lyhyeksi aikaa käytäntöön. Vallit tykitettiin paremmilla kanuunilla, uusia pattereja rakennettiin Tulliniemelle, ilma-telegrafi laitettiin y. m. Linnoituksia hätyyttivät myöskin englantilaiset sotalaivat, kuten 22 p. toukokuuta, jolloin Gustaf Adolfa ja Gustafsvärniä pommitettiin parin tunnin aika ilman sanottavaa seurausta. Tähän aikaan alettiin niemen suojaamiseksi maanpuolisia hyökkäyksiä vastaan rakentaa paalutuksia, joiden oli määrä ulottua nykyiseltä tehtaan niemeltä vanhan ruutikellarin luo suoraan nykyisen rautatieaseman poikki, missä jätteitä tuosta kummallisesta varustuksesta (2 korkeaa lankkuaitaa ja väli oljilla täytetty) vielä voi erottaa. Kun kumminkin oli tultu huomaamaan, ettei linnoitusten varustukset eikä miehistö riittäneet vastustamaan suurempien vihollislaivastojen päällekkarkauksia, räjähytettiin ne ilmaan korkean-asianomaisesta käskystä 27 p. elokuuta 1854, Mejerfelt 150 puudalla, Gustaf Adolf 200 ja Gustafsvärn 600 puudalla ruutia. Tuota suuremmoista loppunäytöstä katseli varustusväki ja asukkaat Kuningatarvuorelta. Ainoat jäännökset tältä ajalta, paitsi Gustaf Adolfin ja Gustafsvärnin ihanoita raunioita, ovat vanha ruutikellari länsipuolella rautatieasemaa ja kirkonraunio itäsataman luona, joka viime mainittu kumminkin asianmukaisesti korjattuna on nykyään makasiinina, sekä lopuksi vainajitten lepopaikat, joista n. s. kreikkalainen kirkonmaa on länsipuolella satamarataa; vanhempi ruotsalainen oli Vartiovuoren (Vårdberget) juurella, missä nyt löytyy tontit 7, 9 ja 6 Vuorikadun varrella.

Useita kertoja on ollut kysymyksenä Hangon sataman muodostaminen sotasatamaksi, mutta onneksi siitä ei ole tul-

lut mitään, koska suuri syvyys ja aukea asema vaatisi suunnattoman kallisten aallonsärkijäin perustamista.

Ei sotaisten tarkoitusten kautta, vaan rauhallisten toimien, kaupan ja meriliikkeen sijana oli Hankoniemi hyödyttävä maata.

Ollen tärkeä paikka merikululle pitkin Suomen etelärannikkoa oli jo ruotsin vallan aikaan niemellä tullikonttori. Majakkamaalle (Russaareen) taas oli rakennettu korkea tunnusmajakka, joka 1831 varustettiin majakkalyhdyllä, vaikka Hangon majakkaa ei sytytetty ennenkuin 13 p. heinäkuuta 1838. Maaliskuussa 1854 revittiin vanha puumajakka, jotta vihollinen ei olisi voinut käyttää sitä hyväkseen, ja majakka rakennettiin väliaikaisesti vasta sodan jälkeen 1857. Nykyinen kivistä rakennettu majakka valmistui 1862 ja siitä pitäen on »Hankoniemen silmä» tuikkanut merelle ohjaten merimiehen kulkua pimeässä yössä. Vuonna 1868 tuli lisää Gustafsvärnin majakka johtomajakaksi satamaan purjehtiessa sekä viimevuosina, kuin Hangon meriliike on melkoisesti enennyt, samaan tarkoitukseen useita kaasuoilju- ja satamatulia. Merimerkeistä ansaitsee vielä mainitsemista n. s. Englantilaisen katu eli metsänhakkaus Tulliniemen kannaksella, jonka englantilaiset tekivät sodan aikana merimerkiksi Hangon satamaan purjehtimista varten. Lopuksi mainittakoon tämän yhteydessä, että pelastusasema ynnä rakettilaitos ja pelastusvene on majakkamaalla vuodesta 1875, vaikkei edellistä ole tarvittu vielä panna käytäntöön, sekä vuodesta 1890 majakan vieressä patenteerattu sumumerkkikikanuuna.

Aikaisemmat toimenpiteet Hangon sataman parantamiseksi olivat jokseenkin vähäpätöistä laatua.

Vasta sitten kun maamme alkoi päästä nauttimaan nykyajan liikeneuvon, rautatien, etuja, kääntyi huomio Hankoniemeen, joka oli soveliaain paikka talvisataman perustamiseen.

Ensimmäinen ehdotus rautatien rakentamisesta Hankoniemeen tehtiin jo 1861, mutta vaikka kysymystä sangen innokkaasti pohdittiin sanomalehdissä, sai se odottaa ratkaisuaan vuosikymmenen. Se on aina luettava Helsingfors Dagblad-vainajan ansioksi, että se piti Hangon kysymystä päiväjärjestyksessä, jota vastoin Turun lehdet kaikin tavoin kokivat vastustaa aietta, jonka luultiin tulevan vahingottamaan Turun kauppaa sisämaan kanssa. Ei myöskään eräs rautatiekysymyksestä riippumaton, 1860 luvulla tehty ehdotus, että Suomen ja Ruotsin välinen postiyhteys pidettäisiin voimassa höyrylaivalla Hankoniemestä entisen vanhemmista ajoista johtuvan kuljetustavan asemasta ahvenanmaalaisilla postiruoduilla, saanut asianmukaista huomiota. Talviliikettä Pohjois-Itämerellä katsottiin — niin kummalta kuin se nyt kuuluukin — kerrassaan mahdottomaksi, huolimatta suotuisista esimerkeistä Gotlannin ja mannermaan välisellä linjalla.

Kumminkin toteutettiin tuumat rautatien rakentamisesta Hankoniemeen 1870 luvun alussa. Kysymyksen lopulliseen ratkaisuun vaikutti vähemmin maamme uinaileva tarve päästä suoranaiseen yhteyteen Länsi-Europan kanssa, vaan etupäässä tuo kangastava Pietarin liikkeen välityksen toivo, joka näytti mitä lupaavimmalta. Niinpä esim. valmistettiin Ruotsissa osakkeenkirjoitusta yhtiötä varten, jonka oli määrä Länsi-Euroopasta ja Ameriikasta Ruotsin (Nynäsin) kautta toimittaa tavaran y. m. kuljetusta Venäjälle ja päin vastoin. Suomessa puuhattiin Hangon radan hyväksi monella tavalla. Konsuli Hultman ja raatimies Östring Tammisaarella onnistuivat myöskin vetämään englantilaisten rahamiesten huomiota asiaan, niin että myönnytyshakemus saatiin toimeen lopulla vuotta 1868. Toisenkin myönnytyshakemuksen jätti hiukan myöhemmin hrat Harff, Kiseleff ja Wasenius, ja myönnytys annettiin niille 10 p. marrask. 1869. Se jätettiin sittemmin erään

osakeyhtiön haltuun, johon Pietarin rahamiehiä oli osallisina. Taloudelliset vaikeudet vaikuttivat kumminkin sen, että radan rakentaminen oikeastaan alettiin vasta maaliskuussa 1872 ja syksyllä 1873 olivat työt niin pitkälle edistyneet, että rata voitiin avata liikkeelle lokakuun 8 päivänä. Jo 1870 oli kumminkin baltilaisen radan jatko Baltisportiin asti valmistunut ja päässyt edelle, joten transitoliikkeen toiveet Hangon kautta Venäjän pääkaupunkiin pettivät. Turhaan koetti yhtiö 1874 tarjota rataa myytäväksi, yksinpä huutokaupallakin. Monta kertaa ajateltiin kaiken liikkeen lakkauttamista. Keväällä 1875 olivat yhtiön vaatimukset kumminkin alenneet niin, että valtio katsoi voivansa ostaa radan ynnä satamalaitokset 8,400,000 markasta jota paitsi takuita yhtiön ulkomaille myydyistä obligationeista nimellisarvoltaan 2,200,000 markkaa.

Hangon rautatien yhteydessä oli ensimmäiset satamatyöt Hankoniemessä tehty. Kuningatarvuoresta oli Korkeasaarta kohden rakennettu 138,6 m. pitkä n. s. moolo (vanha moolo) aiottuna sekä aallonsärkijäksi että lastauslaituriksi. Sen kustannukset lienevät nousseet noin $\frac{1}{2}$ miljoonaksi markaksi.

Mitään säännöllistä talviliikettä ei kuitenkaan kuulunut. Vuonna 1776 muodustui sentään yhtiö nimellä Suomen kauttakulku-höylaivaosakeyhtiö jonka oli määrä läpi vuoden pitää voimassa suoranaista yhteyttä Hangon ja Tukholman välillä. Yhtiö, jota sekä 60,000 markan suuruisella vuotuisella apurahalla että edullisilla lainoilla valtiolaitos tehokkaasti kannatti, hankki myöskin kaksi Express-nimistä höyryä, joista jälkimmäinen oli rakennettu 1877 yksinomaan talviliikettä varten, jota se talvella 1877—1878 voikin säännöllisesti pitää kunnossa. Tappiota tuottavan kesäliikkeen tähden joutui yhtiö kumminkin epävarmoihin asioihin syksyllä 1878, jonka jälkeen kapteeni Carl Korsman otti Express II:n oikeuksineen ja velvolli-

suuksineen huostaansa. Erinomaisen kunnollisen päällikön, kapteeni Granrothin johdolla, joka kuoli 1892, on talviliikettä ylipäänsä kiitettävällä tavalla voitu pitää voimassa. Kylminä talvina 1881, 1883, 1886, 1888, 1889 ja 1893 on höyrylaiva kuitenkin jäänyt kiini, joten 8—16 viikkovuoroa on jäänyt kulkematta 26:sta. Express oli kumminkin osoittanut, että talviliike pohjoisella Itämerellä oli mahdollinen. Tämä kehotti seuraamaan ja suuri tanskalainen yhtiö Det forenede Dampskibsselskab i Kjöbehavn ja meidän pontevatoiminen Suomen höyrylaiva-osakeyhtiö saavat pääasiallisesti kunnian Hangon talvikulku-neuvojen kehittämisestä edelleen suurimaksi hyödyksi maamme maanviljelykselle ja teollisuudelle, varsinkin sitten kuin yhtiö 1891 hankki yksinomaan sitä tarkoitusta varten lujasti rakennetut höyryt, komean Botnian ja nopeakulkuisen Astrean ja Uranian.

Koska kokemus kumminkin oli osoittanut, että suurin vaikeus talviliikkeessä oli rannoille ja satamaan pääsemisessä, jonka, vaikka se onkin avoin, pakkaistalvina jäät salpaavat, seurattiin tässä kohden ulkomaan esimerkkiä ja hankittiin 1889—90 yksinomaan jäänsärkijäksi rakennettu alus, tuo kuuluisa Murtaja, joka talvina 1892, 1893 ja 1895 on tehnyt maalle suuria palveluksia, vaikka sentään liike tuona tavatoman kylmänä talvena 1893 keskeytyikin pitemmäksi aikaa.

Muissakin suhteissa on valtio tehokkaasti edistänyt talviliikettä Hangon kautta.

Kun Hangon vanha moolo osottautui aivan riittämättömäksi kasvavalle liikkeelle ja satama muutoin oli liian pieni eikä antanut riittävää suojaa, on sekä mooloa että satamaa viimeaikoina melkoisesti lavennettu. Vuosina 1889—91 jatkettiin siten moolo 89 m:n pituisella erittäin huolellisesti tehdyllä uudella moololla, johon työhön meni kustannuksia lähemmäs $\frac{1}{2}$ miljoonaa markkaa. Sen jälkeen on satamaa suuren-

nettu peraamalla, sekä 150 m. pitkä kaji rakennettu pitkin sen pohjoista rantaa ja sille suuri tulli- ja lajitteluhuone. Kustannukset näistä töistä sekä ratayhdistyksistä y. m. nousevat $\frac{1}{2}$ miljoonaan markkaan, Jukuunottamatta perkauskoneen »Ruoppaajan» hankkimista. Kuten näkyy, nousevat ne summat, joita jo on käytetty Hangon satamaan, jäänmurtajan hankkimiseksi y. m. melkoisen suuriksi, mutta niitä vastaa täysin se erinomainen vaikutus, joka talviliikkeellä on ollut maamme taloudelliseen kehitykseen, eritotenkin mejerilaitokseemme.

Mikä merkitys keskeytymättömällä talvilaivaliikkeellä on ei ainoastaan Hangon kaupungin vaurastumiselle, vaan koko maamme taloudelliselle kehitykselle, sitä osoitamme muutamilla tilastollisilla tiedoilla.

Tullitulot Hangon tullikamarissa, jotka lähimpinä vuosina ennen v. 1889 nousivat keskimäärin 650,000 markkaan, olivat tässä mainittuina vuosina:

Vuonna 1889	1,062,929	Smk
„ 1890	1,962,603	„
„ 1891	1,504,605	„
„ 1892	1,195,506	„
„ 1893	902,444	„
„ 1894	1,518,205	„

Kuten tiedämme, oli näistä vuosina 1890, 1891 ja 1894 lauhkeat talvet, joten Hangon satamassa voi esteettömästi käydä ei ainoastaan talviliike-laivat vaan useat muutkin lastihöyryt. Tullitulot näinä vuosina ovatkin sen vuoksi korkeammat. Vähimmät olivat ne 1893, joka oli oikea jäätalvi, jonka vertaista ankaruudessa harvoin tuskinpa ollenkaan lienee ollut tällä vuosisadalla. Jossakin määrin lienee tullitulojen alentumiseen vuosina 1892 ja 1893 vaikuttanut myöskin

maamme taloudellinen ahdinkotila. Hangon voittaa muutoin tullituloihin nähden ainoastaan maamme suurimmat kaupungit Helsinki, Turku, Viipuri ja Vaasa.

Hangon-Hyvinkään rata, jonka aikaisempia vaiheita edellisessä on käsitelty, tuotti vuosina 1875—87 melkoista tappiota, joka keskimäärin nousi vuotta kohti 96,000 markkaan eli koko ajalla $1\frac{1}{4}$ miljonaa markkaan. Tämä käytäntövajaus, joka vaihteli sangen paljon eriaikoina, oli yleensä suurin niinä vuosina, jolloin talviliike oli keskeyksissä. Siten oli vajaus vuosina 1880—86, jolla ajalla Express yksin hoiti talviliikettä keskimäärin 42,000 m., kun ei ollut mitään keskeytystä, mutta 12,000 m. kunakin vuosista 1881, 1883 ja 1886, jolloin pysähdyksiä tapahtui. Vuosina 1888 ja 1889, jolloin säännöllinen yhteys läpi vuoden saatiin toimeen Hangosta muillekin linjoille, tapahtui ilahuttava paranus. Vuonna 1888 oli vajaus vähäpätöinen ja 1889 oli liikkeestä ensikerran säästöä, joka ylisummaan nousi 64,000 markkaan. Seuraavina kolmena vuotena 1890—92 nousi säästö vastaaviin 72,000, 108,000 ja 58,000 markkaan. Ilmoituksen mukaan v:lta 1893 on voitto taas vähennyt mitättömäksi, mutta se on ainoastaan näennäistä riippuen 100,000 markkaan tappiosta, joka tuli 2 kelpaamattoman veturin myynnistä.

Kuten odotettava oli, on erittäinkin Hangon rautatieasema vaikuttanut tähän tulokseen. Kun ensimmäisinä 10 vuotena saatiin tyytyä 50,000 à 60,000 markan bruttotuloon, alkoi tulojen suureneminen käydä huomattavaksi vuosina 1886—88, jolloin ne nousivat 160,000, ja 1889 olivat ne täyteen 200,000. Kolmena vuotena 1890—92 nousivat tulot vieläkin vastaaviin 324,000, 518,000 ja 402,000 sekä vuonna 1893 546,000 markkaan. Hangon voittaa tässä suhteessa ainoastaan Pietarin, Helsingin, Tampereen ja Viipurin asemat.

Bruttotulojen karttuminen koko radalla on jakaantunut sekä matkustaja- että tavaraliikkeen osalle. Matkustajaliike, josta ennen v. 1889 oli tuloja tuskin 100,000 m., nousi viime-mainittuna vuonna 126,000 ja vuosina 1891—93 noin 166,000 markkaan vuodessa. Tähän tulokseen vaikutti osaltaan myöskin kylpylaitoksen enenevä vierasluku. Tavaraliike, joka vielä vuosina 1888 ja 1889 ei tuottanut täyttä 300,000 markkaa, on vuosina 1891 ja 1892 noussut 439,000 ja 419,000 sekä 1893 521,000 markkaan.

Lopuksi ansaitsee huomauttaa, että nämä numerot puhuisivat vielä selvempää kieltä keskeytymättömän talviliikkeen eduksi, elleivät vientitavara-rahdit suurimmaksi osaksi kuuluisi muiden rataan tuloihin ja elleivät talvirahdit Hankoon ja Hangosta muuanne olisi melkoisesti alennetut.

Suurin merkityksensä on Hangolla maamme voinvientiin suhteen, joka ilmenee seuraavista asi tiedoista. Maitotalous ja voinvalmistus sai, kuten tunnetaan, tärkeän sijan maamme elinkeinojen joukossa jälkeen katovuoden 1867. Jo vuonna 1868 nousi voinvienti (parhaasta päästä talonpoikaisvoita) 5 miljoonaan kiloon ja pysyi keskimäärin tässä määrässä vuoteen 1887, vaikka vientitavara vähitellen on muuttunut laadultaan sitä mukaan kuin meijerien luku on kasvanut. Hangon tultua Suomen vientisatamain joukkoon 1870 luvun keskipaikoilla tapahtui ainoastaan vähempi osa voinvientiä tätä tietä. Siten vietiin vuosina 1880—86 keskimäärin Hangon kautta $\frac{1}{2}$ miljoonaa kiloa vuosittain. Mutta sen jälkeen muuttuvat olot suoranaisen yhteyden tultua voimaan Köpenhaminan ja Englannin kanssa toisiksi.

	Koko voinvienti kiloissa.	Vienti Hangon kautta kiloissa.	Hangon vientiprosentti koko viennistä.
1886	5,496,219	706,273	12,9
1887	6,788,762	1,592,868	23,5

1888	7,611,169	2,410,478	31,7
1889	8,217,010	2,657,256	32,3
1890	8,016,232	4,094,351	51,1
1891	7,963,561	5,364,927	67,4
1892	8,092,937	6,279,436	77,6
1893	9,641,200	6,798,090	70,5
1894	13,301,726	11,290,308	84,9

Kuten nimittäin yllä olevasta taulusta näkyy, on voinvienti muutamassa vuodessa niin sanoaksemme keskittynyt Hankoon. Sama on myös osaksi tehdasteollisuutemme tuotteiden laita varsinkin talvisaikaan. Ja otaksuttavasti tulee asianlaita pysymään samana, sillä kaikella arvonannolla niille harrastuksille, jotka tahtovat hankkia Suomelle useampia talvisatamia, on ja pysyy kuitenkin Hanko sinä paikkana, joka ennen muita omistaa useimmat edellytykset talvisatamaksi kelvataksaan, olkoonpa talvi sitten mimmoinen hyvänsä.

Tahallisesti on edellisessä esitetty Hangon rata ja toimenpiteet talviliikkeen edistämiseksi, ennen kuin on edes ollut puhettakaan Hangon kaupungista, sillä niitä vailla olisi Hankoniemi, mitä se on ollut, karu ja autio niemen kaistale. Talviliike on ollut kangastavana päämääränä Hangon rataa perustaessa, innostuttavana ajatuksena Hangon satamaa rakentaessa ja se on yhä edelleen oleva parhaana lähteenä Hangon menestykseen ja samoin Hangon tärkeimpänä merkityksenä Suomelle.

Jo Hangon rataa ja satamaa rakentaessa syntyi paikalle pienuinen kauppala, joka julistuksella tammikuun 10 p:ltä 1874 koroitettiin kaupungin asemaan ja arvoon, vaikka

Hankoniemen meri- ja tapulikaupungin perustuskirje annettiin vasta 12 p. helmik. 1878.

Jo 1873 oli tullikamari laitettu. Ensi vuosina hoiti järjestystä paikalla järjestysoikeus sekä sen jälkeen pormestari ynnä raati. Kirkollisessa suhteessa kuului kapunki ensin Bromarvin kappeliseurakuntaan, mutta on vuodesta 1890 omana seurakuntana. Jo v:sta 1883 pitäen on kaupungilla kumminkin ollut oma saarnaajansa, vaikka kirkko vasta vuodesta 1892. Kaupungin rakentaminen on vähitellen edistynyt aikaisemmin apurahojen ja edullisten valtiolainojen kannattamana. Kun asukaslukua voi pitää kaupungin lisäytymisen mittana, ilmaistaan tässä muutamia tietoja siitä eriajoilta. Tässä lueteltujen vuosien lopussa oli Hangossa:

Vuonna 1875	242	asukasta.
„ 1878	484	„
• „ 1883	975	„
„ 1889	1998	„
„ 1891	2544	„
„ 1894	3264	„

Tähän meidän oloihimme nähden nopeaan kehitykseen on paitsi Hangon yllämainittua kaupallista merkitystä vaikuttanut sen asema teollisuuskaupunkina ja kylpypaikkana. Kylpylaitoksen synnylle ja merkitykselle omistetaan seuraavassa eri luku, joten tässä ainoastaan kosketellaan Hangon teollisuuslaitosten syntyä.

Se teollisuuden haara, joka on täällä vanhin ja jolle löytyy kaikki luonnolliset edellytykset, on kiviteollisuus. Hangon graniitti onkin tullut laajalti tunnetuksi sekä koti-että ulkomaalla, sittenkuin Granit-yhtiö suuressa määrässä on valmistanut ja levittänyt sitä muodostettuna jaluskiviksi, hautapatsaiksi sekä pylväiksi ja pilareiksi monumentaalsiin

rakennuksiin. Tämän toiminnan jäljet ovat kylläkin silmään-pistävät. Kuningatarvuoren neitsyeelliset muodot, joihin ei ajan hammas ollut koskenut, ovat kadonneet ja ainoastaan se osa vuorta, joka on sataman vieressä ja rautatietä vastaan, on vielä koskematonna reliikkineen, joina on vanha kanuuna ja Nordenskiöldin malja.

Kuningatarvuoresta alettiin louhia kiveä, kun vanhaa mooloa rakennettiin 1872—73. Kun Pietarissa muutamia vuosia myöhemmin Liteiniä, sittemmin Aleksanterin-siltaa suunniteltiin tehtäväksi, hankittiin graniittinäytteitä eri-osista Suomea. Hangon-graniitti katsottiin tiheämmäksi ja lujemmaksi kuin Pyterlahden, jota sitä ennen aina Pietarin perustamisesta asti oli käytetty rakennusaineeksi, muun muassa suureen Aleksaterin pylvääsen Talvipalatsin edustalla. Vuosina 1875—78 louhittiin yllä-mainittuun tarkoitukseen suuret määrät kiveä Kuningatarvuoresta ja kuljetettiin Venäjän pääkaupunkiin. Keväällä 1878 oli siten koko 300—400 miestä työssä Kuningatarvuoren kivilouhoksissa. Alusta 1880-lukua oli sitä vastoin paikkakunnalla vain pari pienempää kivi-veistämöä katukiven hakkaamista varten, jotka 1885 osti siihen aikaan perustettu Granit-osakeyhtiö. Tämä yhtiö on sittemmin meidän oloihimme nähden suuressa määrässä harjoittanut kivenvalmistamista ja jalostamista täällä, käyttäen työssään myöskin uudenaikaisia työtapoja kuten koneporasta, kivensahuuta, kivenkiilloitusta koneella ja pylvästen sorvausta. Järjestetty kuljetussysteemi raitioteillä on laitettu, oma kuljetuslaiva hankittu y. m. Yhtiö, jolla on kivilouhoksia muuallakin, pitää Hangossa noin 250 työmiestä työssä ja vuotuinen tuotanto-arvo nousee lähemmäs 400,000 markkaan.

Toinen laitos, joka tosin saa kaiken raaka-aineensa muualta, mutta joka kumminkin on täysin paikallaan Han-

gossa, on meijeri. Sen perusti 1891 voinvientikauppias A. Borgström, harjoitusmeijeriksi käytännöllisesti taitavien maidonhoitajien opettamista varten, jotka vientiliikkeen suurissa voivarastoissa myöskin voivat olla tilaisuudessa harjoittelemaan voinkoetuksessa. Meijeriä on sittemmin melkoisesti suurennettu, niin että sen sanotaan olevan suurimman Euroopassa, ja se saa maitoa koko Hangonradan seuduista ja kermaa paristakymmenestä kuorima-asemasta. Tulipalon jälkeen, joka poltti sen alussa lokakuuta 1893, on se rakennettu uudelleen entistä suuremmassa muodossa, ja sen valmistusmäärä nousee noin 700 kiloon voita päivää kohti läpi vuoden. Kaikki käy konevoimalla. Sama toiminimi on myöskin jo muutamia vuosia valmistanut dritteleja voinsälytystä varten.

Hangossa on koeteltu muitakin teollisuuden haaroja, mutta saavuttamatta samaa hyvää tulosta. Niistä mainittakoon etupäässä sianteurustuslaitos ja jäähdytyslaitos, jotka kumpikin saavat kiittää synnystään Hangon merkitystä vientipaikkana; mutta, jotka pahaksi onneksi ovat näyttäytyneet tulleen liian aikaiseen laitetuiksi. Edellisen perusti eräs osakeyhtiö 1889, saadaksensa voimaan läskinvientiliikkeen Suomesta Englantiin, joten toivottiin, että tuo meillä kylläkin laiminlyöty sianhoito paranisi. Laitos, jolla oli vähäinen menestys, on pari vuotta ollut toimetonna. Yhtiön pyyntö saada valmistaa margariinia, herätti kuten tiedämme margariinikysymyksen eleille meillä.

Hangon jäähdytyslaitoksen rakensi 1890 eräs yhtiö saadaksensa aikaan lihanvientiä ulkomaille. Tälläkin laitoksella on taloudellisessa suhteessa ollut huonot tulokset ja se on ollut vaan lyhyemmän aikaa käynnissä.

Hangon oluenpanimon, joka perustettiin 1887, osti pari vuotta sitten Tammisaaren oluenpanimo-yhtiö ja on sekini

toimimatonna. Hangon höyrysaha ja nikkarintehdas on vanhin kaikista näistä laitoksista, (perustettu 1883) ja siellä tehtiin yhteen aikaan erittäin kauniita töitä Venäjälle vientiä varten. Saha, joka on seisonut 3 vuotta, on äskettäin saanut uuden omistajan, joka aikoo panna sen käyntiin.

Viimeksi mainitut laitokset, paitsi jäädytyslaitosta, joka on lähellä satamaa, ovat samoin kuin meijeri ulkopuolella kaupungin rajalinjoja niin sanotulla Hangon vekselillä.

Vaikka 7 km:n päässä Hangosta, mainittakoon vielä Täktomin kylässä oleva dynamiittitehdas forcitdynamiitin valmistamista varten. Tehdas on käynnissä ainoastaan määrättyinä aikoina vuodesta.

Teollisuuden alalla ei siis suinkaan ole puuttunut yrityksiä Hangossa, vaikkei paikkakunnan tarvis eivätkä maan käyttövarat ole vastanneet niitä. Toivoa sopii, että molempien kehitys vastaisuudessa on synnyttävä suotuisampia ehtoja tuotannolle, missä kohden niitä vielä kaivataan.

2. Kaupungin nykyinen tila.

Hangon kaupunki sijaitsee Bromarvin kappelissa Tenholan pitäjää noin 59° 49' pohjoista leveyttä ja 22° 58' itäistä pituutta Greenwich'istä.

Kaupungissa on nykyisin noin 3,000 asukasta, enimmäksi osaksi ruotsinkielisiä ja harvoilla poikkeuksilla evankelis-luterilaiseen tunnustukseen kuuluvia. Ainoastaan 13 kreikkalais-katolilaista löytyy.

Itse kaupunki on rakennettu kuivalle hietasomerolle, jommoista suuri osa koko Hankonientä on. Siellä täällä

katkaisee kaupunginaseman, kuten myötä liitetystä asemakartasta näkyy, pienemmät vuorenkukkulat, niinkuin Vartiovuori (Vårdberget), jolla kirkko on, Pohjavuori (Norrbärget) Boulevardin- ja Vuorikadun välillä, Kirkkovuori itäsataman ja rautatieaseman välillä sekä Kuningatarvuori, josta ainoastaan itäosa on kaupungin alueen sisäpuolella. Pienoinen lampikin, Busjärvi nimeltään, on kaupungin piirissä kylpyhuonepuiston ja Buskadun välillä. Kaupunkia rajoittaa pohjoisessa rautatielinja, ja etelässä Suomen lahti, joka täällä muodostaa kolme pienempää lahdelmaa: Ison Kolalahden, Pikku-Kolalahden (Kylpyhuoneen lahden), ja itäsataman, joka on saanut nimensä asemastaan suuren (läntisen) eli rautatieaseman suhteen. Itäsatamaa käyttävät ainoastaan höyrypurret, jaalat ja pienemmät alukset.

Muutamia tietoja kaupungin kehityskannasta ja sen merkityksestä seuraa alempana.

Ulkovaltojen kaupallis-edustajia on täällä: Ruotsin-Norjan, Tanskan, Ison Britannian ja Saksan sijaiskonsulit sekä Espanjan konsulaari-agentti.

Valtion ylläpitämiä laitoksia on Hangossa: rautatieasema ynnä konepaja, tullikamari, postikonttori ynnä postisäästöpankki; myöskin sähkölennätinasema löytyy.

Kaupungin sisällistä hallitusta hoitaa kunnallisasetuksen mukaan 15 kaupungin valtuusmiestä ja maistraatti, samalla raastuvanoikeutena, joka kokoontuu kerran viikossa ja jossa on pormestari ynnä kaksi raatimiestä; niiden ohessa on rahatoimikamari, joka hoitaa kaupungin taloutta, kirkkoraati, joka järjestää kirkolliset seikat, vaivashoitojohtokunta, terveyslautakunta, satamakonttori, palokunta, poliisilaitos ja holhouslautakunta.

Yleisistä laitoksista mainittakoon kulkutautilasaretti ja sairashuone, kansankirjasto ja kansankyökki.

Opetuslaitoksia on 3-luokkainen ruotsalainen yhteiskoulu, alkeiskoulu, alakäsityöläiskoulu sekä kaksi korkeampaa ja kaksi alempaa kansakoulua, viimeainituissa osaksi suomi osaksi ruotsi opetuskielenä. Kansakoulujen oppilasluku nousee 360:een, joka on enemmän kuin 10 % kaupungin koko väestöstä.

Kaupungissa vallitsevaa yleishenkeä ilmaisee muun muassa seuraavat tšekäläiset yhdistykset: vapaaehtoinen palokunta (150 jäsentä), Hankoniemen eläinsuojelusyhdistys, naisyhdistys, käsityö- ja tehdasyhdistys, kauppayhdistys, raittiusseurat ja musiikkiyhdistys.

Yksityinen yritteliäisyys on tuottanut kaupungille, paitsi vesiparannuslaitosta, josta enemmän alempana, telefoniverkon, kirjapainon, sanomalehtiä («Hangö» sekä »Maitotalouden Lehti») pankkeja (säästöpankki sekä Pohjoismaiden Osakepankin Viipurissa ja Yhdyspankin Helsingissä haarakonttorit), höyrylaivatoimistoja (Karl Boström ja Victor Ek), siirtolaiskonttoreja Bremen-, Hamburg-, Hansa-, Skandialinjoja sekä Suomen höyrylaiva-osakeyhtiötä varten, torviorkesterin, n. s. Hangon poikakappelin ja pari pienempää saunaa talvitarvetta varten.

Useita teollisuuslaitoksia ja liikeyrityksiä on, kuten historiikista käy näkyviin, syntynyt Hangossa. Osa niistä ei kuitenkaan ole vastannut toiveita, vaan sittemmin lakauttanut toimintansa. Ainoat huomattavammat teollisuusyritykset, jotka keskeytymättä ovat pysyneet pystyssä, ovat Borgströmin meijeri ja Osakeyhtiö Granitin kivenjalostuslaitos. Edellinen, n. k. Hangon vekselillä pari kilometriä asemalta, ansaitsee käynnin, osaksi suuremmoisen laveutensa, osaksi sen mallikelpoisen järjestyksen ja puhtauden tähden, joka siellä vallitsee, sekä niiden oivallisten työtapojen vuoksi joita siellä on pantu käytäntöön. Osakeyhtiö Granitin työ-

pajat ovat yhtiön vuokraaman ja sen huostassa olevan Kuningatarvuoren pohjoispuolella. Tuotteet ovat pääasiallisesti hakattua katukiveä katuja varten Pietarissa, Moskovassa, Varsovassa, Helsingissä y. m. paikoin, perusmuureja, portaita, jaluskiviä, pylväitä, muistopatsaita, hautakiviä y. m. Muun muassa on yhtiö tehnyt tuon erinomaisen kauniin alustan ja jalkakiven Aleksanteri II:n muistopatsaasen Helsingissä. Luvan laitoksen katselemiseen voi saada yhtiön konttorista.

Tukkukauppaa ei harjoiteta suuremmissa määrin Hangossa, jolla vielä on suurin merkityksensä läpikulkevalle liikelle. Kuitenkin ovat talviliiketyhteydet ja helpoitukset rautatierahdi-maksuissa tehneet Hangon Suomen voinviennin pääpaikaksi. Melkein koko maamme voinvienti käy nykyään täältä kautta, kuten jo edellisessä esitetty numerot osoittavat. Etevimmat voinvientikauppiat ovat Arthur H. Borgström, Suomen meijerionioni ja Anglo-Finland Cooperation. Eräs tšekäläinen tuontiliike, jolla on merkitystä, on Osakeyhtiö Agros, joka toimittaa Suomen maanviljelijöille väkirehua, apulannoitusaineita, kylvysiementä ja meijeritarpeita.

Paikan *kulkuliikesuhteet* ovat hyvät, varsinkin merellä. Hangossa käy niin kauan kuin purjehduskausi kestää s. o. noin toukokuun alusta keskimarraskuuhun, viisi Suomen höyrylaiva-osakeyhtiön ja kaksi Turun höyrylaiva-osakeyhtiön vakinaista vuorolaivaa tullen mennen Pietarin—Helsingin—Hangon—Turun—Maarianhaminan—Tukholman linjalla; edelleen kolme Suomen höyrylaiva-osakeyhtiön höyryä, jotka kulkevat Pohjanlahden kaupunkien sekä Helsingin ja Pietarin välillä. Sitä paitsi käy Hangossa yksi laiva Viipurin ja Porin lin-

jalla, josta liityntä Kaskisiin, Kristiinaan ja Vaasaan, kaksi laivaa Porin—Helsingin linjalla, ja liikettä Turun—Helsingin rannikkotiellä ynnä sen useille väliasemille välittää 3 höyry-laivaa. Hankoniemen sekä Bromarvin ja Tenholan välisen kauniin saariston kanssa pitää höyryalus Sandö voimassa liikeyhteyttä kulkiensa monta kertaa viikossa, Lindön kartano Tenholassa loppuasemana.

Yhteyttä Euroopan mannermaan ja Englannin kanssa välittää tavallisen purjehduskauden ajalla Suomen höyrylaivaosakeyhtiön höyryt Astræa ja Urania, Det forenede Dampskibsselskab-yhtiön höyry Botnia sekä Helsingin höyrylaivaosakeyhtiön alus Linnea ja Turun-laiva Per Brahe.

Astræa ja Urania lähtevät vuorotellen joka lauantai-ilta junan tultua Köpenhaminaan ja Hulliin. Laivat saapuvat ~~suoraan~~ Hankoon lauantai-aamuna Helsingistä tai Turusta. Botnia lähtee joka lauantai-ilta junan tultua Köpenhaminaan ja palaa Hankoon joka perjantai-aamu.

Linnea ja Per Brahe kulkevat vuorotellen kerran viikossa Lybekin—Hangon linjalla, jatkaen edelleen Räävelin kautta Helsinkiin, jälkimmäinen Turkuun.

Hangolla on siis 8 kertaa viikossa laivapääsy suoraan Helsinkiin ja 5 kertaa epäsuorasti rannikkolaivoilla, 7 kertaa pääsy suoraan Turkuun, 1 suoraan joka toinen viikko ja 5 epäsuorasti rannikkolaivoilla, 6 kertaa viikossa pääsy suoraa tietä Pietariin, 1 k. suoraan Rääveliin, 3 k. viikossa Poriin, Raumalle ja Uuteenkaupunkiin sekä päinvastoin, 1 k. viikossa pääsy suoraa tietä Lovisaan, Kotkaan, Haminaan ja Viipuriin sekä 5 k. suoraa tietä pääsö Tammisaareen.

Talvipurjehduskautena, s. o. 15 p:stä marraskuuta toukuu-kuun alkuun pitää talvihöyry Express kerran viikossa — lähtee joka torstai-ilta ja tulee maanantai-aamuna — voimassa yhteyttä Tukholman kanssa; Urania ja Astræa Köpenhaminan ja

Hullin kanssa, josta ne saapuvat joka torstai, ja Botnia Köpenhaminan kanssa samoin kuin suvipurjehduskautena, jollei voittamattomia jääesteitä kohtaa.

Vaikka merikulkusuhteet siten ovat katsottavat koh-
tuullisten vaatimusten mukaisiksi, en voi olla ehdoittamatta
erästä *uutta kulkuvuoroa* Helsingin ja Hangon välille, jonka
toimeenpano aivan varmaan olisi tuottava kylpypaikalle lukuisia
vieraita. Jos mukavasti ja hyvin sisustettu höyrylaiva lähtisi
Helsingistä lauantaisin puolipäivän aikaan virasto- ja konttori-
ajan jälkeen ja matkustajat varmasti pääsivät takaisin Helsinkiin
k:lo 10 paikoilla maanantai-aamuna, käyttäisi epäilemättä suuri
joukko helsinkiläisiä ihastuksella tätä tilaisuutta päästä pää-
kaupungin pölystä ja sunnuntai-ikävyystä raikkaalle meri-
matkalle sekä päiväkaudeksi oleksimaan ihanalla kylpypai-
kalla. Paitsi sitä että omanmaalaiset siten saisivat hupaista
tilaisuutta tutustuakseen Hankoon ja antamaan sille arvoa,
kun sitä vastaan nyt useinkin kuulee muistutuksia henkilöiltä,
jotka eivät ole koskaan siellä käyneet, tulisi tämä matka,
säännöllisesti uudistettuna joka viikko, tuottamaan hyvät tulot
laivan isännistölle.

Rautatiekulkuliike voisi olla vilkkaampi ja sopivam-
min järjestetty, mutta täyttää se vastaiseksi välttämättömän
tarpeen. Matkustajajuna lähtee Hyvinkäälle Hangosta k:lo
2,10 j. pp. ja matkustajajuna Hyvinkäältä Hankoon, joka
kohtaa edellisen Tammisaassa, saapuu k:lo 4,25 j. pp. Sitä-
paitse lähtee joka aamu k:lo 7 tavarajuna, ja noin k:lo 3,55
saapuu tavarajuna Hyvinkäältä.

Matkustaville tarjoo asuntoa: Grand Hôtel (isäntä A. Hoffman), Boulevardinkadun päässä meren rannalla; sen pääverannalta oivallinen näköala merelle. 20 huonetta, hinta vaihtelee 2:sta 5:een markkaan. Portieeri on vastassa kaikkien junien ja höyrylaivain saapuessa.

Rautatiehotellissa, rautatietorin varrella, on huoneita matkustaville 3 markasta vuorokaudelta. Sitä paitsi tarjoo huoneita matkustajille 1 markasta alk. vuorokaudelta Kestikievari, Kirkkokatu 6, Chr. Mannelin, Kirkkokatu 4, Rouva Sohlman, Boulevardinkatu 14. Asuinpaikoista kylpykauden ajalla on tietoja luvussa II, 4.

Niin nuori kaupunki kuin Hanko on luonnollisesti vailla historiallisesti merkillisiä rakennuksia. Nykyaikainen rakennustaide ei myöskään ole ollut tilaisuudessa esiytymään täällä, jollemme ota lukuun kirkkoa, joka on rakennettu 1892 arkkitehti J. Ahrenbergin piirustuksen mukaan jonkunmoiseen käytännöllistä tarvetta vastaavaan, uusiaikaiseen gootilaista paan, varustettuna yhdellä tornilla sekä viidellä kaksikerroksisella akkunalla kummallakin kuvesivulla. Kirkko, jolla ulkopuolellaan on luonnollinen tiilinväri, on 84 jalkaa pitkä, 62 jalkaa leveä ja laskettu sisältäväksi 800 à 1,000 henkeä. Tempeli vaikuttaa eniten vallitsevalla asemallaan Vartiovuorella kaupungin ja kylpyhuonepuiston välillä. Tornista on ihana ja laeva näkyala Hankoniemen, ympäröivän saariston ja meren yli. Pääsyluvan saanee urkurin, kirjakauppias Kaustellin kautta. Toinen suurempi rakennus on rautatien konepaja ynnä veturitalli, rakennettu rappaamattomasta tiilistä. Kaupungin kartanot ovat melkein yksinomaan sieviä yksikerroksisia puutaloja, ruskeaksi tai harmaaksi maalattuja. Tästä on poikkeuksena Grand Hôtel, pension Bellevue ja useimmat kylpyhuoneen alueella olevista huviloista ollen kaksikerroksisia, joista ylempi tavallisesti pienempää kokoa. Kaivo-

huonepuiston huviloista, joista enimmäkseen kauniilla asemilla näkyä merelle päin, on osa huomattava komeasta huvilarakenteestaan. Luettelo huviloista on asemakartalla, liite II.

Jos siten rakennustaide ei olekaan saavuttanut täällä suurempia voittoja, on sitä vastoin insinöörirakennustaito tehnyt suuren askeleen kaupungin *mooloa* ja *satamarakennuksia* tehdessä, jotka, huolimatta kalliista kustannuksistaan, eivät vieläkään vastaa kasvamistaan kasvavaa tarvetta. Yleinen mielipide paikkakunnalla on se, että nykyinen laituri on liian lyhyt, se kun muodostaa liian pienen sataman eikä täydellisesti suojele siinä olevia laivoja aalloilta. Jolleivät kustannukset tulisi ylen suuriksi, saataisiin *mooloa* jatkamalla vastaapäätä olevaan Korkeasaaren asti ja sisemmän satama-alan jatkamalla perkaamisella ja varustamalla laivalaitureja sekä tilava että turvallinen satama. Vuoden 1894 kuluessa on sataman perkaus saatettu loppuun ja uusi satamakaji ynnä sen tilava tavaramakasiini valmistunut.

Hiekkainen ja kuru maaperä on tennyt vaikeaksi suurempien istutusten ja puutarhojen laittamisen kaupunkiin. Ainoastaan kaupungin etevintä katua, Boulevardinkatua, koristaa kaksinkertainen lehmusrivi. Sitä vastoin ympäröi kaupunkia kolmelta puolen havumetsä, josta kylpyhuoneen alueella on muodostettu mitä muhkein puisto, josta lähemmin osastossa Kylpylaitos.

Nähtävyyksiä, paitsi Graniitin työpajoja, Borgströmin meijeriä ja satamalaitoksia, ei ole monta itse kaupungin sisällä. Kumminkaan ei muukalaisen tule jättää nousematta Kuningatarvuorelle niitä portaita myöten, jotka johtavat sen harjalle tullihuoneelta moolon vieressä, katsomaan tuota n. s. Nordenskiöldin maljaa. Se on hienoksi tahottu graniittilohkare, keskellä maljamainen syvennys, kapteeni Carl Korsmanin asettama muisto siitä innostuneesta vastaanotosta,

joka tuli kansalaisemme, kuuluisan tiedemiehen ja löytöretkeilijän Adolf Erik Nordenskiöldin osaksi Hangossa, kun hän ensikerran kävi synnyinmaassaan koillisväylän mainehikkaan löydön jälkeen. Ankaran pakkasen tähden talvella 1881, joka jo keskitammikuussa salpasi meren jäällä, jäi kuuluisa matkustaja tahtomattansa vieraaksi Hankoon palausmatkallaan, kun hän turhaan odotti avovettä. Hiotun graniittilohkareen reunassa luetaan: »Invigd af Nordenskiöld den $31/_{12}$ 1880», (Nordenskiöldin vihkimä $31/_{12}$ 1880). Aivan maljan vieressä, jota ympäröi jykevät graniitti-istuimet, on mahtava kanuuna, joka on nostettu meren pohjasta ja varmaankin kuulunut johonkin venäläiseen sotalaivaan kaksipää-kotkasta päättäen, joka näkyy kanuunan yläosassa. Kanuunassa olevan kirjoituksen mukaan on se valettu 1779. Samalla harjulla kuin nämät, on vielä kolmaskin merkillisyys, nimittäin eräs vuoreen kiinnitetty kivimöhkäle, luonnon muodostama säännöllisesti munanmuotoiseksi ja löydetty erästä vuorenbarjua kaivaessa Valkealan pitäjässä. Vuoreen kiven alle on piirretty seuraava kirjoitus:

THIS STONE WAS FOUND AT SALPAUSSELKÄ ELEVEN FEET UNDER THE SURFACE OF THE GROUND 1888. *)

Aivan kaupungin vieressä on se paikka, missä muinainen komentajan huone on ollut. Se kuuluu olleen puutarhan ympäröimä, joka melkein kokonaan hävitettiin rautatietä tehdessä. Vielä on näkyvissä linnankirkon perusmuuri, ja samoin Borgströmin huvilan luona erään pomminkestävän, kaksinkertaisilla kiviseinillä varustetun ruutihuoneen rauniot. Edelleen sopii mainita Kirkkovuoren patteri ja entinen kreikka-

*) Tämä kivi on löydetty Salpausselästä yksitoista jalkaa maanpinnan alta 1888.

lainen hautausmaa kaupungista luoteesen meren rannan ja Tulliniemen tien välillä.

Merkillisimmät rauniot tavataan sentään ulkona Gustaf Adolfin ja Gustafsvärnin kallioilla, jonne hyvin kannattaa tehdä matkan katselemaan noita ilmaan räjähytettyjä linnoituksia.

Jos pidentää matkansa vähän kauemmas länteen, on hyvin hupaisaa käydä n. k. Vanhalla Tullisaarella, aivan Tulliniemen lounaispuolella, kulkuväylän varrella, katsomassa niitä kirjoituksia, joita entisinä aikoina on hakattu tänne *Gäddtarmin* kallioon. Gäddtarm on sen kapean salmen nimi, joka eroittaa nuo molemmat melkein kaljut kalliit toisistaan.

Itse Gäddtarmin salmen varrella on aivan selvästi kiveen kirjoitettuna vuoressa seuraava muistiinpano: *)

JAGTEN

FLICKAN KOM HIT MED

ROLIGT SÄLSKAP D. 21 AUG. 1754

HAHN OCH GETHE MÄTTE HOL-

MARNE, GERDES OCH FRESE JAGADE

LIEDNER FISKADE, SKYTTE LAGADE

GODT CAFFE, RIBBING ROADE SIG

v. SPÅNGEN RISTADE STENEN OCH

A. EHRENSVÄRD SÅG PÅ

VATNETS HÖGD

»Flickan» nimisellä laivalla tuli tänne iloinen seura 21 p. elok. 1754. Hahn ja Gethe mittasivat saaret. Gerdes ja Frese metsästivät. Liedner kalasti. Skytte laittoi hyvää kahvia. Ribbing hauskuttelihe. v. Spången piirsi kiveen ja A. Ehrensvärd tarkasti veden korkeutta.)

*) Kirjoitukset ovat selitetyt Helsingfors Dagblad'issa syyskuun 29 p:ltä 1883.

Tämän kirjoituksen alle on piirretty:

»Aug. Ehrensvärd saknas af Finland».
(Aug. Ehrnsvärdiä kaipaa Suomi.)

Kaarle XIII kävi Hankoniemessä holhoojahallituksen aikana, ja antoi Ehrensvärdin muistoksi linnoittaa nämä kalliot, josta seuraava kirjoitus kertoo:

»Sverges Hielte
Regenten Hertig Carl
Livade
August Ehrensvärds minne
och
Grundade denna Reds Försvar 1793».

(Ruotsin sankari hallitsijaherttua Kaarle elvytti August Ehrensvärdin muiston ja perusti tämän sataman suojan 1793).

Seuraavana vuonna kävi täällä Klingspor, joka on jättänyt seuraavan muiston jälkeensä:

»Mauritz Klingspor
Chef Command:de General i Finland
Besåg
De ur Hafvet Everdeligen Upresta
Murar 1794,
Som
Vittnade om Kongl. Österbottens
Regementes 2-åriga flit».

(Maurits Klingspor Suomenmaan komentaja-kenraali katsasti merestä ikiajoiksi kohoavia muureja 1794, jotka todistivat Kunink. Pohjanmaan rykmentin 2-vuotisesta ahkeruudesta.

Toisessa paikassa luetaan:

»Fabian Casimir Wrede kom hit 1754 den 21 aug. Cederström, Creutz, Lilljehöök voro hans följeslagare på Jakten Agneta». (Fabian Casimir Wrede tuli tänne 1754 21 p. elok. Cederström, Creutz, Lilljehöök olivat hänen seuralaisensa Agneta laivalla.

Päivämäärästä päättäen olivat he Ehrensvärdin seurassa huvimatalla.

Edelleen on seuraava kalliopiiirros: »Åhr 1785 21 juni ankrade här 25 segel af Finska skärgårdsflottan. Commenderade af H. v. Ankarsvärd deras älskade öfverste». (Vuonna 1785 21 p. kesäk. laski täällä ankkuriin 25 alusta Suomen saaristolaiivastosta. H. v. Ankarsvärdin rakastetun everstinsä komentamina.

Kaikkialla kallioissa tapaa niihin hakattuja nimiä ja vaakunoita, vanhin on Niilo Binen. Vaakunaan on hakattu huuhkaaja sekä yläpuolelle kypäri ynnä vuosiluku 1563. Edelleen nähdään nimet Jakob Gåsman, Gabriel ja Erick Forsmänner år 1758; Erik Berg 1751; Jakob Sorr; Carl Evert Batt 1751; Per Jahn (vaakunamerkki: pistooli kahden lipun välillä), Hans Tanne, Christian Key 1636; Petter Rese 1633; Zaharis Eck 1641; B. Rese 1617; Michel Iancke 1633; Georg Glatsdow 1654; Petter Ridder 1658; Evert Nilers och K. H. (Horn vaakunamerkin mukaan) 1660; Haner, W. Dalvik ja Wachtmeister 1800; Joh. Heinr. Munck ja Fredrik Bergenklot 10 p. kesäk. 1785; Johan Adlerstråle, Gotf. Sten 1620; Bertill W. Eck 1622; A. Siggeson (Fändrik) 1627; Erasmus Hare 1622; A. R. (Ribbing vaakunamerkin mukaan), Petter Salen ja B. Rothman 1617; Oluf Bonde, Jakob Oluf Sanne 1688; Johannes Birger Past ja Wittenstein 1647; Jakob Törnig, C. F. Clerke, S. F. Hageberg 1783; A. F.

Häroldi 1785; Johan Rosenhane Brita Ribbing förlofvade, S. G. Hjort 1796; Henricius Trana 1649; Francis Wahtelius, C. H. Lindfors 1810; Forssell & Thimpman 1800.

Täkäläiset kalliot ovat olleet täynnä moisia kirjoituksia, jotka pahaksi onneksi lohkeilivat pois ja hävisivät, kun venäläinen sotaväki 1854 poltti saarelle pinotun halkovaraston estääksensä sen joutumasta englantilaisille, sittenkuin Hankoniemen linnoitus oli hyljätty.

Näistä kallioissa olevista kirjoituksista käy selville, että ruotsalaiset laivastot mielellään pyrkivät Hankoniemeen Suomen saaristossa käydessään. Mutta muistakin maista kuin Ruotsista oli näillä kallioilla kävijöitä, jonka näkee seuraavasta kirjoituksesta: »Paul Sesemann, Læder, Schraiber, Mattes, from Lybeck anno 1666. — Yksi Ruotsin kuningattaristakin, nimittäin Lovisa Ulrika, on käynyt Hankoniemessä, josta Kuningatarvuorella on nimensä.

Täällä käydessään Ehrensvärd ei ainoastaan katsonut veden korkeutta, kuten kalliokirjoituksessa mainitaan, vaan hän oli kyllin eteensä ajatteleva merkitäksensä sen syvällä uuroksella vuoreen. Tämä vesimerkki oli vuonna 1886 lopulla elok., Geoloogisen toimikunnan julkaisemien tiedonantojen mukaan, 76 senttimetriä vedenpinnan yläpuolella. Maa olisi siis vuotuisesti kohonnut 5,8 mm ja 100 vuodessa 58 senttimetriä eli vähää vaille 2 jalkaa. Aivan tämän vieressä on toinen merkki ynnä vuosiluku 1821, joka samassa tilaisuudessa oli ainoastaan 10 senttim. veden keskikorkeutta ylempänä, josta päättäen se varmaankin on hakattu veden ollessa hyvin korkealla, sillä muutoin kohoasi tämän merkin mukaan maa ainoastaan 15 senttimetriä 100 vuodessa.

Kolmas viiva, merkittynä vuosiluvulla 1839, oli 30 senttimetriä vedenpintaa ylempänä, joka osoittaa 6,4 mm:n kohoamisen vuodessa eli 100 vuodessa 64 senttim., elikkä vähän

päälle 2 jalkaa. Neljäskin merkki löytyy Gäddtarmin saarella vanhan Tullisaaren vieressä. Se on vuodelta 1800 ja oli yllämainitussa tilaisuudessa 48 sentim. veden keskikorkeutta ylempänä. Se näyttää siis 5,6 mm:n kohoamista vuodessa eli 56 sentim. 100 vuodessa, siis vähän päälle 2 jalkaa. Myöskin Russaarella (Majakkamaalla) majakan läheisyydessä löytyy vedenkorkeusmerkki, venäläisten meriupseerien hakkaama vuonna 1839. Sitä katsotaan luotettavimmaksi, koska se osoittaa silloista veden keskikorkeutta. Uurros oli elokuussa 1886, luotsien tiedonannon mukaan, 32 sentim. veden keskikorkeutta ylempänä. Se ilmaisee 47 vuoden ajalla keskikohoamiseksi 6,8 mm. vuodessa ja 100 vuodessa 68 sentim. eli vähän päälle 2 jalkaa. Jos lasketaan noiden vedenkorkeusmittojen keskiarvo, lukuun ottamatta 1821 vuoden mittaa, saadaan tulokseksi, että maa on kohonnut 2 jalkaa 7 kymm. tuumaa 100 vuodessa.

Hangon satamaväylää valaisee Russaarella (Majakkamaalla), 6 km. moolosta etelään päin oleva *Hankoniemen majakka*. Majakan vieressä on pienessä, erillään olevassa rakennuksessa sumumerkkikanuuna, jolla usvaisella säällä 2 järeää laukausta ammutaan joka 15:s minuutti. Majakkamaan koillisella sivulla on luotsiasema ja pelastusasema, varustettu pelastusaluksella ja rakettilaitoksella, jota viimeainittua ei sentään vielä ole tarvinnut käyttää. Majakkamaan ja moolon välillä on Gustafsvärnillä vilkkumajakka, jonka vuoroin punainen, vuoroin valkoinen, vuoroin vilkkuva ja tasainen valo johtaa aluksia Hangon satamaan, Uudensataman ankkuripaikkaan ja pitkin sisempää kulkuväylää Tullisalmen kautta. Sitä paitsi on kaasuöljytulia Korkeasaarella ja metsänhakkauksessa, sekä talvella Majakkamaan länsipuolitse kulkevan satamaväylän valaisemiseksi Tulliniemellä ja Pitkämatalalla (Långgrund). Lopuksi on satamatulia sataman vieressä ja moolon päässä.

Suomen mannermaan kaikkein eteläisimmällä kohdalla, Tulliniemellä, on luotsi- ja tulli-asema. Kaikki nämä merenkulkijain auttamista ja pelastamista varten tehdyt laitokset ansaitsevat katsomista, eivätkä vähimmin tuon mahtavasti vaikuttavan luonnon tähden niillä paikoilla, jonne ne ovat rakennetut. Jos esim. nousee majakkamaalle ja kävelee majakalle, niin hämmästyä tämän kivikoleikon jylhää rumuutta, jonka sammalten ja vaivaiskasvien keskelle ihmiskäden suurella vaivalla on onnistunut luoda kämmenen ala viherjövää nurmea. Mutta katsojan mieli ei ole tyytyvä tähän surulliseen näkyyn. Ylhäältä majakkalyhdystä kohtaa silmää uudet näköalat. Täällä korkeudessa hyväilee lämpöisimpänäkin ja **tyynimpänä** suvipäivänä vilpoisa tuulenhenkäily nauttiessa näkyalasta, joka mahtavassa laajuudessaan etsii vertaistansa. Jos myrsky käy, valtaa katsojan meren ja tuulen välitön läheisyys ja voima; mieli joko nöyrtyy ja vähenee tai kasvaa uhmailevassa ihastuksessa. Jos on tyyni ja vedenkalvo kyläisillään auringon paisteesta, niin ei mikään voi vienommin viihdyttää mieltä kuin mahtava meri levossaan. *Tulliniemellä* kohtaava luonto on kenties kauniinta, mitä Hankoniemellä on tarjona. Pitkiä rantaliettteitä, jotka lähentelevästi ovat syöpyneet kanervikon ja puolanvarsikon sisään, sileä, loistava hiekkasärkkä, joka yhdistää itse Tulliniemen mannermaahan, tummansiniset lahdemat molemmin puolin tuota melkein hopeanvalkoista hiekkaa, humisevat hongat takapuolella, vapaa näköala merelle edessä, ja sen yläpuolella aurinko, joka säteilee värejä ja välkettä ja loistetta merelle ja rannoille ja houkuttelee heittäytymään raikkaan aallon syliin tai aurinkokylpyyn lämpimässä hiekassa. Tulliniemelle vievä maantie on, joskin kaunis, hiekkainen ja raskas kulkea, joten purjehdusmatka tänne on aina parempi valita.

II. Kylpylaitos.

1. Historiikki ja kehitys.

Hangon kylpypaikan historia ei ole vanha. Laitos ei näet vielä ole ollut olemassa kauemmin kuin 16 vuotta. Mutta jo aikoja ennen olivat asianyymmärtävät henkilöt kiinnittäneet huomionsa niihin moniin etuihin, joita paikalla oli tullakseen oivalliseksi kylpypaikaksi. Muun muassa lienee jo professori Elfving vainaja Turussa, ollessansa aikoinaan Tammisaaren piirilääkärinä, sekä vuorineuvos v. Julin vainaja Fiskarsissa hyvin suosittaneet Hankonientä kylpylaitoksen perustamispaikaksi.

Ensimmäinen ajatus nykyisen kylpylaitoksen aikaansaamiseen syntyi jo kohta kaupungin perustamisen jälkeen, kun rautatielääkäri A. Spoo lokakuussa 1875 pyysi*) yleisöä myötävaikuttamaan kylpylaitoksen perustamiseksi Hankoniemeen; 3 eri paikkaa ja suunnitelmaa oli ehdolla, halvin 30 à 40 tuhannen markan kustannuksilla.

Tuumasta toimeen ryhtymisen kunnia tulee lähinnä entiselle Hankoniemen kaupungin- ja rautatielääkärille tri *Otto Stenbäckille*, nykyiselle Tyrvään piirilääkärille. Hänen esityksestään jätti Hankoniemen kunta lopulla vuotta 1877

*) Helsingfors Dagblad 8 p. lokak. 1875.

pidetyssä raastuvankokouksessa kolmelle asiantuntijalle toimeksi antaa puoltolauseensa yhdelle kolmesta eri tahoilta ehdotellusta paikasta kylpylaitoksen perustamista varten. Nämät asiantuntijat autoivat lauseensa sen paikan hyväksi, mihin kylpylaitos sittemmin rakennettiin, sekä tekivät kustannusehdotuksen, joka nousi 60,500 markkaan, josta 28,500 m. kylpyhuonetta ja 25,000 m. seurahuonetta varten. Kun tämän summan katsottiin käyvän yli kunnan voimien, olisi kysymys taaskin kukaties lykätty epämääräiseksi ajaksi, ellei hallitus yhteydessä perustuskirjeen antamisen kanssa Hankoniemen kaupungille olisi myöntänyt kylpylaitokselle 70,000 markkaa, josta 45,000 m. korottomana lainana asianomaista kiinnitystä vastaan laitoksessa ja 20 vuoden kuoletusajalla sekä jäännös, 25,000 m., kannatusrahoiksi.

Siten voitiin ryhtyä työhön, joka tehtiin vuosina 1878 ja 1879 senatin hyväksymien suunnitusten mukaan. Varat eivät kuitenkaan myöntäneet laitoksen perustamista missään suuremmassa muodossa, joten ainoastaan välttämättömimmät huoneistot silloin rakennettiin, nimittäin kylmäkylpy-huoneet meren rannalla naisia ja herroja varten, vanha kylpyhuone sekä ravintolahuoneistosta ainoastaan ravintolasali, kaksi ravintolahuonetta, tarjoiluhuone ja bufetti (katso Pohjapiirros B, Liite I, huoneet g, h, i, k, l, joista g ruokasali ja k kyökki), ynnä lähinnä olevat verannat.

Alkuperäisessä n. k. vanhassa kylpyhuoneessa, johon tri E. O. Stenbäck oli tehnyt suunnitelman saksalaisten ja pohjoismaisten esikuvien mukaan, oli (katso Pohjapiirros A Liite I) kaksi kylki-osastoa ja keskus-osasto; molemmat kylkirakennukset sisälsivät 4 kylpyammehuonetta ja 8 riisuimahuonetta ynnä suihkun. Keski-osastossa oli siivilä- ja virtasuihkuja sekä selkäsuihku. Sitä paitsi oli siinä pienempi allas yhäti juoksevin vesin ynnä 4 höyry- ja lämpöilma-kaappia.

Tässä kunnossa avattiin kylpylaitos 7 p. heinäkuuta 1879, jolloin kylpyvieraita oli ainoastaan muutama kymmenkunta. Jo seuraavana vuonna 1880 nousi *kylpyvierasten luku* 207:ään ja vuosina 1881 ja 1882 vastaviin 241 ja 259:ään. Niin suurelle kylpyvierasmäärälle osoittautui laitos, varsinkin seurahuonerakennus liian niukkatilaiseksi, jonka vuoksi uusi suuri salonkirakennus vierushuoneineen ja verantoineen (katso Pohjapiirros B, Liite I, huoneet a, b, c, d, e) rakennettiin keväällä 1883. Heinäkuussa samana vuonna myönsi senaatti mainittua rakennusta, kaluston ostoa ja aikaisemmin tehtyjen rakennusten täydentämistä varten, uuden 19,200 m:kan suuruisen määrärahan. Vuonna 1886 rakennettiin koneistohuoneen yhteyteen 4-suojainen mutakylpyhuone, yhtä monella riisumahuoneella varustettuna.

Kesällä 1883 aleni kylpyvierasten luku 98:aan, mutta nousi taas seuraavina viitenä vuonna entiseen määräänsä, kuten seuraavista numeroista näkyy:

1884	225
1885	183
1886	273
1887	214
1888	299

Kylpylaitoksen *lääkärinä* ovat sen ensimmäisenä vuosikymmenenä toimineet seuraavat henkilöt: 1879—1881 ja 1883 t:ri E. O. Stenbäck, 1882 lääkintöneuvos J. I. Björkstén, 1884 t:ri A. Holmberg, 1885—1887 t:ri W. Snellman, 1888 prof. E. A. Homén.

Kumminkin tuotti laitos näinä 10 vuotena noin 36,000 markan tappion, joka summa kuitenkin valtiolaitoksen vuotuisten apurahojen kautta väheni noin 15,000 markkaan.

Kun kaupunki vuosien kuluessa oli pannut liikkeeseen paljon rahaa ja vähän toiveita oli olemassa siitä että laitos rupeaisi kannattamaan paremmin, ellei ryhdyttäisi vielä uusiin parannuksiin ja lavennuksiin, jotka vaativat uusia menoja, ei kunta ollut haluton luovuttamaan laitosta osakeyhtiölle. Ja siten alkaa uusi kausi Hangon kylpylaitokselle.

Alussa helmikuuta 1889 muodostettiin näet protokollasihteeri *J. Osbergin* initsiatiivilla *osakeyhtiö*, jonka johtokuntana oli paitsi hra *Osbergia* toimivana tirehtörinä, professori *E. A. Homén*, joka siitä pitäen on ollut laitoksen ylläkkärinä, ja kapteeni *Carl Korsman*, joka viimeainittu tehokkaasti edisti yhdistyksen järjestämistä. Tämä yhtiö vuokrasi 25 vuodeksi eteenpäin lukien 1 p:stä tammik. 1889, kaupungilta sen kylpylaitoksen kaikkine rakennuksineen ja kalustoineen sekä n. k. kylpyhuonepuiston, eli koko alueen eteläpuolella kylpyhuoneen ohi vievää maantietä, rajoittuen länsipuolella Pikkukolahden länsirannasta suoraan pohjoiseen päin maantiehen vedettyyn linjaan, sekä itäpuolella n. k. Varkaankivestä (*Tjufsteningen*, *Korsmanin* huvilan edustalla) etelään päin merenrantaan vedettyyn linjaan. Sen ohessa sai yhtiö oikeuden korvauksetta käyttää hyväkseen puisto-aluetta maantien ja *Busjärven* välillä sekä itse järveä. Kaksi ehdotusta lienee nykyisin tekeillä tämän lammin käyttämiseksi, toinen että lampi täytetään ja siitä tehdään leikki- ja pallokenttä, toinen, että lampi muutetaan joutsenlammikoksi tai kanoottisatamaksi.

Yhtiö puolestaan on sitoutunut maksamaan vuotuisen kuoletussumman valtion yleisistä varoista myöntämästä rakennuslainasta.

Yhtiön ensi tehtävänä oli saattaa kylpylaitos täysin ajanmukaiseen kuntoon nykyisen hydroterapiian vaatimuksia

täyttäväksi. Siten päätettiin jo perustavassa yhtiökokouksessa, että uusi kylpyhuone rakennettaisiin vanhan yhteyteen. Uuden kylpyhuoneen suunnitelman on tehnyt prof. Homén, joka kylpyhuoneen keskusosastolle on ottanut malliksi ranskalaiset vesiparannuslaitokset, lähinnä tuon erinomaisen Divonnelles-Bains'in Juravuoristossa, kumminkin tekemällä tarpeelliset täydennykset ja muutokset ilmanalan ja muiden paikallisten olosuhteiden mukaan. Rakennustyö, jonka teknillisen osan on tehnyt insinööri R. Huber Helsingissä, sujui semmoisella ripeydellä, että laitos oli valmis jo kesällä 1889. Työtä johti insinööri F. v. Christierson, joka myöskin sitten on toiminut kylpylaitoksen teknillisenä ylivalvojana paikkakunnalla.

Uusi kylpyhuone (katso Pohjap. A, Liite I) sisältää keskusosaston ja kaksi kylkiosastoa. Keskusosasto on sisustettu suihkuja, etupäässä n. k. korkeapainoisia mobiilisuihkuja varten, jotka ovat ranskalaisen vesiparannustaidon pääpontena. Täällä on kaksi korkeapainoista suihkua, toinen noin 15 cm:n läpimittaisella siivilällä varustettu, toinen virtasuihkua varten 24 mm:n laajuisella suulla, molemmissa lämpömittari aivan niiden nerokkaasti laitettujen sekoitushanojen alapuolella. Ylinnä 15 m:n korkuisessa tornissa olevista säiliöistä johtuu vesi, kylmä tai lämpöinen, päälle 12 m:n putouskorkeudella suihkuihin putkia myöten, joissa mahdollisimman mukaan on vältetty polvekkeita ja jyrkkiä mutkia. Nämät yhdessä vaikuttavat seikat saavat aikaan semmoisen voiman mobiilisuihkussa, että se heittää 342 litraa vettä minuutissa, kun siiviläsuihkusta samalla ajalla tulee 282 litraa. Se tekee virtasuihkulle 12,5 metrin nopeuden sekunnissa. Suihkun voimaa voi mielin määrin sovitella ja vähentää, samoin kuin sen lämpö määrää voi muutella merivedestä kuuman veden lämpöön sekä äkisti kohottaa tai vähentää. Molempien suihkujen väliin on asetettu liikkuva höyryventtiili, johon voi kiinnittää hienolla siivilällä

varustetun metallisylinterin, jonka kautta höyry virtaa ulos suurella painolla hienon höyrysteiden muodossa. Viimeksi mainitun paikallisen höyrysteiden vaikutuksen enentämiseksi voi höyryyn sekoittaa haihdutettua tärpättiä panemalla sylinteriin tärpättiin kastetun pienoisen pesusienen.

Muita suihkuja on keskusosastossa kehäsuihku ynnä siihen kuuluva siiviläsuihku sekä selkäsuihku (spinaalisuihku) ja kaksi siiviläsuihkuja, joista viimeainituista toista järeiden vesisäteidensä tähden kutsutaan raesuihkuksi. Näilläkin suihkuilla on ominaisuutenaan runsas vedentulo ja korkea paino. Yhteen nurkkaan on laitettu pienempi, juoksevalla vedellä täytetty allas, 2 metriä neliössä, jossa veden lämpöä voi mielin määrin muuttaa. Vasemmalla seinällä on neljä höyrykaappia, joista kahta sitäpaitsi voi käyttää lämpöilmakaappina ja molempia toisia tärpättihöyrykylpyjä varten.

Oikealla puolella, vastapäätä höyrykaappeja, on kuusi riisuutumahyttiä. Vasemmalla puolen keskusosaston sisäänkäytävästä on n. k. neula-istumakylpy, sekin eräs ranskalainen kylpylaji (kumminkin täällä hiukan muutettuna) jonka erikoisomaisuudet ovat siinä, että istumakylvyn ohessa samalla voi antaa kehäsuihkuja vatsan ympäri, tai selkäsuihkuja (selän alaosalta) tai nousevaa suihkuja. Oikealla keskusosaston sisäänkäytävästä on jalkasuihkuja ja tärpättihöyrykaappi ynnä suihku alaraajojen tai niiden osien paikalliskäsittelyä varten. Viimeainittu laitos, jonka on tehnyt insin. Huber prof. Homénin osoituksen mukaan, lienee tähän saakka Hangon erikoisuutena, ja oli se näytteille pantuna Berliinin kansainvälisen lääkärikongressin yhteyteen järjestetyssä tieteellisessä näytellyssä 1890.

Itäisessä kylkirakennuksessa, joka on puistoon päin, on neljä kylpyammehuonetta sekä kahdeksan riisuutumahuonetta ynnä suihku. Sitäpaitsi on tässä osastossa suurempi uima-

allas, pituudeltaan 5,35 metriä, leveydeltään 3,65 metriä ja korkeudeltaan 1,7 metriä, täytettynä alati juoksevalla, haalealla vedellä. Vesipaljous on 23,000 litraa. Altaan pohja on kalteva siten että veden korkeus sen toisessa päässä on 135 cm. ja toisessa 115 cm. Altaan ympärillä on 7 riisuutumahuonetta. Allashuoneesta keskenmällä on sitäpaitsi huone, jossa on kaksi höyrykaappia ja kylpyamme sekä vielä huone, jossa kylpyamme ja riisuutumahuutti, ollen yhteydessä keskusosaston kanssa.

Läntisessä kylkiosastossa on kuusi kylpysuojaa ynnä 10 riisuutumahuonetta. Kahdella kylpyhuoneista on ainoastaan yksi riisuutumahuone kummallakin, mutta ne ovat sen ohessa aiotut sisäänkäärimishuoneiksi. Kaikilla muilla on kaksi riisuutumahuonetta. Kahden kylpyhuoneen välillä on siirtyvä seinä n. k. vuorokylpyä varten. Muiden neljän huoneen keskustassa on pienempi erilleen aidattu huone yksinkertaisia suihkuja varten. Tämän osaston päässä on ylikylvettäjä-naisen huone sekä eräs huone ruoansulatuselimien ja virtsatiehyeitten tautien mekaanista hoitoa varten; viime-mainittuun huoneeseen on laitettu induktсионikone, jonka johtolangat ovat seinän läpi kuljetetut vierushuoneeseen voidakseen tulla yhdistetyiksi siellä olevan kylpyammeen metallilaikkoihin, joka on laitettu sähkökylpyjä varten.

Uutta kypyuonetta rakentaessa lavennettiin koneistohuone, uusia suurempia pumppuja hankittiin ja galvaniseerattuja imujohtoputkia johdettiin merestä ja eräästä kaivosta. Yhdistämällä vanhan kylpyhuoneen putkijohtoja uusiin korkealla oleviin säiliöihin, on saatu aikaan suurempi paino siellä oleviin suihkuihin, sitäpaitsi ovat putket suureksi osaksi asetetut uudestaan (jolloin ne myöskin on vaihdettu galvaniseerattuihin putkiin), pääasiallisesti siksi, että suorastaan säiliöistä tulevilla johdoilla saataisiin suihkut tai oikeammin niihin johuttavat putket isoleeratuiksi muista johdoista, tasaisemman

painon aikaan saamista ja varmemman veden astemääräyksen mahdolliseksi tekemistä varten niissä. Sitäpaitsi on vanhan kylpyhuoneen kumpaisessakin kylkiosastossa yksi riisuimahuone muutettu sisäänkäärimishuoneeksi. Keskusosastoon on asetettu kehäsuihku ja yksi höyrykaapeista järjestetty myöskin tärpättikylpyjä varten. Sitä paitsi on vanhaankin kylpyhuoneeseen hankittu n. k. neula-istumakylpy, jalkasuihku ja tärpättihöyrykaappi ynnä suihku paikalliskäsittelyä varten.

Lopuksi mainittakoon, että sekä vanha että uusi kylpyhuone on varustettu muutamilla höyrylämpösäiliöillä, sekä että uuden kylpyhuoneen lattiat ovat asfaltista niin että kylpyhuoneen sisäpuoli on täydelleen isolecrattu alla olevasta maasta, johon myöskään ei mikään kylpyvesi pääse tunkeutumaan.

Kylpyhuoneiden jaossa on noudatettu sitä järjestystä, että koko vanha kylpyhuone on jätetty naispuolisia kylpyvieraita varten sekä uuden kylpyhuoneen vasempi kylki- ynnä keskusosasto miespuolisille kylpyvieraille, kumminkin sillä rajoituksella että keskusosasto on jonkun tunnin päivällä korkeapainoisten mobiilisuihkujen vuoksi, naispuolisten kylpyvierasten käytettävänä. Itäinen kylkiosasto on ollut niitä varten jotka ovat »kylpeneet piletillä», kuitenkin niin että myöskin parannusvieraat ovat kylpeneet suuressa uima-altaassa.

Kylpyjä tarjoaa joukko punaisiin liiveihin puettuja, hyvin harjaantuneita kylvettäjiä, jotka ovat Edla Helinin valvonnan alla, joka aina kylpylaitoksen ensimmäisestä avaamisesta asti on palvellut kylvettäjänä ja vuodesta 1889 ollut ylikylvettäjän virassa.

Mutta myöskin *seurahuone* kaipasi suurentamista. Varsinkin oli kyökkiosasto osoittainut pieneksi, joten uusi kyökki ynnä kylmätarjoilu- ja pesuhuone (Pohjap. B, Liite I, huoneet m, n, o) rakennettiin lisää. Sitäpaitsi tehtiin suurehko lasi-

veranta pitkin koko kaivohuonesalongin itäseinää ja avattiin terveysvedenjuontia varten. Verannan päähän laitettiin pienempi pelihuone. Ravintolahuoneistot saivat siten tarpeellista tilaa. Tarjoaminen tapahtuu suureksi osaksi noilla suurilla suojatuilla verannoilla, jotka kiertävät kaivohuonesalongin ympärillä, ainoastaan vähempi osa kylpyvieraita atrioi mieluummin ruokasalissa.

Pienempi, huvilamainen rakennus vastapäätä kaivohuonetta toisella puolen tietä, ostettiin ja laitettiin *voimisteluhuoneistoksi*, missä manuaalisairasvoimistelua ruotsalaisen menetystavan mukaan sekä massaasia on annettu 5 vuotena kylpyhoidon ohella.

Kaikkine näine uusine rakennuksineen ja parannuksineen esiintyi Hankoniemen kylpylaitos 1889 semmoisessa kunnossa, joka pohjanperäisiin oloihimme nähden on huomattava sekä kylpymuotojensa moninaisuuden että kylpyhuoneiden luvun y. m. tähden.

Laitoksen ripeän kehittymisen vaikutus osoittautuikin pian *vierasluvun kasvamisessa**). 299 kirjoittautuneesta kylpyvieraasta vuonna 1888 nousi niiden luku äkisti ja käy esille sitten seuraavilta vuosilta allaolevista tiedoista:

1889	469 kirjoittainutta
1890	489 „
1891	580 „
1892	544 „
1893	529 „
1894	593 „

*) Vierasluku on luonnollisesti ollut rajoitettu asuntojen saannista Hangossa, varsinkin kesällä 1894 oli huoneenpuute tuntuva, josta myös on ollut seurauksena uusien huvilain ja lisärakennusten rakentaminen.

Tästä luvusta on 1,243, s. o. noin 40 pros. ollut parannusvieraaksi kirjoitettuna. *)

Selvää on ettei yhtiö voinut panna toimeen kaikkia näitä vallan tarpeen olevia parannuksia joutumatta uusiin velkasitoumuksiin, huolimatta nautitusta valtioavusta. Siinä kunnossa kun kylpylaitos oli valmiiksi uudistettuna, nousivat *perustuskustannukset* seuraaviin likimääriin:

Kaivohuone ynnä salonki ja ravintolahuoneisto	Smk	50,600.
Kylpyhuone koneistoinen ja putkijohtoinen	„	120,000.
3 kpl. uimahuoneita, herrainvoimistelu, piletti-		
konttori, kaikell. ulkokuoneita	„	14,600.
Puistoistutuksia huvilarakennuksia y. m.	„	14,800.
Kalustoa arvoltaan	„	25,000.
	<hr/>	
	Summa Smk	225,000.

Vuonna 1890 tapahtui henkilönmuutos johtokunnassa, kun kapteeni Korsman erosi ja hänen sijaansa valittiin apteekkari *H. Lindgrén* Hankoniemessä, joka siitä pitäen hra Osbergin poissa ollessa paikkakunnalta on ollut toimeenpanevana tirehtörinä. Ylimääräisessä yhtiökokouksessa 7 p. maaliskuuta 1895 erosi protokollasihteeri J. Osberg ja hänen sijaansa valittiin johtokuntaan insinööri *R. Huber*, sekä toimeenpanevaksi tirehtöriksi hra *Lindgrén*.

Kuten jo mainittiin, on laitoksen *ylilääkärin*toimessa vuodesta 1888 alkaen ollut *professori E. A. Homén*, paitsi kuutena viikkona (1 p. elok.—15 p. syysk. 1890), jolloin tri *R. Sievers* oli ylilääkärinä.

*) Kylpyvieraksi luetaan kaikki ne, jotka ovat maksaneet säädetyn n. s. sesonkimaksun (viikolta tai pitemmältä ajalta), parannusvieraiksi ainoastaan ne kylpyvieraista, jotka ovat parannuksilla tarkan lääkäriinvalvonnan alla ja siitä maksavat joka viikko kaikille määrätyn parannusmaksot, riippumatta kylpyjen laadusta tai luvusta (kumminkin pienellä lisämaksulla lääkekylvyistä).

Alilääkärinä on ollut: 1888 t:ri W. Zilliacus, 1889 t:ri W. Zilliacus ja lääket. kand. M. Gadd, 1890 t:ri C. Mechelin, 1891 ja 1892 t:ri W. Collan sekä 1893 ja 1894 t:ri C. Mechelin.

Hydroterapeutillisen hoidon tehokkaana tukena on järkipäriäinen sairasvoimistelu ja hieronta saavuttanut parannusvierasten luottamusta yhä suuremmissa määrässä vuosi vuodelta. Ostettu voimisteluhuoneus osoittautuikin pian kyllä liian ahtaaksi, jonka vuoksi yhtiö kesällä 1894 rakennutti *uuden* suuren, ajanmukaisen *voimistelurakennuksen*, joka maksoi 15,800 m., jonka summan kaupunki on myöntänyt yhtiölle sillä ehdolla, että rakennus jää kaupungin omaisuudeksi, mutta yhtiöllä on käyttöoikeus määrätyn koron maksamista vastaan. Rakennuksen piirustukset laati arkkitehti H. Lindberg, joka antoi ne maksutta yhtiön käytettäväksi.

Voimisteluhuoneus on soikeahko, puuväriin maalattu kaksikerroksinen rakennus kaivohuoneen takana puiston ensimmäisten mäntyryhmien keskellä. Siinä on keskusosasto 15 metriä neliössä, ja kaksi kylkiosastoa. Keskusosaston alakerta sisältää kaksi suurta ylilääkärin vastaanottohuonetta sekä alilääkärin vastaanottohuoneen ja asuntohuoneet. Kun ne ovat yhteydessä suorastaan voimistelusalien kanssa, on täydellisempi yhdysvaikutus lääkärin ja voimistelijain välillä mahdollinen, joka seikka ei ole vähäarvoinen. Ylikerta sisältää voimistelunjohtajan asunnon sekä neljä huonetta miespuolisille voimisteluapulaisille. Kummassakin kylkiosastossa, jotka ovat 15 m. pitkät ja 9 m. leveät, on suuri, korkea voimistelusalit, joka ulottuu molempain huonekertain läpi, toinen herroja, toinen naisia ja lapsia varten. Aivan voimistelusalien vieressä, mutta keskusosaston puolella on huoneita hierontaa varten. Kylki-osastot ovat verannoilla varustetut.

Voimistelua Hankoniemen kylpylaitoksessa on aina vuodesta 1882 johtanut ja ohjannut herrain puolella yksi maamme vanhimpia ja kuuluisimpia sairasvoimistelijoita, voimistelunopettaja *L. Bergholm* Helsingistä; naisosaston johtajana oli vuosina 1888—1889 neiti *B. Roos*, mutta toimen otti vuodesta 1890 neiti *A. Lagerblad*, viime vuosina yhdessä neiti *A. Sahlsténin* kanssa. Todisteeksi siitä, että täällä käytetään juuri tuota hyvin arvossa pidettyä ruotsalaista sairasvoimistelua, voi mainita että sekä hra *Bergholm* että neidet *Lagerblad* ja *Sahlstén* ovat valmistautuneet toimeensa Tukholman Gymnastillisessa keskusopistossa. Minkä lavean käytännön voimistelu on saanut Hangossa, sitä kun harjoittavat voimistelijat yhdysvaikutuksessa lääkärin kanssa, ilmenee siitä seikasta, että herra *Bergholm*illa kesällä 1894 oli työssään kokonaista 8 apulaista ja naispuolisilla johtajattarilla yksi kummallakin, kaikki täydessä toimessa niinä 4 à 5 tuntina, jotka joka päivä ovat määrättyt voimistelulle ja hieronnalle. Sitä paitsi annetaan tarpeen mukaan heikommille sairaille hierontaa kotona.

Sen ohella on parannusvieras tilaisuudessa saamaan elektristä ja pneumaattista hoitoa sekä ottamaan täydellisen vesiparannusjakson.

Terveysvedenjuonti tapahtuu yllä mainitulla suurella lasiverannalla kaivohuonesalongin vieressä, missä tarjotaan kaikkia käytettyjä mineraalivesilajeja, sekä luonnollisia että keinotekoisia k:lo 7—9 aamulla, k:lo 12—1 ja k:lo 6—7 j. pp. Aikomus lienee uuden voimistelurakennuksen yhteyteen rakentaa suuri veranta, missä vedenjuonti vastedes tapahtuisi.

2. Ilmastollisia edellytyksiä.

»Ilmasto»-käsitteen määrittelee *Weber**) yhdisteeksi ilman, maan ja veden jollakin seudulla synnyttämistä vaikutuksista elimelliseen elämään. Seuraavassa annetaan lyhyt yleissilmäys Hangon ilmastosta tämän käsitystavan mukaan. Sitä tehdessä mainitaan aluksi muutamia sanoja asemasta ja maan laadusta, sen jälkeen kosketellaan kysymystä meriveden lämmöstä, suolamäärästä y. m. ja lopuksi esitetään enemmän erikoiskohdissaan Hangon tärkeimmät ilmastolliset konstantit, jolloin muutamissa kohden tehdään vertauksia Hangon, Wisbyn ja Helgolannin välillä.

Asema ja maan laatu.

Hangon kaupungin asema on 59° 49' pohj. lev. ja 22° 58' itään Greenwich'istä Suomen eteläisimmässä osassa, Hankoniemellä, joka lounaiseen suuntaan pistää Itämereen. Ympäristö lukemattomine kallioineen ja kareineen, suurempine luotoineen ja saarineen sekä manner-osineen tarjoaa monessa suhteessa sangen runsasta vaihtelua. Siten on mannermaan

*) *R. Flechsig*: Handbuch der Balneotherapie für practische Ärzte, Berlin 1892.

omituisuutena nuo verrattain suurehkot hiekkannummet, joilla kasvaa harvaa havumetsää, kun saaristo taas, jossa on enemmän epätasaisuutta ja paikoittain runsaampi kasvullisuus, tekee miellyttävämmän vaikutuksen. Kauimpana meressä olevat kalliot ovat luonnollisesti aivan kaljut, mutta suuremmilla saarilla ilmenee kasvullisuus, joka käy yhä runsaammaksi sitä myöten kuin niiden suuruus ja luku enenee.

Vuoripohja on kaikkialla sekä saarilla että mannermaalla ynnä rannoilla hyvin paljas.*) Rannoilla on se yksin sileäksi hioutunutkin ja tarjoo siten runsaasti tilaisuutta havaintojen tekoon. Sileäksi kuluneissa kallioissa näkyy lukuisina ja selvinä nuo n. k. *uurrot* eli *rihlat*, jotka osoittavat jäätikköjen teitä jääkautena. Noita samaan aikaan kuin uurrotkin kovaan kallioon kovertuneita *hiidenkirnuja* on samasta syystä kuin uurtojakin tavattu suuremmassa määrin Hangon lähiseudussa kuin kauempana sisämaassa. Erittäin tyypillisiä uurtoja ja monilukuisia pieniä hiidenkirnuja löytyy Kasvuoressa Hangon kylän vieressä, missä myöskin muutamia komeita kivipeltoja on nähtävänä. Useimmiten on näillä »kirnuilla» suorat seinät ja ne muodostavat siten sylinterimäisiä syvennyksiä vuoreen, jolloin yksi tai useampia hyvin pyöristyneitä kiviä on pohjalla, mutta joskus avartuvat seinät pohjemmalla, niin että kirnu tulee peruna-hedelmän muotoiseksi. Vielä harvinaisempaa on tavata uurtoseinäisiä kirnuja. Eräs ruuvimaisesti uurtosilla seinillä varustettu hiidenkirnu on yhdellä kallioniemekkeistä kylpyhuonepuiston alueella. Se on kooltaan sen lisäksi tavattoman suuri, läpimitta kun on näet noin 1 m ja syvyys noin 3,3 m. Mainittu koverrus on syntynyt kallioharjuun 6 m merenpinnan yläpuolelle.

*) *Suomen geologinen tutkimus*. Selitys karttoihin N:o 14 & 15.

Vuorilajien suhteen sopii mainita, että sekä Tulliniemi, Hankoniemen eteläisin kärki, että kalliot sen edustalla ja vuoret Hangon kaupungin ja Hangon kylän ympärillä ovat punaista kiillegneissia.

Hankoniemi on eteläisin kärjeke n. k. Lohjanselkää, joka, kuten tunnettu, haarautuu Salpausselästä ja on syntynyt pitkin sen sisämaa-jäätikön äärtä, joka peitti Suomen jääkauden aikana. Selkä esiytyy Hangon luona niemen pohjoista sivua kulkevana vallina vierinkivisoraa. Lappvikin rautatieaseman kohdalla noin 17 km itäkoilliseen kaupungista on harju noin 24 m:n korkuinen ja alenee siitä hyvin tasaisesti, sekä on itäpuolella Hangon kylää, 2 km pohjoiseen kaupungista, missä se päättyy, ainoastaan 6 m merenpinnan yläpuolella.

Harjanteen ydin on vierinkiveä ja soraa, jota peittää kupeilla kangashietakerrokset, loivasti viettäen varsinkin etelään päin. Koko se osa Hankonientä, joka on harjanteen eteläpuolella, muodostaa hyvin suuren (n. 16 km pitkän ja 2 à 5 km leveän) tasangon, joka on enimmäkseen nummihietaa ja kasvaa havumetsää. Ainoastaan muutamia matalia mäennystyröitä kohoo siellä täällä maasta, joka, missä se on paljaana, hohtaa nummihiedan heleässä punassa.

Kuten tästä käy näkyviin, on luonto erinomaisella tavalla pitänyt huolen maan kuivana pysymisestä Hangon seudussa. Sumun syntyminen alhaisempiin paikkoihin käy siten kokonaan mahdottomaksi, jonka ohella, kuten yleisesti on tunnettu, maa kovimmankin ukkoissateen jälkeen nopeasti kuivaa siellä.

Meriveden lämpö, suolamäärä y. m.

Itämereen sen varsinaisessa merkityksessä on myöskin Suomenlahti luettava, koskei sitä mikään raja hydrograafisessa suhteessa eroita Itämeren suurista altaista ja vedenvaihdosta niiden kanssa.*) Luonnollisesti ei voi tässä tulla kysymyksenkään tähän kuuluvien asiain seikkaperäiseen esitykseen ryhtyminen, vaan täytyy meidän tyytyä muutamiin lyhyiin huomautuksiin, jotka ovat välttämättömät lämmön ja suolamäärän vaihtelemisen valaisemiseksi. Mainitut muutokset riippuvat enimmäkseen *vedenvirtauksista*, joiden pääsyyksi on luettava se jokivesi, joka purkautuu balttilaiseen sisämereen. Jokivesi synnyttää näet ulospäin suunnatun pintavirran, joka vihdoin Tanskan salmien kautta hakee tiensä tuon paikoin ainoastaan 7 à 10 metriä matalan pohjakynnyksen yli Kattegatin ja Skagerackin läpi Pohjanmereen. Tämä pintavirta synnyttää taas vastaisen virran, joka ei kuitenkaan jatku keskeytymättä, vaan on välipäinen, sekä kulkee sisäänpäin ja tuo mukanaan Pohjanmeren raskaampaa, kylmempää vettä, joka leviää Itämereen ja valuu sen syvänteihin. — Niistä syistä, jotka vaikuttavat muutoksia pintavirran säännölliseen juoksuun, on mainittava ilmapaino-eroitukset Pohjanmerellä ja Itämerellä, ja tehokkaampina kuin nämä suorastaan voivat olla, tuulien suunnan ja voiman muutokset, jotka siinä määrin kuin tuulen voima ja aaltojen suuruus enenevät, vaikuttavat yhä syvempiin kerroksiin ja yleensä saavat aikaan,

*) Seuraava esitys perustautuu kaikissa varsinaisissa asioissa tietoihin teoksesta »Den svenska hydrografiska expeditionen år 1877» II osasto, kirj. prof. O. Pettersson ja niihin Hangossa tehtyihin meriveden lämpöä koskeviin havaintoihin, joita kylpyhuoneen johtokunnan toimesta on tehty täläisen herrain-uimahuoneen edustalla vuosina 1889—1894.

että vesi kohoaa tuulen alaisella alueella ja siten ajaa lämpöisempää vettä tuulenpäälliseltä rannalta, joten alemmat kylmemmät vesikerrokset ovat pakoitettut nousemaan pintaan. — Tästä tuulten keveämmän ja lämpöisemmän veden ajamisesta tuulenpuoliselta rannalta tuulenalus-rantaan annamme muutamia selviä esimerkkejä Hangossa tehdyistä havainnoista.

Suurempi osa eli noin puolet varsinaisen Itämeren vesipaljoudesta sisältää suolaa 7—8 ‰ (p. mille). Poikkileikkaus Suomen lahden suusta (Hanko—Osmussaari) osoittaa että 7, 8 ja 9 ‰ suolaa sisältävillä vesikerroksilla on esteetön pääsy sinne. Korkein suolamäärä pohjalla 100 metrin syvyydellä oli heinäkuussa 1877 9,76 ‰.

Suomenlahden suulla sisältää pintavesi, jolla on suurin lämpömäärä, 6—7 ‰ suolaa.

Seurauksena suuresta sekaantumisesta jokiveden kanssa, joka tapahtuu Itämeren pohjois- ja itäosissa, on että merisuolan kemiallisten aineosuuksien suhde melkoisesti eroaa siitä, joka vallitsee valtameressä. Jokiveden vaikutus ilmenee siinä, että sulfaattien paljous enenee kloriideihin verraten. Siten on havaittu, että kloriidien ja sulfaattien suhde valtameren vedessä on keskimäärin 89,49 : 10,19 ja Itämeressä Gotlannin seudulla 88,87 : 10,63. *)

Dosentti *A. V. Cronanderin* G. af Klint-nimisellä ruotsalaisella merimittaus-aluksella heinäkuun 24 p:nä 1877 aamupuolella tekemästä meriveden ja pohjan laadun määräyksestä noin 15 km Hankoniemen eteläpuolella esitämme tässä seuraavaa:

*) *Edv. Hjelt*: Kemisk undersökning af hafsvattnet i Finlands skärgård och Bottniska viken.

Kokeen syvyys, metriä.	Veden lämpö ° C.	Suolamäärä.		Muistutus.
		Kloria l:ssa, grammia.	Suolaa tuh. osia.	
0	+ 15,3	3,667	6,60	<i>Luoti</i> toi 48 metrin syvyydestä <i>hiekkaa</i> .
10	+ 14,0	3,674	6,62	
20	+ 10,8	3,692	6,65	
30	+ 8,5	3,781	6,81	
48	+ 5,8	3,905	7,03	

Veden lämpösuhteita Hangossa osoittaa seuraava taulu, joka sisältää keskiarvot 3 havaintotunnilta 8 e. pp., 2 j. pp. ja 7 j. pp. joka kuukaudesta sekä lämpömuutokset keskiarvoissa 8:sta e. pp. 2:een j. pp., 2:sta 7:ään j. pp. ja 8:sta e. pp. 7:ään j. pp. *)

Meriveden lämpö määrä, ° C.

Keskiarvot havainnoista vuosina 1889—90 ja 1892—94.	8 e. pp.	Lämpömuutos 8 e. pp. — 2 j. pp.	2 j. p. p.	Lämpömuutos 2—7 j. pp.	7 j. pp.	Lämpömuutos 8 e. pp. — 7 j. pp.
18—30 p. Kesäk.	+ 12,7	+ 1,0	+ 13,7	+ 0,3	+ 14,0	+ 1,3
Heinäk. .	+ 13,3	+ 0,7	+ 14,0	+ 0,2	+ 14,2	+ 0,9
Elok. . .	+ 13,9	+ 0,9	+ 14,8	+ 0,3	+ 15,1	+ 1,2
1—15 Syysk. . .	+ 11,8	+ 1,0	+ 12,8	— 0,05	+ 12,8	+ 1,0

Syylä voi näitä keskiarvoja vastaan muistuttaa, että ne otaksuttavasti ovat liian pienet siitä syystä, että 2 noista 5 havaintokesästä, 1893 ja varsinkin 1892 olivat hyvin kylmät ja sateiset. Näiden kylmien kesien vähentävä vaikutus keskiarvoihin, jotka ovat saadut niin lyhytaikaiselta havaintosarjalta, on tietysti hyvin suuri.

*) Vuoden 1891 havainnot ovat pahaksi onneksi kadonneet.

Tauluista käy selvästi esille meriveden lämmön päiväkautinen muuttuminen. Lämpömäärä on nimittäin suurin illalla ja pienin aamulla kesä—elokuun ajalla; ainoastaan syyskuu eroaa tässä siten, että vähäinen lämmön aleneminen tapahtuu iltapuolella, joten vedellä tähän aikaan on sydänpäivällä suurin lämpönsä.

*Meriveden lämmön maksimien ja minimien keskiarvoja
sekä maksimien ja minimien eroja
8 e. pp., 2 ja 7 j. pp.*

	8 e. pp.		Ero.	2 j. pp.		Ero.	7 j. pp.		Ero.
	Maks.	Min.		Maks.	Min.		Maks.	Min.	
18—30 p. Kesäk.	+ 13,9	+ 10,8	+ 3,1	+ 15,2	+ 12,0	+ 3,2	+ 15,4	+ 12,1	+ 3,3
Heinäk..	17,0	8,5	8,5	17,6	9,0	8,6	18,0	9,2	8,8
Elok. .	16,6	9,5	7,1	17,6	11,3	6,3	17,7	11,2	6,5
1—15 p. Syysk.	13,0	10,1	2,9	13,6	11,2	2,4	13,6	10,8	2,8

Kuten tästä näkyy ovat lämpömaksimien ja minimien erot suurimmat heinäkuussa, ollen noin 8,6°, sitten elokuussa, noin 6,6°, ja pienimmät kesä- ja syyskuussa, ollen vastaavat 3,2° ja 2,7°. — Selitystä tähän koetamme antaa seuraavassa, kun käymme lausumaan muutaman sanan suurimmasta lämmön-alenemisesta vuorokaudessa, sekä niistä suhteista, joissa havainnot meriveden absoluuttisesta minimilämmöstä ovat tehdyt.

Suurin lämmön aleneminen oli keskimäärin:

18—30 p. Kesäk.	1,8°
Heinäk.	4,4°
Elok.	2,6°
1—15 p. Syysk.	1,0°

Ehdottomasti suurin lämmönaleneminen k:lo 2:sta j. pp. edellisenä päivänä k:lo 2:een j. pp. seuraavana päivänä tapahtui heinäkuun 12 ja 13 päivän välillä 1889, jolloin meriveden lämpö aleni 8° C, nimittäin 14° :sta 6° :een C.

Alin lämpöaste, joka on havaittu merivedellä noina viitenä vuotena, on 5° C, *) joka on merkitty 3 krt. 10 ja 11 p. heinäk. 1892, 8 e. pp. sekä 22 p. kesäk. 1893, 8 e. pp.

Mikä koskee syitä äskenmainittuihin suuriin muutoksiin veden lämmössä, on kylliksi viitata siihen, mitä aikaisemmin olemme maininneet Itämeren virroista, samoin kuin huomauttaa tuulensuuntien vaihtumista kysymyksessä olevina päivinä. Ensimmäisessä niistä tapauksista, jolloin alin lämpö määrä 5° havaittiin, kulki barometri-minimi Skandinaavian ja Pohjois-Suomen yli (8—12 p. heinäk. 1892), jolloin tuulet Hangossa kääntyivät etelästä lännen kautta luoteesen ja pohjoiseen, jossa raikkaina pysyivät kolme päivää peräkkäin. Ennen kesäkuun 22 p:n lämpöminimiä 1893 oli vielä pitempi aika pohjoisia tuulia nimittäin 11:stä 20:een p:ään kesäkuuta, jolloin oli kaiken aikaa (paitsi 13 p.) koillis-, pohja- ja luodetuulia. Myöskin 12 ja 13 p. heinäkuuta 1889 oli asiantilaita sama. — Tuuli, joka 12 p. heinäk. 2 j. pp. oli W voima 7 (Beaufortin asteikon muk.) oli k:lo 9 j. pp. NW 7, 13 p. aamulla WNW 6 ja k:lo 2 j. pp. NW 7. Tapausta on nyt helppo ajatella. Pohjoiset tuulet ajoivat lämpöisemmät pintakerrokset etelään päin, joten kylmempää vettä suuremmalta syvyydeltä kohosi pinnalle tuulien ajaman veden korvaukseksi. Miltä syvyydeltä tuo kylmempi vesi näissä tapauksissa on kohonnut, ei tietysti voi täysin tarkkaan määrätä, mutta jos otaksomme että lämpösuhteet Itämeressä olivat semmoiset kuin ne havaittiin oleviksi vuonna 1877,

*) Korkein oli $21,5^{\circ}$ ja merkittiin kerran 1 p. heinäk. 1889 k:lo 8 j. pp.

sattunee syvyyden arvaaminen noin 50 metriksi hyvin lähelle oikeata määrää. (Katso ensimmäistä taulua). Moiset suuret lämmönalenemiset pintavedessä ovat muutoin hyvin tunnettuja muissa Itämeren kylpylaitoksissa, niinkuin Visbyssä, sekä muualla. Niinpä huomasi kapteeni *Hoffmann* tykkivene *Delphin*'illä 9 p. elokuuta 1875 Memelin satamassa vedenlämmön laskeutumisen 19°:sta 6°:en C pitkällisen itätuulen jälkeen, kun taas 4 à 5 meripeninkulmaa rannikosta tavattiin 18°:n lämpö pintavedessä.

Esitetyt keskiarvot suurimmasta lämmön-alenemisesta 24 tunnin kuluessa antavat meille vielä muutamia tietoja siitä, millä tavalla syvempien kerroksien lämpeneminen meressä pääasiallisesti tapahtunee. Me näemme, että suurimmat muutokset sattuvat heinä- ja elokuussa. Tähän aikaan on lämpöminimi syntynyt talvipakkasen aikaansaaman termillisen kiertokulun vaikutuksesta noin 50 à 60 metrin syvyydellä. Esitetyistä luvuista päättäen näyttää siis siltä kuin tuo erityisten, suotuisain meteorologisten seikkain tehokkaasti vahvistama pintavirta ja sen vastavirta olisivat tärkeitä alempien, kylmien vesien lämpenemiselle kesällä ja osaksi syksyllä, niiden kautta kun syvenmällä olevat vesikerrokset kohoavat pintaan ja siellä lämpenevät. Syyskuussa olisi siis, melkoisesti vähenneistä lämmön-alenemisistä päättäen, lämpeneminen jo jatkunut hyvin pitkälle.

Lopuksi esitämme vielä Hangon meriveden-lämpösuhteista puhuessa seuraavan vertailevan taulun pintaveden lämmöstä Helgolannin ja Hangon luona. Myöskin lukuun ottamalla tuon paljoa (3 krt.) pitemmän havaintosarjan, johon Helgolantia koskevat luvut perustuvat, osoittaa taulu kuitenkin kieltämättömästi, että Helgolannilla on paljoa rajoitetumpi ilmasto kuin Hankoniemellä, jota ilman sitäkin ei kai kukaan olisi epäellyt.

Pintaveden lämpö Helgolannissa (1875—89) ja Hangossa (1889—90 ja 1892—94).

		Kesäk.	Heinäk.	Elok.	Syysk'
<i>Keskilämpö.</i>	Helgolanti	+ 12,6	+ 15,5	+ 17,2	+ 16,2
	Hanko	13,5	13,9	14,6	12,5
<i>Kuukausmaksimien keskiarvo.</i>	Helgolanti	14,8	17,2	17,9	17,1
	Hanko	14,8	17,5	17,3	13,4
<i>Kuukausminimien keskiarvo.</i>	Helgolanti	10,4	13,9	16,3	15,1
	Hanko	11,6	8,9	10,7	10,7
<i>Absoluuttinen kuukausmaksimi.</i>	Helgolanti	17,3	18,4	19,5	18,8
	Hanko	21,0	21,5	19,5	15,0
<i>Absoluuttinen kuukausminimi.</i>	Helgolanti	8,6	11,4	14,0	13,8
	Hanko	5,0	5,0	8,0	9,0

Veden keskilämpö kesäkuukausina on Helgolannissa 1,5^o:sta lähemmäs 4°:en korkeampi kuin Hankoniemessä, kuukausmaksimit keskimäärin melkein yhtäläiset, mutta kuukausminimien keskiarvot ovat Hankoniemessä melkoista alemmat, kun taas lopuksi absoluuttiset kuukausmaksimit ja -minimit lankeavat paljon ulkopuolelle — ylä- ja alapuolelle — vastaavia Helgolannin raja-arvoja. — Hankoniemellä on epätasaisempi ilmasto kuin Helgolannilla, — sitähan ei enää näillä perusteilla voi kieltää — mutta Helgolanti onkin enemmän kuin 5¹/₂ leveysastetta Hankonientä etelämpänä, 50 km lähimmästä rannasta ulkona meressä, jolla on toiset syvyys-suhteet ja toiset yhdysväylät valtameren kuin Itämerellä. — Sitä vastoin ovat merikylvyt Hankoniemessä vapaat niistä hankaluuksista, jotka haittaavat Helgolannin kylpyjä sen kautta että sikäläinen kylpypaikka on 1 km:n päässä saaresta eräällä pienellä hiekkasärkällä. Niille, jotka eivät siedä suurempia muutoksia veden lämmössä, tarjoaa muutoin Hangon

kylpyhuoneen suuri uima-allas lauhalla, alati juoksevilla vedellä jossakin määrin korvausta merikylyistä.

Vuoksi ja luode, tuo auringon ja erittäinkin kuun veto-voiman vaikuttama merten pinnan ajoittainen kohoaminen ja laskeminen, joka monin paikoin suurten valtamerien rannikoilla esiyytyn suuremmoisena luonnonilmiönä, tuntuu yhä heikommin siinä määrin kuin vesialueen syvyys ja ala ovat pienemmät. Kun vuorovesi Atlantin maiden rannikoilla on jokaiselle niiden asukkaille tuttu ilmiö ja kun siellä laivaliikkeen tähden tarvitsee tuntea korkean ja matalan veden ajat eli n. k. »satama-ajat», on se Itämeren rannikkolaiselle aivan outo luonnonilmiö. Mekin tosin tunnemme »korkean» ja »matalan» veden, mutta sillä emme käsitä luoteena ja vuoksena ilmestyviä muutoksia vedenkorkeudessa. Ne pintakorkeuden muutokset, joita sillä tarkoitamme, ovat pääasiassa seurauksia tuulista, sademäärästä ja ilmanpainon jakaantumisesta.

Eikö siis Itämerellä ole vuoksea ja luodetta? On kyllä, sillä vaikka aikaveden muutokset ovat niin vähäiset, ettei niitä tarkastaja voi suorastaan huomata, osoittavat Hangon *itseregisteröivän limniograafin* piirtämät vedenkorkeusdiagrammit erittäin selvästi, että vuoksi ja luode tässä kohdassa Itämertä säännöllisesti vaihtelee kahdesti vuorokaudessa. — Moiseissa diagrammissa, joka osoittaa vedenkorkeuden muutoksia 7 vuorokauden ajalla, voimme nimittäin tavallisissa tapauksissa lukea 13 à 14 aallon harjaa ja aallon laaksoa. Variationin suuruus ei ole toistaiseksi tarkoin tunnettu, mutta lienee se noin 1,5 à 2 dm, paitsi »juoksuveden» aikana, jolloin se voi nousta 5 à 6 dm:iin. — Tähän saakka on Itämeren pidentetty niin matalana ja pienenä vetenä, ettei sillä voisi olla mitään omaa aikavettä sekä että Itämeren eteläosassa, Rügenin länsipuolella huomattu vuoksiaalto olisi Pohjanmerestä Juutinrauman ja Bältien kautta tullut taka-aalto.

— Rügenin itäpuolella ei luultu mitään aikavesi-ilmiötä enää olevaksi. Hangon limnigraafin antamien tulosten kautta olemme saaneet selvän todistuksen siitä, ettei niin ole asianlaita. — Kone, joka on Australiassa käytettyä, joskin hiukan muutettua rakennetta, on Suomen Tiede-Seuran oma.

Hangon ilmasto ilmatieteen kannalta katsoen.

Tämän luvun käsittely antaa paljonkin vaikeutta etupäässä siinä, miten järjestää käsillä oleva havaintomateriaali siten, että selvästi käy tuloksista esille, mitä liitto-lsaiia — tai vihollisia — lääkäriellä on seudun ilmastollisissa suhteissa ja mitä edellytyksiä on tarjona eräiden tautien ilmanala-parantelua varten. Se joka ei ole lääkäri, voisi tässä helpommin jättää syrjään yhden tai useampia asiahaaroja, joilla kenties on merkitystä. Esillä olevassa kohdassa riippuu puute muutamista senlaatuisista ilmastoa koskevista tiedoista, esim. auringon säteilyn voimasta ja kestämisajasta, *) siitä, että kysymyksessä olevia havaintoja ei ole tehty Hankoniemessä.

Curman lausuu arvokkaassa kirjassaan »Om klimat och bad vid Sveriges vestkust»: »klimatoterapeutillisessa ja hygienisessä suhteessa on erittäin kiinnitettävä huomiota seikkoihin, joilla yleiselle klimatologialle on vähän merkitystä», sillä viitaten aikaisempaan lausuntoonsa kuinka tärkeä

*) Englannin kylpypaikoissa on näitä havaintoja varten hyvin yleisessä käytännössä n. k. »blackbulb-termometer in vacuum» (mustakuulainen) ja »sunshinerecorder». — Viimemainitussa koneessa on suuri lasikuula, joka heittää auringon kuvan aikaajolla varustetulle paperiliuskalle. — Niitä tunteja päivästä, joina aurinko paistaa apparaattiin, osoittaa paperille syntyvät mustat pisteet ja viivat.

on ilmastollisten momenttien keskinäisen suhteen sekä myöskin niiden *vaihtelujen* suuruuden vaarinottaminen. Ruotsalaisen lääkärin mielipide oli oikeutettu — 16 vuotta takaperin; nyt ei enää varmaankaan jätettäne minkään paikan ilmastollisesta selityksestä pois niitä näkökohtia, joita hän huomauttaa.

Tauluissa esitetyt keskiarvot perustuvat havaintoihin, joita on tehty kolmasti päivässä, 7 a. p. sekä 2 ja 9 i. p., 6 vuoden aikana 1884—1889 Hangan meteorologisella asemalla. Ainoastaan keskiarvojen laskemiseen äärimmäislämmöistä 7, 2 ja 9 olen käyttänyt 10-vuotista sarjaa v:sta 1889 v:een 1890. Mitään erityistä muuttumattomuutta ei voi omistaa näille keskiarvoille; siihen tarvittaisiin paljoa pitempiä 20-, 30- à 40- vuotisia havaintosarjoja, mutta meidän tarkoituksemme ovat ne riittäviä.

Suurin huomio on kylpypaikassa luonnollisestikin käännettävä ilmanlämpöön, sen päiväkausiseen kulkuun ja epäperiodisiin muutoksiin, jonka vuoksi me ensiksi käymme käsittelemään tätä elementtiä.

Ilman lämpö.

Lämpösuhteet, joihin yli koko maamme erittäin suuresti vaikuttavat nuo yli pohjoisen ja luoteisen Euroopan hyvin säännöllisesti valtamereltä puhaltavat lämpimät lounais-tuulet, ovat sen ohessa rannikoilla suurten muutosten alaisina niiden melkoisten lämpömäärien kautta, jotka meri omistaa keväällä ja taas jättää ilmalle syksyllä ja talvella. Lämmönsiirryntä merestä ilmaan kylmempänä vuodenaikana hidastuttaa ja vähentää lämmön alenemista, kun taas lämmön nousemista keväällä ja kesällä ehkäisee talvella vähitellen jähtynyt meri. Lämmön vaihtelulla vuoden kuluessa ja

samoin sen vuorokautisilla muutoksilla on tämän johdosta noiden suurten vesiallasten läheisyydessä ominaisuutena paljoa tasaisempi kulku kuin sisämaassa, jota paitsi vuoden keskilämpö pysyy korkeampana meren rannikolla kuin sisämaassa samalla leveysasteella. Se alue Suomessa, joka on tyypillisin tässä suhteessa, on saaristoimeri Hankoniemen idässä ja Ahvenanmaan välillä lännessä lukuisine saarineen ja luotoineen. Ne ilmatieteelliset havainnot, joita jo pitemmän aikaa on tehty Hangon ja Maarianhaminan kaupungeissa sekä Hankoniemen, Utön ja Bogskärin majakoilla, antaisivat runsaita aineksia vertailevalle tutkimukselle tähän suuntaan. Tässä on kylliksi esittää ainoastaan muutamia Helsingin ja Hangon kaupunkeja sekä Söderskärin ja Hankoniemen majakoita koskevia seikkoja, mainittujen oimittuisuuksien osoittamiseksi.

Keskilämpö eri kuukausina oli vuosina 1884—1888 keskimäärin:

Taulu I.

1884—1888.	Tammik.	Heinik.	Maalisk.	Huhtik.	Toukok.	Kesäk.	Heinäk.	Elok.	Syysk.	Lokak.	Marrask.	Jouluk.	Vuosi.
Helsinki . . .	— 4,9	— 5,8	— 4,7	1,9	7,7	14,2	17,5	15,4	10,9	4,1	0,2	— 3,6	4,50
Söderskärin majakka . .	— 4,2	— 5,8	— 5,2	0,6	5,4	11,9	16,1	15,2	11,1	5,4	1,2	— 2,4	4,16
Hangon kaup. Hankoniemen majakka . .	— 2,9	— 4,3	— 3,9	1,7	6,6	13,0	16,5	15,2	11,5	5,8	1,8	— 1,7	5,00
	— 2,3	— 4,2	— 3,8	1,5	6,0	12,5	16,3	15,3	11,8	6,1	2,2	— 1,3	5,04

Tästä taulusta havaitsemme useita huomattavia tosiasioita, jotka vahvistavat äskensanottua. Näemme ensiksi että lämpö-

eroitus vuoden kylmimmän ja lämpöisimmän kuukauden välillä — vuosiamplituudi — on

Helsingissä	23,2 ^o *)
Söderskärillä	22,0 ^o
Hangon kaupungissa	20,8 ^o sekä
Hankoniemen majakalla ainoas- taan	20,4 ^o

Lisää valaistusta meren vaikutuksesta ilman lämmön suhteen antavat eri vuodenaikojen keskilämmöt, jotka ovat:

Vuosina 1884—1888:	Talvi.	Kevät.	Kesä.	Syksy.
Helsinki	— 4,7	+ 1,6	+ 15,7	+ 5,1
Söderskär	— 4,2	+ 0,3	+ 14,4	+ 5,9
Hanko	— 3,0	+ 1,5	+ 14,9	+ 6,4
Hankoniemen majakka	— 2,6	+ 1,2	+ 14,7	+ 6,7

Kuten tästä näkyy on *kevät* ja *kesä* lämpöisin Helsingissä ja kylmin Söderskärin noin 24 km Helsingistä itäänpäin olevalla kalliolla, kun taas *syksy* ja *talvi* ovat kylmimmät Helsingissä ja lämpöisimmät Hankoniemen majakalla ja sitä lähinnä Hangon kaupungissa. Voinee näyttää odottamattomalta, että Söderskärillä on niin alhainen lämpömäärä talvella ja keväällä ja samoin että kesä siellä on kylmempi kuin Hankoniemen majakalla, mutta nämä seikat saavat lähemmin tarkastaessa tyydyttävän selityksen. Edellinen asianhaara riippuu selvästään siitä jääpeitosta, joka suuremman osan talvea ja kauas kevääseen asti peittää Suomen

*) Kuukauskeskiarvot ovat ensiksi lasketut kahdella kymmenyksellä ja sitten tasatut; samoin on vuosi-amplituudi määrätty, joten se ei tässä ole aivan sama kuin eroitus heinä- ja helmikuun keskilämpöjen välillä.

lahden sisäosia Hankoniemen ja Porkkalanniemen välisiltä tienolta itäänpäin. Jäät synnyttävät näet niin sanoaksemme suorastaan mannerilmaston Suomen lahdella ja estävät lämmön nousun syvyydestä pinnalle, joten lämpö määrä tällä alueella alenee enemmän kuin avonaisilla osilla Itämeren, missä lämmönsiirto esteettömästi tapahtuu. Selväpiirteisimpänä huomaamme tämän omituisuuden jäänsulamisaikana huhti- ja toukokuussa, jolloin siihen menee suuria lämpömääriä sekä vedestä että alemmista ilmakerroksista, mutta myös kyllin selvästi helmikuussa, jolloin vahvin jäätyminen tapahtuu, ja samaten maaliskuussa, jonka keskilämpö jo on $0,5^{\circ}$ alempi kuin Helsingissä. Selitys Söderskärin alhaisesta lämpö määrästä kesä- ja heinäkuun ajalla, ei ole niin lähellä tarjona. — Mahdollisesti voisi selittää kesäkuun alhaista lämpö määrää riippuvaksi jäänsulamisen kautta keväällä vieläkin kylmenneen veden vaikutuksista, mutta osaksi on jo siihen tullut lisäksi melkoisia määriä lämpöisempää joki vettä, osaksi pitäisi auringon säteilyn näissä matalammissa ja kapeammissa vesissä ennättämän vaikuttaa nopeammin kuin ulkona Itämerellä, jonka vuoksi, katsoen siihen että heinäkuunkin keskilämpö vielä on hieman alhaisempi Söderskärillä kuin Hangossa ja että lämpöä tuovien tuulten paljous keväällä ja kesällä on hyvin samansuuruinen Söderskärillä kuin Hangossa *), täytyy syytä etsiä toisaalta.

Syynä tähän on kenties se seikka, että Söderskär verrattuna Hankoniemen majakkamaahan on vähäpätöinen kallio, missä ei edes tynnellä säällä lämpö, joka lähtee auringon säteilyn päivällä kovasti kuumentamasta kuivasta kallioperus-

*) Katso *Supan, A.*: Statistik der unteren Luftströmungen, sivv. 95 ja 96.

tuksesta, voi sanottavasti vaikuttaa ilman lämpö määrään; jota vastoin jo itsessään suuremmalla ja kallioiden ympäröimällä Hankoniemen majakkamaalla on pohjoispuolellaan tuo kuiva, hietainen Hankoniemi, missä maan kuumeneminen auringonpaisteisina päivinä varmaankin melkoisessa määrin enentää ilman lämpöä ja varsinkin tyyninä iltoina estää tuota vähemmin hietaisilla mailla niin suurta lämmönalenemistä maanpinnalla ja alimmissa ilmakerroksissa. Curman kutsuu Ruotsin länsirannikon kallioita sen uuneiksi sen lämmönkeräytymisen ja kuumenemisen tähden, joka niissä päivänpaisteisina päivinä tapahtuu ja joka lämpö sitten tulee ympäröivän ilman hyväksi. Kun kostealle maalle tai järvelle säteilevä auringonlämpö usein suuremmaksi osaksi menee vedenhaihduttamiseen, tulee tämä lämpö vuorella ja hietapohjalla paljoa paremmin maan ja siis myöskin sitä ympäröivän ilman hyväksi. Curman on suoranaissilla mittauksilla havainnut varmaksi, että kallioiden lämpö määrä on korkeampi kuin ympäröivän ilman, jota kalliot niin muodoin uunien tavalla lämmitävät. Että Hankoniemen alastomat kalliot ja graniittivuoret sekä kuiva hiekkainen maa ovat omiaan lauhduttamaan ilman alaa ja varsinkin vähentämään lämmönalenemistä illalla ja yöllä tyynen ilman tai pohjatuulen aikaan, jolloin meren vaikutus on vähäinen ja jolloin usein sangen suuri lämmönaleneminen muissa paikoissa tapahtuu, käy näkyviin siitä mitä on sanottu. Hangon korkea iltalämpö ja sen lämpövaihtelun pienuus päivästä päivään, josta enemmän alempana, ovat myöskin, joksikin osaksi, katsottavat mainituista paikallisista eduista riippuviksi.

Voidakseen numeroiden nojalla arvostella jotakin suhdetta, on sitä verrattava samoihin suhteisiin muualla. Hangon ilmastoä tutkiessa olemme sen vuoksi tehneet vertailuja kahden muun tunnetun, eteläisemmän merikylpypaikan, Itä-

meressä ja Gotlannin saarella olevan Wisbyn ($57^{\circ} 40'$ p. l.) ja Pohjanmeressä sijaitsevan Helgolannin ($54^{\circ} 12'$ p. l.) välillä.

Lämpömäärän jokapäiväinen kulku Hangossa touko—syyskuun sekä samoin puolikuukauden ajalla 1—15 p:ään syyskuuta näkyy, niin tarkkaan kun se on mahdollista ai—noastaan kolmesta havainnosta vuorokaudessa, seuraavasta taulusta, joka myös sisältää lämpökeskimäärät Wisbyssä ja Helgolannissa. *)

*) Havaintotuunnit ovat Ruotsissa 8 a. p., 2 ja 9 i. p., Helgolannissa 6 a. p., 2 ja 10 i. p. sekä Hangossa 7 a. p., 2 ja 9 i. p. Helgolantia koskevat tiedot ovat otetut kirjasta »Das Klima Helgolands» tri V. *Kremsser'*iltä. — Wisbyn lämpökeskimäärät ovat lasketut erittäin ja päivänkeskimäärä on määrätty kaavasta:

$$t = \frac{8 + 2 + 5 \times 9}{7} \quad (\text{Hangon } t = \frac{7 + 2 + 2 \times 9}{4})$$

Taulu II.

Lämpö määrä, ° C.	Tunti.	Hanko 1884—89	Tunti.	Wisby 1884—89	Tunti.	Helgolanti 1875—85
Toukokuu	7	6,4	8	8,5	6	8,8
	2	8,9	2	11,2	2	11,2
	9	6,5	9	7,7	10	8,8
Päivänkeskimäärä		7,1		8,3		9,7*)
Kesäkuu	7	12,6	8	13,1	6	13,1
	2	15,6	2	15,6	2	15,4
	9	12,9	9	12,5	10	12,8
Päivänkeskimäärä		13,3		13,0		13,8
Heinäkuu	7	15,5	8	16,1	6	15,3
	2	18,1	2	18,1	2	17,6
	9	15,4	9	15,4	10	15,2
Päivänkeskimäärä		16,1		15,9		15,8
Elokuu	7	13,9	8	15,1	6	15,6
	2	17,1	2	17,4	2	17,9
	9	14,1	9	14,3	10	15,7
Päivänkeskimäärä		14,8		14,8		16,2
Syyskuu	7	10,2	8	12,6	6	13,5
	2	13,0	2	14,5	2	15,5
	9	10,7	9	11,9	10	14,0
Päivänkeskimäärä		11,1		12,4		14,3
1—15 p. Syyskuuta .	7	11,8	8	—	6	—
	2	14,7	2	—	2	—
	9	12,1	9	—	10	—
Päivänkeskimäärä		12,9	—	—	—	—

Silmäys eri kuukausien päivänkeskimääriin osoittaa meille heti sekä Hangon ja Wisbyn lämpösuhteiden suuren yhdenmukaisuuden kesä—elokuun ajalla, että myöskin Helgo-

*) Helgolannin kuukauskeskimäärät ovat havaintokaudelta 1875—1889.

lannin erityisen aseman tähän otettujen paikkojen joukossa, siellä kun ilman korkein suvilämpö alkaa vasta elokuussa samaan aikaan kuin kesämaksimi meriveden lämmössä. Että lämpö Hangossa kesä—elokuun ajalla on yhtäsuuri tai suurempi kuin eteläisemmässä Wisbyssä, vieläpä heinäkuussa korkeampi kuin Helgolannissakin, riippuu pääasiallisesti lauhkeista lounastuulista Hankoniemessä ja kenties osaksi äsken mainituista paikallisista suhteista, maan klimatologillisesti suotuisasta laadusta. Paremman yleiskäsityksen saamiseksi yhdistetään noiden kolmen paikan lämpömuutokset kuukaudesta kuukauteen seuraavasti:

	Hanko.	Wisby.	Helgolanti.
Touko—kesäk.	+ 6,2	+ 4,7	+ 4,1
Kesä—heinäk.	+ 2,8	+ 2,9	+ 2,0
Heinä—elok.	— 1,3	— 1,1	+ 0,4
Elo—syysk.	— 3,7	— 2,4	— 1,9

Tästä näemme, kuinka valtameri mitä enemmän sitä lähenemme yhä selvemmin tekee huomattavaksi tasaavan vaikutuksensa lämpöviivan vuotuisen kulkuun: Hangossa enenee ilmanlämpö nopeimmin keväällä ja vähenee syksyllä, Helgolannissa on näillä muutoksilla pienimmät määrät. — Hangolla ja Wisbyllä ei kuitenkaan, kuten jo sanottiin, ole mitään suuria eroavaisuuksia suvikuukausina.

Yhtä selvä valtameren vaikutus ilmenee Helgolannin *päiväkautisessa* lämmönvaihtelussa verraten vaihteluun Wisbyssä ja Hangossa sekä niissä säännöttömissä lämpömuutoksissa, joita sattuu kahtena perätyksin seuraavana päivänä. Taulu III sisältää puolipäivän ja illan, illan ja puolipäivän sekä aamun ja illan väliset lämpöeroitukset sekä nuo mainitut n. k. päivänväliset (interdiurniset) lämpömuutokset keskimäärissä vuosilta 1884—1889.

Taulu III.

1884—1889 (1876—1885).		21. p.—7 (6,8) a. p.	9 (10) i. p.— 21. p.	7, (6, 8) a. p. —9 (10) i. p.	Päivänväliset muutokset.
Toukokuu	Helgolanti	+ 2,4	— 2,4	+ 0,0	1,14
„	Hanko	+ 2,5	— 2,4	— 0,1	1,52
„	Wisby	+ 2,6	— 3,4	+ 0,8	1,76
Kesäkuu	Helgolanti	+ 2,3	— 2,6	+ 0,3	1,29
„	Hanko	+ 3,0	— 2,7	— 0,1	1,43
„	Wisby	+ 2,4	— 3,0	+ 0,6	1,78
Heinäkuu	Helgolanti	+ 2,3	— 2,4	+ 0,1	1,21
„	Hanko	+ 2,6	— 2,7	+ 0,1	1,25
„	Wisby	+ 2,1	— 2,8	+ 0,7	1,37
Elokuu	Helgolanti	+ 2,3	— 2,2	— 0,1	1,01
„	Hanko	+ 3,2	— 3,0	— 0,2	0,99
„	Wisby	+ 2,3	— 3,1	+ 0,9	1,10
Syyskuu	Helgolanti	+ 2,0	— 1,5	— 0,5	0,87
„	Hanko	+ 2,8	— 2,3	— 0,5	1,30
„	Wisby	+ 1,9	— 2,6	+ 0,7	1,52

Esitetyn taulun lukuja selitettäessä on muistettava että havaintotunnit ovat: Helgolannissa 6 a. p., 2 ja 10 i. p., Hangossa 7 a. p., 2 ja 9 i. p. sekä Wisbyssä 8 a. p., 2 ja 9 i. p. Tähän seikkaan katsoen käy selvästi esille, että Helgolannilla on enimmin *rajoitettu* kesäilmasto näistä kolmesta kysymyksessä olevasta paikasta, Wisby taas osoittaa suurimmat päiväkausiset lämpömuutokset. Näennäisesti suu-rempi lämpö määrän vaihtelu aamusta iltaan Hangossa kuin

Wisbyssä riippuu eri ajoista, joina aamuhavainnot tehdään, se on $0,6^{\circ}$ à $0,9^{\circ}$, jonka verran Hangon lämpömuutos aamupuolella on suurempi kuin Wisbyn, tulee siitä että lämpömäärä k:lo 7 a. p. on alempi kuin k:lo 8 a. p. Eroavaisuudet Hangon ja Wisbyn välillä aamu- ja iltatempatuurien suhteen riippuvat myöskin pääasiallisesti tästä seikasta.

Päivänväliset muutokset — kahden peräkkäin seuraavan päivän keskilämpöjen erot — osoittavat niinikään Helgolannin suotuisimmaksi näistä kolmesta kylpypaikasta, Wisbyn taas vähimmin edulliseksi. Huomattava eroitus on tässä suhteessa Helgolannin toiselta sekä Wisbyn ja Hangon välillä toiselta puolen, kun näet lämpömuutokset päivästä päivään ovat Helgolannissa pienimmät elo- ja syyskuussa ($1,0^{\circ}$ ja $0,9^{\circ}$), Wisbyssä ja Hangossa sitä vastoin heinä- ja elokuussa (vastaavat $1,4^{\circ}$ ja $1,1^{\circ}$ sekä $1,2^{\circ}$ ja $1,0^{\circ}$). Ilmanlämmön suurimman tasautumisen aika riippuu siis selvästi meriveden lämpömaksimin ajasta. Kuten aikaisemmin on mainittu on näet pintaveden lämpö:

Helgolannissa	+ 15,5	17,2	+ 16,2
Hangossa	+ 13,9	14,6	+ 12,5

Ilmat käyvät, kuten huomaamme siitä mitä jo on esitetty, heinäkuun lopulla ja alussa elokuuta yhä pysyväisemmiksi, asettuvat, jos niin saamme sanoa, lepoon. Se ilmenee myöskin äärimmäislämpöjen 10-vuotisista (1881—90) keskiarvoista havaintotunneilta 7 a. p. sekä 2 ja 9 i. p.

Taulu IV.

Äärimmäislämmöt 7 a. p., 2 ja 9 i. p.; 10 vuoden keskiarvot.

	Toukokuu.						Kesäkuu.						Heinäkuu.					
	7 a. p.		2 i. p.		9 i. p.		7 a. p.		2 i. p.		9 i. p.		7 a. p.		2 i. p.		9 i. p.	
	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.	Alin.	Korkein.
Hanko. .	0,8	13,1	3,0	16,6	1,2	13,7	7,9	18,2	9,2	22,3	7,6	19,2	11,4	19,5	12,5	23,8	11,2	19,6
Wisby *)	3,3	16,9	4,3	20,7	2,3	14,8	7,6	20,1	8,3	24,1	7,5	18,1	12,0	21,2	13,2	25,0	11,4	19,6
	Elokuu.						Syyskuu.											
Hanko. .	10,2	17,5	12,6	21,3	10,8	17,6	3,7	14,5	7,9	17,6	4,8	15,1						
Wisby. .	12,3	19,3	13,6	23,0	11,3	17,8	8,0	17,5	9,2	20,3	6,3	16,6						

Paremmen yleissilmäyksen saamme, jos määräämme alimman ja korkeimman lämpömäärän erot joka tunnilta
 Erot ovat:

	Toukokuu.			Kesäkuu.			Heinäkuu.			Elokuu.			Syyskuu.		
	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.
Hanko. .	12,3	13,6	12,5	10,3	13,1	11,6	8,1	11,3	8,4	7,2	8,6	6,8	10,8	9,7	10,3
Wisby. .	13,7	16,4	12,4	12,5	15,8	10,6	9,1	11,8	8,1	7,0	9,4	6,6	9,6	11,2	10,4

*) On muistettava että aamuhavainto Wisbyssä tehdään k:lo 8 a. p.

Ilman kosteus.

Ilma sisältää kuten tiettyä aina suuremman tai pienemmän määrän vesihöyryä, joka ilmestyy siinä kolmessa aggregationimuodossa, vesikaasuna tahi myöskin saenneena, nestemäisessä tai jähmeässä muodossa. — *Vesikaasua* emme havaitse paljaalla silmällä, mutta saentuneena näkee sitä joka päivä joko sumuna tai pilvinä. Pilvistä on mainittava: *nimbus*- eli sadepilvi, *cumulus*- eli ukkoispilvi sekä *cirrus*- eli höyhenpilvi, joka viimeainittu on hienoista jääneuloista eli jääkiteistä. — Ilman kosteus on ilmastollisena elementtinä asetettava lämmön rinnalle ja muodostaa se sen sekä ilmapainon kera tuon mahtavan kolmivoiman, josta tuo hetkestä hetkeen vaihteleva ilmakehän tila eli se, mitä kutsumme *ilmaksi* eli *sääksi*, riippuu.

Yhteisellä päällekirjoituksella »ilman kosteus» esitämme tässä lyhyesti muutamia tietoja sekä ilman *suhteellisesta kosteudesta* että *pilvisyydestä*, *sademäärästä* ja *sadepäivien luvusta* kesä—syyskuussa Hangossa, Wisbyssä ja Helgolandissa.

Käsitteellä ilman suhteellinen kosteus ymmärretään *suhdetta* ($\%$:ssa) ilmassa olevan vesikaasumäärän ja sen määrän välillä, jonka ilma sillä lämpö määrällään voisi sisältää. Suhteellisella kosteudella on erittäin suuri merkitys sekä kasveille että eläimille ja ihmisille, se kun yhdessä temperaturin kanssa määrää ilmaston *haihduttamis*- eli *evaporationikyvyn* ja siitä riippuvan orgaanisten esineiden vedentarpeen.

Taulu V.

Suhteellinen kosteus %:ssa, kuukauden keskimäärä ja päiväkautinen kulku.

	Hanko.	Helgolanti.	Wisby.
Toukokuu	80	78 *	71 *
Kesäkuu	73 *	80	71 *
Heinäkuu	79	82	75
Elokuu	81	81	78
Syyskuu	84	80	79
Toukokuu 7 a. p. (6, 8 a. p.)	82	80	75
„ 2 e. m.	74	71	66
„ 9 (10) j. pp.	83	80	74
Kesäkuu 7 (6, 8) e. pp.	76	83	74
„ 2 j. pp.	67	74	64
„ 9 (10) j. pp.	77	84	76
Heinäkuu 7 (6, 8) e. pp.	82	85	77
„ 2 j. pp.	72	76	68
„ 9 (10) j. pp.	83	86	80
Elokuu 7 (6, 8) e. pp.	86	84	80
„ 2 j. pp.	72	74	70
„ 9 (10) j. pp.	86	83	83
Syyskuu 7 (6, 8) e. pp.	89	83	82
„ 2 j. pp.	75	76	73
„ 9 (10) j. pp.	86	82	83

Jos *Flechtsigin* *) mukaan sanomme ilman kohtuullisen kuivaksi, kun sen suhteellinen kosteus on 56 ja 75 %:n

*) L. c., siv. 119.

välillä, ja kohtuullisen kosteaksi 76 ja 90 %:n välillä, niin käy selville edellisen taulun kaskiarvoista, että Hangossa ainoastaan kesäkuu on kohtuullisen kuiva kuukausi, kun taas Wisbyllä on se ominaisuus sekä touko- että kesä- ja heinäkuussa ja Helgolannilla ei minäkään kuukautena. — Tähdellä merkityt kuukauskeskimäärät ovat vuoden minimiarvoja; maksimit ovat tammi- ja helmikuussa. — Sen säännöllisyyden, joka ilmenee lämpö määrän ja ilmankosteuden vuotuisen kulun välillä siinä, että jälkimmäisellä on lämpö määrälle ihan päinvastainen kulku, tapaamme myöskin näiden elementtien päiväkausisessa kulussa. Sydänpäivän aikaan on lämpö määrä korkein — suhteellinen kosteus vähin; Hangossa on tähän aikaan päivästä kaikkina tässä käsiteltyinä viitenä kuukautena kohtuullisen kuiva ilma Wisbyhyn verraten on Hangossa tosin vähän kosteampi ilma, mutta sitävastoin ovat päivänväliset muutokset ja lämmön päiväkausinen vaihtelu pienemmät Hangossa kuin Wisbyssä. Tälle jälkimmäiselle seikalle on annettava suuri merkitys, kun näet kuten tiettyä korkea suhteellinen ilmankosteus tulee samassa määrin tuntuvammaksi ja vahingollisemmaksi kuin lämpö määrän aleneminen on suurempi. *)

Kunakin paikkakunnan *pilvisyys* on tietysti jossakin määrin riippuva sikäläisestä ilmankosteudesta, vesihöyry kun näet saentuu sitä välemmin mitä lähempänä ilman kosteus määrä on kyllästyspistettä. Näiden kahden elementin yhdenmukaisuus näkyekin hyvin selvästi, kun verrataan taulua V seuraavaan tauluun VI.

*) Samoin kuin päiväkausisessa lämmönvaihtelussa, on päivänvälisissä muutoksissa sekä lämmön nouseminen että aleneminen kysymyksessä.

Taulu VI.

Pilvipaljous 100:nnes-osissa taivaankantta.

	Toukokuu.	Kesäkuu.	Heinäkuu.	Elokuu.	Syyskuu.
Helgolanti	70	71	77	72	75
Hanko	62	51	58	57	61
Wisby	39	33	45	44	50

	Toukokuu.			Kesäkuu.			Heinäkuu.			Elokuu.			Syyskuu.		
	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.
Helgolanti. . .	72	67	71	74	66	73	79	75	78	81	71	65	83	76	66
Hanko.	65	58	64	54	48	52	61	52	61	61	58	52	69	62	51
Wisby.	41	35	39	36	31	32	47	43	44	51	42	39	57	50	45

Selkein taivas vuoden kuluessa on siis meillä kesäkuussa (suurin pilvisyys joulukuussa). Helgolannissa on huhtikuu sekein, sitä lähinnä toukokuu. Touko- kesä- ja heinäkuussa on taivas vähimmin pilvinen sydänpäivän aikaan, mutta elokuusta eteenpäin ovat illat selkeimmät. — Pilvisyyden maantieteelliseen jakoon nähden vahvistavat taulut tuota tunnettua seikkaa että pilvisyys yleensä on suurempi ulkona merellä kuin sisämantereella ja että ne rannikot (kuten Suomen eteläranta) jotka ovat avoimna vallitseville tuulille, osoittavat suurta pilvisyyttä. — Hangolla ja Wisbyllä ilmestyy tässä kohden merkittävä erilaisuus. Hangossa on SW vallitseva tuuli ja tuo se merituulena suurta kosteutta mukanaan, Wisbyssä taas on W tavallisin ja se tuskin ennättänee kulkiessaan Gotlannin ja Ruotsin mantereen välisen salmen yli kokonaan kadottaa tuota verrattain kuivan maatuulen luonnetta, joka sillä alkujaan on.

Sateet sattuvat suurimmasa osassa Suomea elokuun ajalle; vuoden kesäpuoliskon sateet ovat enemmän kuin puolet vuoden sademäärästä, mutta myöskin syksy on saderikas. Ainoastaan Itämeren eteläisimmät rannikkoseudut tekevät tästä poikkeuksen, niissä kun suurin sademäärä sattuu lokakuun ajalle, mutta kesä on niissä sentään myöskin hyvin saderikas.

Taulu VII.

Sademäärä mm:ssä.

	Toukokuu.	Kesäkuu.	Heinäkuu.	Elokuu.	Syyskuu.
Hanko	38	15	53	36	34
Wisby	30	37	65	49	36
Helgolanti	51	30	76	86	81

*Luku sadepäiviä *).*

Hanko	10	6	12	10	12
Wisby	9	7	12	10	11

Jos jaamme eri kuukausien sademäärät vastaavalla sadepäiväin luvulla, niin saamme sademäärässä sadepäivää kohti jonkunmoisen mitan sateen intensiteetille. Tosin ei sateen kesto eikä voima siten tule eroitetuksi toisistaan, mutta paremman materiaalin puutteessa saamme tyytyä tähän.

Sade mm:ssä sadepäivää kohti.

	Toukokuu.	Kesäkuu.	Heinäkuu.	Elokuu.	Syyskuu.
Hanko	3,8	2,6	4,5	3,6	2,8
Wisby	3,3	5,3	5,4	4,9	3,2

*) Sadepäiväksi on luettu jokainen päivä, jona on satanut vähintään 0,1 mm.

Sateen päiväkautisen periodin suhteen tiedetään, että sen päämaksimi on noin k:lo 3 à 4 j. pp. sekä sateen paljouteen että tavallisuuteen katsoen, toisarvoinen maksimi 12 tuntia sen jälkeen, siis varhain aamulla. Minimit taas ovat noin k:lo 12 päivällä ja k:lo 12 yöllä.

Sumu syntyy alimpien ilmakerrosten kovasti jäähtyessä ja sitä on useimmiten talvikuukausina.

Hangossa tehtyjen havaintojen mukaan vuosilta 1867—1880 on sumupäivien luku suurin tammikuussa ollen 6 %.

Touko—syyskuulta ovat prosenttiluvut:

	Toukokuu.	Kesäkuu.	Heinäkuu.	Elokuu.	Syyskuu.
Hanko	2,2	1,1	0,5	0,8	0,5
Helgolanti	3,3	2,1	0,9	0,7	1,0

Hangon suhteen tekemästämme tutkimuksesta vuosilta 1884—89 havaitsemme, että sumua on useimmiten aamulla, harvimmin puolipäivän aikaan. Tämä sopii niihin yleisiin johtopäätöksiin, joihin tiheämpään tehdyistä havannoista on tultu, että nimittäin sumu useimmiten ilmestyy yöllä ja harvimmin sydän- ja iltapäivällä.

Tuulensuunnat ja tuulen voima.

Tuulten käsitteleminen kaikilta niiltä näkökohdilta, jotka tarkoittavat niiden yhteyden selvittämistä lämmön, kosteuden j. m. elementtien kanssa eri ilmapainosuhteissa ottaisi yksinään monta vertaa suuremman alan, kuin mikä tässä on voitu antaa koko ilmastoja koskevalle luvulle. — Me siis teemme hyveen välttämättömyydestä esittää asian lyhyesti ja annamme tässä lopuksi kaksi taulua Hangon ja Wisbyn tuulensuunnista ja tuulenvoimasta. Tuulenvoima-

taulun suhteen mainittakoon vaan se seikka, että lihavilla kirjasiimilla painetut luvut osoittavat *tuulenpuolta*, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä ilmansuuntia, joita promille- (eli prosentti-)luvuissa osoittavat suuremmat luvut kuin niiden diametraalisesti vastakkaisia. Tuulenvoima-*taulussa* on keskiarvot k:lo 7:ltä a. p., sekä k:lo 2:lta ja 9:ltä i. p. määrättyinä metrissä sekunnilta. Päiväkausinen periodi käy selvästi esille: 2:n aikaan on tuulen voima suurin ja hiljenee sitten iltaa ja yötä vasten, jolloin se on vähin.

Taulu VIII.

Tuulensuunnat promille-luvuissa Hangossa ja Wisbyssä.

Keskiarvot 1884—1889	N	NO	O	SO	S	SW	W	NW	Tyyri.	Summa.
<i>Toukok.:</i>										
Hanko	38	71	219	99	150	204	108	111	0	1000
Wisby	85	125	135	64	121	131	272	65	2	1000
<i>Kesäk.:</i>										
Hanko	69	94	151	86	144	190	110	156	0	1000
Wisby	138	158	132	37	86	110	277	56	6	1000
<i>Heinäk.:</i>										
Hanko	58	45	157	83	177	288	74	116	2	1000
Wisby	139+	94	99	45	139—	138	297	47	2	1000
<i>Elok.:</i>										
Hanko	56	90	106	121	158	218	102	149	0	1000
Wisby	109	79	105	80	142	109	268	108	0	1000
<i>Syysk.:</i>										
Hanko	109	79	94	111	174	175	120	138	0	1000
Wisby	138	67	94	61	149	143	275	67	6	1000

Tuulenvoima on sekä Hangossa että Wisbyssä arvioitu Beaufortin 13-asteisen asteikon mukaan: 0 = tyyntä — 12 = hirmumyrsky, mutta keskiarvot on täällä reduseerattu metriksi sekunnissa prof. Köppen'in tekemän taulun mukaan Beaufortin asteiden muuttamista varten todelliseksi tuulenopeudeksi, koska siten saa tajuttavamman mitan tuulenvoimalle. Ei ole tarpeellista viivytellä siinä tuulenvoiman erilaisuudessa, joka ilmenee Wisbyn ja Hangon välillä, koska on tiettyä etä useat seikat, niinkuin havainnontekijäin persoonallinen erilaisuus tuulenvoimaa arvostellessa tai eroavaisuudet tuulenvoimanmittaajan rakenteessa ja sen enemmän tai vähemmän vapaa asema, korkeus maanpinnasta y. m., vaikuttavat huomattavasti tulokseen. —

Taulu IX.

Tuulenvoima metrissä sekunnilta, kuukauskeskimäärä.

	Toukokuu.	Kesäkuu.	Heinäkuu.	Elokuu.	Syyskuu.
Hanko	6,1	6,2	6,1	5,8	6,8
Wisby	7,6	7,4	7,2	7,4	7,7

Tuulenvoima k:lo 7 e. pp.; 2 ja 9 j. pp. metrissä sekunnilta.

	Toukokuu.			Kesäkuu.			Heinäkuu.			Elokuu.			Syyskuu.		
	7.	2	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.	7.	2.	9.
Hanko . . .	6,0	7,0	5,4	5,7	7,2	5,5	5,7	7,0	5,7	5,6	6,8	5,1	6,7	7,6	6,2
Wisby . . .	7,4	8,0	7,5	7,2	7,7	7,4	7,1	7,7	6,8	7,3	7,8	7,1	7,6	8,2	7,4

Suurin voima, joka tuulella miesmuistiin, jos milloinkaan, on ollut Hangossa, havaittiin 28 p. elokuuta 1890, jolloin pelottava SW hirmumyrsky raivosi pitkin suurta osaa Suomen etelärannikkoa. Hirmumyrsky, jonka riehuessa tuulenopeus nousi Helsingissä hetkittäin päälle 60 m:n sekunnissa ja keskimäärin k:lo 4—5 i. p. oli päälle 50 m., kaatoi miljoonittain puita, sortoi rakennuksia, katkoi telefoni- ja sähkölennätinjohtoja sekä sai aikaan lukemattomia haaksirikkoja ja merivahinkoja Itämerellä ja Suomenlahdella. — Merivesi nousi hämmästyttävällä nopeudella sekä suuren tuulenpainon että myöskin vähäisen ilmapainon vuoksi myrskykeskiössä, ja kulki noin 2 m:n korkuisena hyökytulvana aina Pietariin asti, missä se sai aikaan suuria tulvia.

Tässä tehdyn klimatograafisen kyhäyksen mukaan on kaikella syyllä Hangon kylpykausi asetettu kesäkuun 15 p:n ja syyskuun 15 p:n väliseksi ajaksi. Meteorologisten elementtien muutokset ovat tällä ajalla hyvin pienet, pienimmät heinä- ja elokuussa, lämpö määrä on korkeimmillaan ja tuuli puhaltaa hiljaa ja tasaisesti.

Numerot ovat puhuneet puhuttavansa — saakoon nyt vuoron tuo kaunopuhelias kieli, jota sairaalle puhuu toivo päästä Hankoon perinpohjaisille parannuksille ja saada rauhoittaa rasittuneita nykyajan-ihmisen hermojaan katsellen aavaa merta suvisen illan tyvenessä.

3. Asema ja kylpyelämä.

Kylpyhuone ja *Kaivo-* eli *Seurahuone* (katso kuv. siv. 32) ovat n. k. Pikku-Kolalahden rannalla, sen ja maantien välillä. Paikka on erittäin sopivasti valittu, sitä kun suojaa melkein kaikilta tuuilta muhkea havumetsä pohjoisessa ja idässä, kalliot ja kukkulat lännessä ja osaksi etelässä. Kylpy- ja Kaivohuoneiden välinen tanner on auhdosta rannasta ruokamulta-täytteellä muutettu komeaksi nurmikoksi, missä kukkaispenkereet ja pensaskasvit kukoistavat ja missä suihkulähde luo viileyttä. Verannoilta on vaihtelevia näköaloja merelle (katso kuv.). Milloin näkee iltaisin sydänkesän aikaan tuon aavan veden kuvastimena päilyvän majakan silmän himmeästi tuikkiessa valoisana pohjolan ehtoona, milloin vyöryttää raikas lounaistuuli vaahtopäitä aaltoja rantaa vastaan, tuoden lauhkeita ilmakerroksia etelästä, milloin kumottaa kuu kirkkaasti elokuun iltana ja virittää hopeasiltansa niin kauas kuin silmä kantaa yli vetten ja mainingit laulavat ijäti ymmärtämätöntä lauluaan kallioita ja pitkiä hiekkaäyräitä vastaan. Täytyy olla kuuro ja sokea luonnon ihanuuksille jotta ei joka päivä keksisi jotakin uutta ja viehättävää näissä tauluissa, joita merenrannikko tarjoaa ja jotka vaikuttavat ettei koskaan kyllästy siihen. Paljon on sen ohella ihmiskäsi tehnyt kylpypaikan luonnollisen sulon lisäämiseksi.

Ensiksi on mainittava puisto, joka on Hangon helmi. Sen korkeat havupuut ja ympäröivät kalliot tarjoavat aina hyvän suojan kovia tuulia vastaan. Sen monilla mukavilla lepopaikoilla ja kolmessa paviljongissa *) löytää viileätä siimestä kuumimpinakin kesäpäivinä. Sen oivalliset käytävät, jotka kuivan hiekkapohjansa vuoksi yksin sadesäälläkin pysyvät mitä parhaimmassa kunnossa, ovat omiansa kävelypaikoiksi sairaille, kun taas mahtavat kalliot pitkin rantaa tarjoovat reippaammille kylpyvieraille tilaisuutta runsaaseen liikuntoon ja vaihtelevaan kävelyyn, samalla kun saa hengittää raikasta voimistavaa meri-ilmaa ja nauttia tuosta ihanasta ja verrattoman kauniista merimaisemasta ja sen äärettömän moninaisista tunnelma- ja väri- ja värivahduksista. Kun myrskyn myllertämä meri kuohuu sileäksi kuluneita graniittikallioita vastaan seppelöiden ne valkeaan vaahtoon, silloin ei tule kenenkään jättää tekemättä kävelyä pitkin rantakallioita katsellen merenaaltojen huimaa leikkiä. Vuorenkukkulan harjalle puistoon on rakennettu *näköpaviljonki*, josta tarjoutuu avara näkyala merelle. Paviljongilta vie tie monissa mutkissa suikerrellen Pikku-Kolalahden suulla olevalle kalliojyrkänteelle, missä n. k. hiidenkirnu on kovertunut kallioon. Tämä omituinen syvennys on tullut jonkun verran maineesen, osaksi siitä syystä että se ei ole sylinterimäinen kuten hiidenkirnut tavallisesti ovat, vaan seiniltään pohjemmalla avartuva, osaksi siitä kun sivut ovat ruuvimaisesti uurteiset, mikä on varsin harvinaista. Kirnun kokokin on tavallista suurempi, avaruus 1 metri ja syvyys vähän päälle 3 metriä.

*) Lähellä Isoa-Kolalahtea puiston piirissä olevalla paviljongilla on nimenä *Paciuksen paviljonki* muistona siitä, että sen vieressä vietettiin eräs Paciuksen juhla Fredrikin päivänä kesällä 1882, jolloin Fredrik Pacius oleskeli kylpyvieraana Hangossa.

Jos hiidenkirnulta kävellään edelleen ympäri puistonien, tullaan toisella puolella nientä Ison-Kolalahden rannalle ja täällä ei kohtaakaan katsetta kalliot ja vuorenjyrkänteet, kituvine kasvullisuuksineen, vaan pitkä valkealle hohtava hiekkaranta, joka muodostaa avaran, kauniisti kaartuvan lahdelman. Vähän matkaa rannasta alkaa komea hongikko. Sen läpi kulkee oivallinen maantie ja molemmin puolin tietä on joukko sieviä ja hyvin sisustettuja huviloita, joilla on millä vapaa ja lavea näkyala merelle, millä taas honkien latvat ristikkona edessään, jonka läpi meren läikkyvät laineet kimaltavat (katso viereistä kuvaa). Kun palaamme pitkin tietä ja taas kuljemme Kaivohuoneen ohi, on vastassamme toisella puolen toinen huvilakaupunki eräällä kukkulalla, joka erottaa puistoalueen kaupungista. Täällä olevilla huviloilla on, varsinkin niillä, jotka ovat rakennetut kallioille rantaan päin, vallitsevampi asema ja suuremoinen näkyala merelle.

Alapuolella rannassa on naisten ja herrojen *uima-huoneet*, joita kumpaakin kauniina kesinä paljon käyttää reippaampi osa kylpyvieraita, ja vasemmalla siitä pienehkö tupanen, missä vanha luotsi, yleisesti »amiraaliksi» kutsuttu, asuu. Luotsi on satamakapteenina Pikku-Kolalahdessa, missä eräs laituri, joka samalla on aallonsuojana, muodostaa pienen sataman purjeveneitä varten. Täällä on näet, kuten kaikissa maineessa olevissa merikylpypaikoissa, asiaan kuuluvaa, että kylpyvieraat myöskin vähän oleksivat merellä. Siinä tarkoituksessa on luotsin turvalliset *purjeveneet* vuokrattavina pitempiä ja lyhempiä purjehdus- tai kalastusretkiä varten johtokunnan asettaman taksan mukaan, joka on kirjan lopussa. Keveitä soutuveneitä ja joukko hyviä *kanootteja* on myöskin kylpyvierasten käytettävänä soutumatkoilla tyynellä ilmalla. Eräälle kalliolle aivan rannalla on asetettu kanuuna, muisto muinaisilta sota-ajoilta, joka on löydetty merenpohjasta, ja luotsi-

rakennukseen, seinätysten luotsin kanssa, on asetettu Suomen tiedeseuran *limnigraafi* eli vedenkorkeudenmittaaja, jonka avulla muun muassa voi osoittaa vuoksen ja luoteen oleviksi Itämeressä, joskin korkeus-erot ovat verrattain vähäpätöiset.

Jos tarvitsee liikuntaa kylvyn jälkeen tai hupaisaa ajanviettoa monien parannusvieraan velvollisuuksien välillä, on moisen halun tyydyttämiseksi monta keinoa: *ratsastus* Helsingin ratsastusopiston tänne kesäksi majoittamalla ratsuhevosilla, tai *ajo polkupyörällä*, jota urheilua Hangossa innolla harjoitetaan ja jota varten lienee koneita vuokrattavissa paikalla, *lawntennis*-, *kroketti*- tai *bocciapeli* suuressa kylpyhuoneen pihassa, tai *keilanheitto* avonaisella keilaradalla puistossa toisella puolen maantietä. Ja kun kylpy, kävely ratsastus, purjehdus ja pallonlyönti ovat antaneet ankaran ruokahalun, soivatkin jo ruokakellon houkuttelevat sävelet kuuluen yli koko huvila-alueen ja osan kaupunkia. *Aterioiminen* tapahtuu avonaisilla Kaivuhuoneen verannoilla »musiikin» soidessa, jota toimittaa läheisessä musiikkipaviljongissa Hangon poikakappeli herra Liljeströmin johdolla. Kappelissa on 8 poikaa, kaikki puettuina samallaisiin sinisiin pukuihin.

Kylpyhuoneen ja ravintolan välillä on pieni *myyntikioski*, missä kylpypilettejä on yleisön saatavina. Täällä on myöskin tilaisuus hankkia muistoksi Hangosta valokuvia sekä kaikellaisia Suomen käsiteollisuuden tuotteita. Kunkinpäiväisiä pääkaupungin sanomalehtiä myydään täällä irtonumeroina k:lo 5:stä i. p. Jos on ketä pois lähtevää tuttavaa saatettava tai kelle tehtävä nimipäiväonnittelu, voi ostaa tai tilata *kukkiä* tai kukkaiskimppuja kylpylaitoksen puutarhurin Janssonin pitämästä pikkukioskista oikealla puolen Kaivuhuoneelta kaupunkiin vievää tietä, ja kolmannessa kioskissa huvila-alueen ja kaupungin rajalla maantien varrella myydään *tupak-*

kaa ja *virvoitusjuomia* sekä kukkia Solhemin ruusutarhasta Lohjalla.

Jokaisen, joka viipyy kauemmin kuin 3 päivää, on muistettava kamreerinkonttorissa, jonne mennään ravintolasalin läpi, maksaa kaikilta menevä seuramaksu 5 markkaa viikolta, tai 20 kylpykaudelta, joka on korvauksena musiikista, sanomalehtien lukemisesta, pianon-, shakki- ja tammipelin käyttämisestä, oikeudesta liikkua puistossa y. m. sanalla sanoen maksun siitä, että on niinkuin kotonaan laitoksessa. Kylpylaitokseen tilataan etevimmät kotimaan sanomalehdet ja lisäksi sanomat S:t Petersburger Zeitung, S:t Petersburger Herold, Journal de S:t Petersbourg ja Novosti.

Huvitukset ovat yksinkertaista laatua. Ketä soitanto ja laulu huvittaa, se saa usein nauttia sitä seurahuoneen salissa, sillä tavallisesti on kylpyseurassa musikaalisia kykyjä, jotka hyvántahtoisesti edistävät yhteistä hauskuutta. Väliin käy paikkakunnalla varsinaisia soittotaiteilijoita, jotka silloin esiytyvät seurahuoneen salongissa. Välttämätön tanssi-iltama on kerran viikossa, joka perjantai, mutta sillävälinkin tapahtuu usein, että nuoriso huvitteleikse tanssimalla vähän illallisen jälkeen. Tanssi-iltama päättyy täsmälleen k:lo 1/2 11, jolloin myöskin ravintola suljetaan. Kaikki yritykset, ja niitä tehdään monta ja liikuttavaa, pidentää tanssihuvia tuon parannuslaitoksen-mukaisen kellonlyömän ohi ovat rauenneet »professorin» ehdotonta kieltoa vastaan. Ja tämä johdonmukaisesti pidetty sääntö onkin varmaan ainoa oikea. Sillä Hanko, jolla on niin monet ja suotuisat edellytykset *järkiperäistä terveyden- ja sairashoitoa* varten, ei saa millään muotoa muuttua huvittelupaikaksi. Talven tottumukset ja elämäntavat jätettäköön kotiin, jos mieli parantaa ja poistaa verenpuutetta, hermostumista, heikkoutta, y. m. häiriöitä. Varsinkin on yöllä-valvominen mitä jyrkimmästi kielletty. Sillä ei ole

kumminkaan tarkoitettu, että kaikki hovit olisivat karkoitettut. Päinvastoin ovat soveliaat huvitukset, jotka eivät ärsytä hermostoa, myöskin monelle sairaalle hyväksi. Tässä olkoon sääntönä: kohtuus kaikessa. Voi sanoa että terveitä ihmisiä, jotka lyhyemmäksi aikaa tulevat kylpylaitokseen, enemmän hupaisasti viettääkseen joutoaikaansa kuin yksinomaan itseään hoitaaksensa, ei toki voine kieltää olemasta miten haluavat. Tosin niin, mutta onhan se heidänkin etunsa, että loma-ajalla, joka on juuri levon aika, tosiaankin on se vaikutus, joka sillä on oleva: uusien voimien kokoaminen. Kun ajattelee kuinka useimmille sairaille on erinomaisen tärkeää olla säännöllinen siinä elämänjärjestyksessä, jonka mukaan heidän tulee hoitaa itseään, on todellakin niiden ehdoton velvollisuus, jotka tulevat kylpypaikkaan virkistyäksensä, poiketa niin vähän kuin mahdollista niistä tavoista ja ajoista, jotka terveydelle sopivimpina ovat kylpylaitoksessa säädetyt. Sillä esimerkin voima on suuri. On niin helppo alkaa pienemmillä poikkeuksilla ja synneillä järjestystä vastaan, kun näkee muita, joita ei estä mikään pakko, ja seurauksena on että koko kylpymatka on mennyt hukkaan.

Jotta kylpylaitos meillä Suomessa voisi vastata yleisön tarvetta, tulee sen siis asettaa varsinaiseksi silmämääräkseen olla *parannuspaikkana eikä huvittelupaikkana*. Se oli kai myöskin hallituksen tarkoitus, kun se niin runsaasti kannatti yritystä, epäilemättä hankkiakseen eri yhteiskuntakerroksille tilaisuutta terveyden ja voimien entiselleen saattamiseen kotimaisessa merikylpypaikassa ilman kalliita ulkomaan matkoja.

Tästä ei siltä suinkaan seuraa, etteivät ulkopuolelta Suomea tulleet kylpyvieraat voisi nekin hyvin viihtyä Hangossa. Päin vastoin voi hyvin otaksua, että nekin mielellään alistuvat noudattamaan järjestystä, joka tarkoittaa ainoastaan

sairaitten parasta, ja että he eroavat kylpylaitoksesta kun-
noituksella sen harrastuksia ja tapoja kohtaan.

Useinkin kuulee valitettavan, että Hanko on kallis kyl-
pypaikka. Tämä syytös vaatii kumminkin selityksen. Totta
on tosin, että muutaman viikon oleskelun Hangossa *voi* saada
runsaskuluiseksi, jos valitsee parhaimmat huoneet, syö kal-
leimmassa ravintolassa sekä tekee tiheään huvimatkoja, elelee
ylellisesti ruoan ja juoman suhteen j. n. e. Mutta toiselta
puolen voi hyvin tulla toimeen summilla, joihin vähemmät-
kin varat riittävät, jos tyytyy yksinkertaiseen huoneeseen esim.
kaupungissa, sekä muutoin elää vaatimattomasti ja välttää
liikoja menoja. (Katso lähemmin hintaluetteloja ja kustannus-
arvioita Luvussa IV.)

Puheeseen, että pukuylellisyys vallitsisi kylpypaikalla, ei
ole, joskin sillä aikaisemmin on ollut hiukan perää todelli-
suudessa, ainakaan nyt enää mitään aihetta. Pikemmin
vallitsee vaateparressa samoin kuin elämässä muutoinkin
yksinkertaisuus; yksityisen ei tarvitse vaatetuksensa vuoksi
tehdä mitään suurempia kulutuksia kylpymatkaa varten. Sitä
paitsi on kukin tässä niinkuin muissakin suhteissa täysin
riippumaton ja voi elää niin yksinkertaisesti kuin tahtoo,
samoinkuin täällä on tilaisuus elää aivan *itseksensäkin*. Han-
gossa näet kaiken pakon välttämiseksi ei ole mitään *hyöty-*
ja huvitoimikuntaa. Sen vuoksi on jätetty kunkin omaksi
asiaksi itsekseen tai tuttavien ja samanmielisten kanssa
pitää huolta pienistä huvimatkoista ja muista huvituksista
parhaansa mukaan.

Ainoat *yhteiset hovit* kylpykauden aikana ovat: tanssi-
illamat kerran viikossa, elokuun alussa kylvettäjäin eläke-
kassan hyväksi *) jokavuotinen juhla — jota moni ulkomaalainen

*) Se nousee nykyään 4,200 Smk:aan.

kylpyvieras on väärin käsittänyt juomarahojen keräämiseksi kylvettäjäille,— sekä muutamat huvimatkat laivalla tavallisesti majakalle ja luonnonihanaan Riilahteen.

4. Kylpykaudet, asunnot ja ravintolat.

Hangon kylpylaitos pidetään tavallisesti avoinna 15 p:stä kesäkuuta 15 p:ään syyskuuta, se on noin kolme kuukautta. Tämä aika on jaettu *kahteen parannuskauteen*, kumpikin käsittäen noin kuusi viikkoa, 15 p:stä kesäkuuta 1 p:ään elokuuta ja 1 p:stä elok. 15 p:ään syyskuuta. Moinen **jako** parannuskausiin ei toki suinkaan ole tarkkarajainen, osaksi koska kuuden viikon parannus on useille tautilajeille kylläkin niukka, osaksi senvuoksi etteivät nämä ajat sovellu kunkin käytettävissä olevan kesäloman kanssa yhteen, vaikka 1 p. elokuuta onkin virallisten lomakausien raja.

Syystä että useimmat kylpyvieraat ulottavat oleskelunsa tuon tavanomaisen kuusiviikkoisen parannusajan yli, on tullut tavaksi, että huvilain omistajat etupäässä vuokraavat *huoneita koko kylpykaudeksi*, se on koko kesäksi. Hyyryläiselle käy tämä suhteellisesti helpommaksi, jota paitsi hän, jollei oleskelu tulisikaan niin pitkälliseksi kuin oli aikonut, tavallisesti voi olla varma siitä että hän saa huoneet vuokratuiksi jällellä olevaksi ajaksi. Vaikka ei olisikaan enempää kuin 3 à 4 viikkoa aikaa oleskella Hangossa, on kuitenkin varmaan viisainta joka tapauksessa vuokrata *puoleksi kylpykaudeksi*, sillä hinta kuukaudelta lasketaan tavallisimmin melkein samaksi kuin kuudelta viikolta eli puolelta kylpykaudelta. Tämä koskee tietysti etupäässä parempia ja enemmän haluttuja asuntoja.

Hintaan ja siis myös etuihin katsoen voi kylpyvieraille tarjona olevat *asunnot* Hangossa jakaa *neljään luokkaan*, johon ei lueta satunnaisia korkeita poikkeushintoja, joita joskus on vaadittu koko huvilan vuokramisesta.

1:seen ja 2:seen luokkaan voidaan lukea puiston kaikki huvilat sekä yksityiset ihan puiston viereiset huoneistot, joista maksetaan 125:stä 250 markkaan huoneelta ja koko kylpykaudelta.

3:teen luokkaan kuuluvat yksinäiset suuremmat ullakko-huoneet puistohuviloissa, ylipäänsä ne kaupunkitalot, jotka ovat puistoon rajoittuvien katujen varsilla sekä jotkut mukavammat huoneistot sisällä kaupungissa. Kaikista näistä on hinta 100—125 markkaa huoneelta ja kylpykaudelta.

4:teen luokkaan lopuksi voi lukea: suuremmat ullakko-huoneet puiston viereisissä taloissa sekä yksinkertaisemmat huoneet syrjäisemmissä kaupungintaloissa, joiden hinta vaihtelee 70 ja 100 markan välillä huoneelta ja kylpykaudelta.

Vuokratessa *huoneita kuukaudeksi* lasketaan, kuten jo mainittiin, hinta puoleksi koko kylpykauden maksusta tahi hiukan siitä alle.

Paitsi yllämainittuja luokkia, joiden rajoja tietysti ei millään tavalla voida katsoa tarkoiksi, vaan joita voi jossain määrin sovitella, löytyy vielä joukko yksityisiä, pieniä ja aivan vaatimattomia huoneita, myöskin puiston likitienoilla, maksaen 25 à 30 m., jopa vain 15 m. kuulta. Myös tulee lisätä, että elokuun lopulla sattumalta, poismatkustuksen vuoksi, voi saada hyviä huoneita puistossa paljon halvemmalla luokkahintaa.

Useimmissa huviloissa on tulisijat, ja monessakin löytyy kyökillä varustettuja huoneistoja, jotka erittäin sopivat perheille, joissa on lapsia. Semmoisia huoneistoja sisältää n. k. yhtiönhuvila neljä kappaletta, kussakin 3 huonetta ja kyökki

yynnä 2 verantaa. Huonekerran hinta on 600 m. koko kylpykaudelta ja lyhyemmältä ajalta sopimuksen mukaan.

Asunnoista puhuessa ei pidä unhoittaa erästä laitosta, joka ei vielä ole ollut olemassa kuin kaksi kesää, mutta joka on näyttänyt vastaavansa todellista tarvetta, nimittäin tuota Ison Kolalahden rannalla sijaitsevaa *Pension Bellevue'tä*, jonka nimi jo kielii sen oivallisesta asemasta. Tämä pensio-naatti sisältää, kun se kesällä 1895 tehtyine suurehkoine lisärakennuksineen esiyytyy täydessä kunnossa, 60 mukavaa huonetta (katso Liite III), jotka vuokrataan 2: 50—6 markan hinnasta vuorokaudelta, — pienellä alennuksella pitemmästä oleskelusta, — ruokasalin 150 hengelle suurine, aukealle merelle antavine verantoineen, joka myös on aiottu tarjoilua varten, sekä biljaardi- ja lukuhuoneen. Sitäpaitsi ovat muutamat huoneet vartavasten sisustetut eristys- ja lihoittamishoitoa varten.

Pensionaatilla on täydellinen, hyvä ravintola, jossa kolme pääateriaa tarjotaan 100 markasta kuukaudessa.

Kylpyvierasten enimmin käyttämä on *Kaivuhuoneen* ravintola, jossa täysihoito maksaa 80 markkaa kuulta, kuitenkin 10 markan lisäämaksulla päivällis-voileipäpöydästä. Sitäpaitsi on ravintoloitsijan velvollisuus täällä samoin kuin Bellevuessä tarjota kylpyvieraille ruokaa lääkärin erityisiä tapauksia varten laatiman vartavastisen ruokalistan mukaan.

5. Kylpylajeja ja niiden indikatsioneja. Tauteja.

Tämän kyhäelmän tarkoituksena ei ole tehdä perinpohjaista selitystä parannusmetoodeista ja niiden soveliaisuudesta siinä tautilajien paljoudessa, joita tulee hoidettavaksi niin laajassa vesiparannuslaitoksessa kuin Hango, johon lisäksi kuuluu täydelliset voimistelulaitokset, y. m. Kuitenkaan ei haitanne lyhyesti luetella varsinaiset kylpylajit, erittäinkin uudemmat, sekä yleisimmät piirteet niiden vaikutuksesta ihmisen elimistöön.

Mitä ensinnä tulee *puolikylpyyn, istumakylpyyn, höyrykylpyyn, käärekylpyyn, männynhavu- ja mutahierontakylpyyn, sähkökylpyyn, keinotekoiseen hiilihappokylpyyn, lääkekylpyyn* y. m., eivät ne ole uusia, eivätkä minään Hangon erityisyytenä, vaan annetaan niitä siellä samoilla edellytyksillä ja samain periaatteiden mukaan kuin muissakin hyvin järjestetyissä kylpylaitoksissa on tavallista. Mitä erittäin tulee lääkekylpyihin, käytetään niistä etupäässä n. s. Kreuznacherkylpyjä, ja on ne valmistettu, paitsi luonnollisen Kreuznacher-emävesisuolan, myös helpomman keinotekoisien seotuksen avulla.

Sitä vastoin on Hangolla ranskalaisissa *korkeapainemobiilisuihkuissaan*, erilaisissa *paikallisissa*, sekä *vesi- että höyrysuihkuissa, tärpättihöyrykaapeissa* niin koko ruumista kuin sen osia varten, *neula-istumakylvyissä* ja n. s. *vuorokylvyissä* vesiparannus-apukeinoja, jotka ollen uudempiä ja harvinaisempia meillä Suomessa ja muualla pohjoismaissa, tarvitsevat lyhyen katsauksen vaikutustapoihinsa, ja olen tässä saanut opastusta prof. Homénin Hangon kylpylaitosta *) koskevasta kertomuksesta ja myöhemmistä hänen antamistaan ilmoituksista.

*) l. c.

Mitä ensinnä tulee *korkeapaine-mobiilisuihkuihin*, niin lienevät nämä kylpylajit, joita ranskalaiset lääkärit erittäin arvossa pitävät ja mielellään käyttävät, etevintä, mitä vesiparannustaito tähän saakka on ilmituonut. Tämä etevämyys johtuu niiden monipuolisesti vahvistavista ominaisuuksista, jossa suhteessa ne ovat asetettavat edelle kaikkia muita samassa tarkoituksessa käytettyjä kylpylajeja. Ne kun yhdistävät termilliseen vaikutukseen myös vahvan mekaanisen, on niillä näet suuressa määrin välitön vaikutus ihoon, sen verenkiertoon ja sen hienoihin hermosäikeistöihin sekä siten hermo-keskustain välityksen kautta elintoimintoihin, varsinkin hengitykseen ja verenkiertoon. Itsestään seuraa että tätä kylpylajia on tämän voimakkaan vaikutuksensa vuoksi käytettävä suurella varovaisuudella ja sen aikaa ja voimaa tarkasti individualiseerattava. Ranskassa eivät moiset jonkun sekunnin kestävät suihkut ole mitään tavatonta, varsinkin vähäverisille ja heikoille ihmisille, joille ne ovat erittäin soveliaat pian niiden jälkeen ilmestyvän vastavaikutuksen vuoksi ja koska ne riistävät ruumiilta mahdollisimman vähän lämpöä. Niitä voi sentähden suurella edulla käyttää myös kylmän sään aikana, jolloin myös voi, tarpeen vaatiessa, antamalla alussa vedelle korkeamman lämpömäärän, ensin saattaa ruumiin tarpeellisen lämpimäksi, ennen kuin muutetaan alempiin lämpö-määriin; niillä on sekin etu, että niitä voi tarvittaessa tarkasti paikallistuttaa. — Koska näissä suihkuissa äkillinen vaihdos lämpimästä kylmään veteen ja päin vastoin on mahdollinen, soveltuvat ne myös erittäin hyvin poisjohtavaan ja verensulkua estävään hoitoon.

Toinen tärkeä kylpylaji on *tärpättihöyrykaappi*, jonka vaikutuksena lisäksi tavalliselle höyrykaapille on tärpätin ihoa-kiihottava vaikutus ja sen imeytyminen ihon kautta ruumiiseen. Suotuisia tuloksia on tämä höyrykylpy näyttänyt

reumatismia, neuralgioja ja kroonillisia niveltulehduksia hoidettaessa. Varsinkin reumaattisissa kivuissa ovat kuitenkin myös *männynhavu-* ja *mutahierontakylpy* y. m. päässeet käytäntöön. Varmaa on ainakin että reumatismia suurella menestyksellä voi hoitaa Hangossa, jonka vuoksi myös ilmasto-suhteet siellä eivät suinkaan voi olla, ainakaan kauniina kesänä, epäsuotuisat reumatismia poteville. -- Tärpättihöyrykaappia on myös menestyksellä määrätty käytettäväksi yskök-sisiä kroonillisia bronkiittejä vastaan.

Tärpättihöyryn huomattavin vaikutus on kumminkin näyttäytynyt erilaisten kroonillisten nivel- ja luuvammaiden, paikallisten hermokipujen, y. m. hoidossa sääritärpättihöyrykaapilla sekä paikallis-tärpättihöyrysuihkulla seuraavine kylmine valeluineen tai suihkuineen ja hieromisineen.

Neula-istumakylvyn vaikutukset ovat melkein samat kuin yksinkertaisen istumakylvyn, kuitenkin hiukan huomattavammat sen vaikutuksen lisäyksen kautta, joka saadaan aikaan siihen yhdistetyn suihkun avulla, niin esim. umpitaudissa kiertosuihkun sekä kaikellisissa näistaudeissa selkäsuihkun avulla.

Jalkasuihkut ovat hyödylliset oletikkain kylmiä jalkoja vastaan, sekä ovat samalla erittäin tehokkaat vaikuttamaan veren päänäppäkkäutumistä ja sen tuottamaa päänsärkyä vastaan y. m.

N. k. *vuorokylpyjä* annetaan sellaisissa tapauksissa, joissa tarkoitetaan erittäin voimakasta vaikutusta tuntohermostoon.

Antaaksemme ylimalkaisen kuvan niistä eri tautilajeista, joiden tähden Hangon kylpylaitoksessa on hoidettu kesinä 1889—1894 parannuksilla olleita kylpyvieraita, pantakoon

tähän seuraava professori Homénin tekemä summittainen esitys.

Yleisiä ruumiin tauteja (anemiaa, kloroosia, skrofuloosia, liikalihavuutta, luesta, morfinismia, kroonillista alkoholismia, luuvaloa y. m.) . . .	241 tap.
Hermotauteja, jotka perustuvat anatoomisiin muutoksiin hermokeskuksissa eli hermoissa (niinkuin rampeutumisia eri aivovammain jälkeen, erilaisia selkäydintauteja neuriittejä, y. m.) . . .	64 tap.
N. k. funktionaalisia hermokipuja: neurooseja (niinkuin neurasteniaa, hysteriaa, koreeaa (tanssitauteja), Basedovin-tautia y. m., päänsärkyä), eri muotoja neuralgiaa y. m.	355 tap.
Sydän- ja verisuonitauteja (orgaanillista sydänvikaa, ihrsydämmisyyttä, arterioskleroosia, laskimosuonten tulehduksia ja taudillisia laajennuksia y. m.)	39 tap.
Sairauksia hengityselimissä (niinkuin keuhko- ja kurkkukatarria, vaillinaisesti parantuneita keuhko- ja keuhkopussitulehduksia y. m.)	38 tap.
Häiriöitä ruoansulatuselimissä (niinkuin dyspepsiaa, vatsa- ja suolikatarria, umpisuolentulehdusten jäämiä y. m.)	157 tap.
Maksa-, munuais- ja rakkotauteja (esim. munuais- ja sappikivitauteja, munuaistulehdusta, rakkokatarria, y. m.) kroonillista urethriittiä y. m.	51 tap.
Erityisiä naistauteja tahi niiden jäämiä	60 tap.
Reumatismia, erityisiä luu- ja nivelvammoja y. m.	238 tap.

III. Ympäristöt ja huvimatkat.

Paitsi kalliosaarten linnoituksia, Majakkamaata ynnä majakkaa sekä Tullinientä, joista jo on kerrottu lähemmin Hangon kaupunkia käsittelevässä luvussa, on lähimmässä ympäristössä ainoastaan yksi huviretkipaikka nimittäin *Hangon kylä*, jonne on oivallinen ajotie. Paikka on suosittu ja siellä käydään usein. Kylä on niemen pohjoissivulla 3 kilometriä kaupungista luoteeseen, ja siinä on viisi luotsintaloa, joita ennen aikaan luotsit omistivat ja viljelivät, mutta jotka sittemmin ovat joutuneet toisiin käsiin. Tällä seudulla on hieman suojatun asemansa tähden hymyilevämpi saaristoluonto kuin etelärannalla. Havumetsän seassa on enemmän lehtipuita, parhaasta päästä koivuja ja leppiä. Viljellyt vainiot antavat maisemalle eloisan näön. Maa on epätasaista niin että voi asettua levähtämään mielin määrin joko laaksoon tai kukkulalle, rantaa uurtaa vähän väliä syvät, suojatut lahdemat. Luonto on täällä sanalla sanoen viehättävä, mutta ei niin mahtava kuin kaupungin ja kylpylaitoksen puolella. Kumminkin on Suomen Matkailijayhdistys pitänyt huolta siitä, ettei täälläkään tarvitse kaivata meren mahtavaa näkyä. Yhdistys rakennutti näet 1894 kylän vieressä olevalle Kasvuorelle 12 m:n korkuisen näkötornin, johon jokaisen Hangossa-kävijän tulee nousta katsomaan sen komeaa näköalaa yli niemen, kaupungin, majakkain ja meren, jonka

avara, vapaasti ulappa täyttää kolme neljännestä näköpiiristä. Vuorelta laskeutuessa ansaitsee huomiota uurrot siinä kallioperustassa, jolla näkötorni on. Nämät erittäin tyypilliset aaltomaiset, pitkähköt syvennykset osoittavat mihin suuntaan jääkauden jäätiköt liikkivat. Moisia uurtoja tapaa monessa kymmenessä kohden Hangon seudussa. Samalta ajalta kuin uurrotkin ovat nuo kallioperustaan kovertuneet n. k. hiidenkirnut, joita on tavattoman paljon tässä osassa maattamme, samoin kuin nuo läheiset kivipellot, jotka ovat muodostuneet lukemattomista kerroksiin järjestyneistä isommista ja pienemmistä vierinkivistä.

Eräässä talossa aivan näköala-vuoren juurella tarjotaan kahvia ja virvoitusjuomia, jota paitsi päivällisruokaa saanee tilaamalla.

Siten ovat lyhyemmät huvimatkat määrättyihin paikkoihin luetellut. Hangon lähimmät ympäristöt ovat näet muutoin asumattomia. Tullakseen asuttuihin seutuihin on kuljettava 6 à 10 km *Täktomin* ja *Sandön* kyliin, joista edellinen on eteläisellä ja jälkimmäinen pohjoisella sivulla tuota autiota nientä. Jos taas tahtoo tehdä kävelyjä ilman erityistä päämäärää, on havumetsiä, maanteitä ja rantaäyräitä rajoittamattoman lavealta kuljeksia.

Sillä, jolta liikenee hiukan enemmän aikaa, yhden tai pari päivää, on tilaisuutta pitempiin, sekä hupaisampiin että sisältö-rikkaampiin huvimatkoihin. Siten voi mitä enimmin suosittaa huvimatkaa meritse niemen pohjoissivulla olevalle *Riilahden sukuperintötilalle*, joka on kaksi peninkulmaa Hangosta pohjoiseen. Tila on ollut Aminoff-suvulla enemmän kuin puoli-toista vuosisataa ja on tunnettu romantillisen kauniista luonnostaan, puistostaan, taulukokoelmastaan ja arvokkaasta kirjastostaan. Tauluista mainittakoon Ruotsin kuningasten ja Venäjän tsaarien muotokuvia, merkittyinä semmoisilla ni-

millä kuin Pasch, Dou, Breda, Lavroff y. m. Eriskummallisuusista herättää huomiota Kustaa III:n kipsinen kuolinaamio sekä tuohipala, johon Ehrenström on tehnyt piirustuksia ollessaan vankina Karlstenin linnassa. Riilahdella vietti kreivi Aminoff, joka nautti Kustaa III:n ystävyyttä hänen eläessään, viimeiset vuotensa.

Riilahden rannalla on harmaa marmoriristi ynnä Pietari tsaarin rintakuva, jonka venäläiset pystyttivät muistoksi ylempänä historiikissa mainitusta meritappelusta tsaarin ja ruotsalaisten välillä 1714.

Matka Riilahteen on mukavin ja hupaisin meritse höyryalus Sandöllä, jolla on monta vuoroa viikossa. Sitä paitsi on kylpylaitoksen johtokunnan tapana panna toimeen kerran joka kesä yleinen huviretki vuokratulla laivalla. Sen, joka on luonnonihailija, tulee kulkea Sandöllä koko matka ja katsoa yhtä kaikkein kauneimmista saaristomaisemistamme. Tällä matkalla on tilaisuus nähdä Bromarvin vanhan puukirkon sekä loppuasemalla Lindön kartanon, de la Chapelle-suvun aatelishovin, joka on tunnettu luonnonihanuudestaan.

Päämääriksi pitemmille matkoille niemen itäpuolisiin seutuihin sopii ehdoittaa *Fiskarsin*, *Fagervikin* ja *Raseporin*.

Matka Fiskarsiin Pohjan pitäjässä tapahtuu joko rautateitse tai laivalla. Laivamatka, joka on kaikin puolin katsottava paremmaksi, käy Tvärminnen kylän ja luotsiaseman ohi, jonka suuressa satamassa pienoinen venäläinen harjoitus-eskaaderi kesäaikaan tavallisesti majailee, edelleen puutavaran vientiä varten perustetun Lapinlahden lastauspaikan ja sataman ohi, jossa osa höyrylaivoja käy, sekä vihdoin Hvitsandin ja Källvikin ohi, missä keisari Aleksanteri III puolisoineen mielellään viivähti suvimatkoillaan Suomen saaristossa. Korkeiden vierasten muistoksi on pystytetty kivilohkare, johon on hakattu: »Dagmar-källan, Ett sommar-

minne från den 11 och 12 juni 1887». (Dagmarin-lähde, kesämuisto 11 ja 12 päivästä kesäkuuta 1887). Keisarillisen parin myöhempäinkin käyntien päivämäärät ovat merkityt kiveen. Sitten tullaan Tammisaareen.

Tammisaari. Jos aika myöntää tulee katsella kaupunkia. Se sai oikeutensa Kustaa I:ltä 1546 ja on näöltään vanhanaikainen ja vähäpätöinen. N. k. linnamäellä, mistä on avara näköala, näkyy vielä jäännöksiä suuresta linnasta, jonka 1650 rakensi Levenhaupt-suku ja venäläiset hävittivät 1715. 1600-luvun loppupuoliskolla rakennetussa kirkossa on alttaritaulu, jota sanotaan van Dyckin siveltimestä lähteneeksi. Nykyaikaisista rakennustöistä ansaitsee Pohjanpitäjän lahden yli menevä rautatiesilta huomiota. Kaupunki on tunnettu kansakouluopettajatar-seminaaristaan, hansikkaistaan, kilohailistaan ja portteristaan.

Tammisaaresta käy matka edelleen pitkin ihanaa Pohjanpitäjän lahtea »Suomen kauniinta lahtea», Skurun lastauspaikkaan, missä muutamat Hangon ja Helsingin väliä kulkevista laivoista käyvät. Sieltä on pari kilom. maitse tai venematkaa pitkin Skurujokea ja Borgbyn järveä Fiskarsiin.

Fiskarsin rautatehdas. Kauppias Petter Thorwöstin perustamana, joka 1649 sai oikeuden masuunin, kankirauta- ja taepajan laittamiseen, on tehdas sitten kuulunut vuoroonsa suvulle Montgomerie, Finlay, Björkman ja Julin, kunnes sen 1884 otti huostaansa Fiskarsin osakeyhtiö, jonka disponentti on hra A. von Julin. Vuorineuvos John von Julinin aikana kehittyi tehtaan toiminta suuressa määrässä. Hän rakensi tehtaan tarpeiksi ensimmäisen vesijohdon ja ensimmäisen sulkulaitoksen Suomessa. Tehtaan konepajassa, joka oli maamme ensimmäinen, perustettu 1837, valmistettiin Saimaan kanavan sulkuportit ja ensimmäiset höyrykoneet Suomessa. Tehtaan kuului monta maatilaa Perniössä, Pohjassa, Ten-

holassa, Kiskossa, Karjalohjalla, Karjalla ja Somerolla, yhteensä enemmän kuin 60,000 tynnyrinalaa maata, sekä seuraavat kaivokset ja tehtaat: Orijärven vaskikaivos ja Kärkelän vaskitehdas, Kosken, Trollshofdan ja Näsin rautatehtaat Antskogin huuhtomalaitos ja verkatehdas sekä Emiliendalin saha Kiskossa. Tehtaalla on käynnissä 4 putlausuunia, 3 kaasuhitsi-uunia, 2 valssijataa, 3 kupu-uunia, hienotae-, valuja konepaja. Vuotuinen valmistusarvo nousee päällel miljoonan markan. Tehtaan väestö on yhteensä noin 1,000 henkeä.

Komeaan kolmikerroksiseen päärakennukseen, joka tehtiin 1816 etevän arkkitehdin, Engelin, piirustusten mukaan, kuuluu kaunis puutarha ja puisto.

Skurun yhdistää Fiskarsiin kapearatainen rautatie. Jos on kerran Skurussa ja aikaa riittää, niin on tilaisuus käydä vielä kahdella toisella tehtaalla, *Aminneforsissa*, ja *Billnäsissä*, molemmat lyhyen matkan päässä Karjajoen varrella, joka laskee Pohjanpitäjän lahteen toiselle puolelle Skurun lastauspaikan vieressä olevaa nientä.

Kauempana on parooni Edvard Hisingerin omistama *Fagervikin rautatehdas*, jonka rannassa myöskin rannikkohöyryt käyvät. Tehdas, jonka perusti 1646 Carl Billsteen, on v:sta 1727 alkaen ollut Hisinger- (alkujaan Hising Göteporin edustalla olevasta Hising-saaresta) suvun hallussa, joka on tunnettu Suomen vuori- ja maanviljelyksen historiassa. Tehtaan Franche-comté-taepaja ansaitsee näkemistä. Sitä paitsi on täällä kankivasara ja kimppuvasara. Suurimman huomion ansaitsevat kuitenkin paikan puisto- ja puutarha-istutukset, joille harvat vetää vertoja maassamme, sekä sen kasvihuone, luultavasti maamme suurin ja varsinkin kämmekkä-lajeistaan kuulu. Vanhassa, 1700-luvun tyyliin teh-

dyssä päärakennuksessa on vanhanaikuisia huonekaluja, tauluja ja muita arvokkaita taideteoksia.

Yhteydessä Fagervikin matkan kanssa on, jollei höyryvene jo aikaisemmin ole laskenut laituriin Snappertunan kirkolla, tehtävä retki Raseporin raunioille.

Raseporin linnanrauniot. Tuo vanha linna on Snappertunan kappelissa pienen, mereen laskevan joen partaalla. Maantie Fagervikistä sinne kulkee mäkiä, hyvästi viljellyn seudun läpi Snappertunan kirkolle, jonka kirkkotarhaan uusmaalainen osakunta on pystyttänyt muistopatsaan 1808—1809 vuoden sotavanhuksen, Johan Svanin haudalle. Noin kilometrin käveltyä kirkolta ollaan perillä Raseporin luona, missä se sijaitsee äkkijyrkällä kalliolla keskellä vetelää niittyä. Linnan vanhin historia haipuu satujen ja arvelujen hämärään. Yhden tarun mukaan oli muka kolme veljestä tullut seudulle ja rakentanut kukin linnansa, Grabbackan, Junkarsborgin ja Raseporin. Toisen mukaan on kuuluisa Bo Juhonpoika Grip, joka ainakin oli linnan ensimmäinen historian tuntema omistaja, rakentanut sen. Kuinka sen laita lieneekään, tarjoovat nuo puolituhatuotiset rauniot, jotka viime vuosina ovat saaneet vähäsen korjausta ja suojaa enempää rappeutumista vastaan, viehättävän kuvan selvillä jäännöksillään vallihautoista, torneista, porteista, kellariholveista y. m. Bo Juhonpoika Gripin jälkeen oli Rasepori Kaarlo Knuutinpoika Bonden hallussa, tämän ollessa sysättynä Ruotsin kuninkuudesta, sekä Sturein, Tottien, Banérien, Flemingien ja Levenhauptien mahtavilla sukuilla. Nuo viimeainitut olivat suuria tiranneja ja kohtelivat julmasti alustalaisiaan. 300 vuotta arvellaan linnan seisoneen autiona, sittenkuin tanskalaiset kansan luulon mukaan olivat pommittaneet ja hävittäneet sen.

Raseporiin pääsee myös maantietä Tammisaaresta, noin 18 km.

IV. Kaikellaisia tietoja ja hintaluetteloja.

1. Ohjesäännöt Hangon kylpylaitoksessa.

1. *Kukin matkustaja, joka oleskelee laitoksessa päälle 3 päivän, ilmoittautukoon Kaivuhuoneen kamreerikonttorissa suorittaaksensa määrätyt maksut.*

2. *Kamreerikonttori pidetään mainittua tarkoitusta sekä kaikenlaisten tietojen antamista varten avoinna joka arkipäivä k:lo 10—12 ja 4—6.*

3. *Parannusravintola pidetään avoinna aamusta k:lo 7 iltaan k:lo $\frac{1}{2}$ 11, jolloin Kaivuhuoneen kaikki huoneistot suljetaan.*

4. *Mitä Lämmin- ja kylmäkylpyhuoneitten sekä Kaivuhuoneen vieressä olevan *Filettikonttorin* aukipitämiseen niin- kuin myöskin herrain lääkärien ja voimistelijain vastaanottotunteihin ja yhteisten ateriain aikaan kuuluu, viitataan ilmoituksiin.*

5. *Kylpyjä määrätunneilla on oikeutettu saamaan ainoastaan se, joka on kirjoitettu parannuskylpijäksi.*

6. *Sanomalehtiä, kirjoja, soitantonuotteja ja muuta kalustoa ei saa viedä pois niille määrätyistä huoneista.*

7. *Tupakanpoltto on kielletty laitoksen huoneissa.*

8. *Lupa yksityisten pitojen, konserttien, teatterinäytelmien y. m. pitämiseen on Johtokunnalta hankittava.*

9. *Valituksia, jotka koskevat kylpylaitoksen palvelijoita, ravintolaa y. m., voidaan tehdä joko kirjallisesti Johtokunnalle tai suullisesti Intendentille.*

10. *Koiria ei saa kulettaa mukana muuten kuin nauhasta talutettuina.*

11. *Nurmikot, istutukset ja muut laitokset kylpyhuonepuistossa jätetään yleisön turviin.*

2. Maksuja laitokseen.

Seuramaksu:

Yhdeltä henkilöltä Smk 20 kylpykaudelta tai Smk 5 viikossa, jokaiselta muulta saman perheen jäseneltä, Smk 15 kylpykaudelta tai Smk 4 viikossa.

7—12 vuoden ikäiset lapset maksavat puoli maksua; 7 vuotta nuoremmat ovat vapautetut tästä maksosta.

Kaupungin asukkaat ja huvilain omistajat maksavat ainoastaan puolet yllämainitusta maksusta.

Parannusmaksu

niiltä, jotka läpikäyvät täydellisen kylpyparannuksen:

Sisäänkirjoitusmaksu ensimmäisestä sairastutki-

muksesta Smk 5: —.

Kylpymaksu (siihen luettuna määräyksenmu-

kaiset käynnit lääkärin luona) viikossa . „ 13: —.

Liinasta viikossa „ 1: —.

8 vuotta nuoremmat parannusvieraat maksavat puoli maksua.

Lisämaksuja rohtokylvyistä y. m.:

Tärpättikylvyistä kappaleelta	Smk	—: 50.
Männynhavukylvyistä „	„	—: 50.
Hiilihappokylvyistä „	„	1: —.
Mutakylvyistä „	„	—: 50.
Sähkökylvyistä „	„	1: —.
Kreuznachersuola kilo	„	—: 80.
Keittosuola „	„	—: 10.

Yksityisten kylpyjen hinnat.

Täysikylpy	Smk	1: —
Täysikylpy ynnä suihku	„	1: 25.
Puolikylpy	„	—: 75.
Höyrykaappi altaan tai suihkun kanssa	„	1: 50.
Männynhavukylpy	„	2: 50.
Mutakylpy	„	2: 50.
Lakanakylpy	„	—: 75.
Haurakylpy	„	1: 25.
Istumakylpy	„	—: 60.
Suihku	„	—: 50.
Allas	„	—: 60.
Allas lapsille	„	—: 40.
Jalkakylpy	„	—: 50.
Merikylpy	„	—: 25.
Merikylvyt koko kylpykaudeksi	„	6: —.
Kylpyliina (lakana)	„	—: 20.
„ (käsiliina)	„	—: 05.

Huom.! Kun kamreerikonttoorista ostetaan 20 pilettiä kerrassaan myönnetään 10 prosentin alennus.

3. Ravintolain hintoja.

Kaivohuoneravintola.

Aamiainen, päivällinen voileipäpöydän kanssa ja illallinen, kuulta	90	markkaa.
Aamiainen, päivällinen ja illallinen ilman voileipäpöytää, kuulta	80	„
Päivällinen ja illallinen kuukaudelta	65	„
Päivällinen, kuulta	50	„
Aamiainen, päivällinen voileipäpöydän kanssa, ja illallinen viikolta	25	„
Aamiainen, päivällinen ilman voileipäpöytää ja illallinen viikolta	20	„
Aamiainen, päivällinen ja illallinen päivältä	4	„
„ „ „ „ erikseen katetun voileipäpöydän kanssa kuulta	100	„
Aamiaista tarjotaan k:lo $\frac{1}{2}$ 9—10.		
Päivällistä „ „ 2—3 ja 3—4.		
Illallista „ „ $\frac{1}{2}$ 8—9.		
Sitäpaitsi tarjotaan à la carte koko päivän.		

Pension Bellevue.

Aamiainen, päivällinen ja iltainen kuulta 100 markkaa.

Puistoalueella lienee myöskin ruokaa saatavissa muutamissa huviloissa, kumminkin toistaiseksi ainoastaan poikkeustapauksissa.

Kaupungin ravintoloista mainitaan:

Grand Hôtel.

Aamiainen, päivällinen ja illallinen kuukaudelta	120	markkaa.
Ainoastaan aamiainen kuulta	30	„
„ päivällinen „	60	„
„ illallinen „	30	„

Rautatiehotelli.

Aamiainen, päivällinen ja illallinen kuukaudelta. 70 markkaa.

Rauttiusravintolassa kolme ateriaa päivässä 50 markkaan kuulta ja Hangon kansankyökki tarjoaa vielä helpompaa ravintoa herkkutteluun tottumattomalle.

4. Menoja kylpyparannusjaksosta.

Antaaksemme yleisölle todellisen käsityksen niistä menoista, jotka ovat välttämättömät *kuuden viikon parannuskaudelta* Hangossa, on laadittu seuraavat kaksi laskua, toinen suurempain vaatimusten mukainen, toinen yksinkertaisempiin tapoihin soveltuva:

	N:o 1.	N:o 2.
	Smk	Smk
Kylpykausimaksu	20	20
Sisäänkirjoitusmaksu	5	5
Parannus ja lääkärimaksu	78	78
Liina (1 mrk viikossa)	6	—*)
Voimistelu, terveystervejuonti sekä satunnaiset lääkekylvyt tai elek- trillinen hoito	100	—
Ruoka . (à 80 markkaa kuussa)	120	(à 50 m. kuussa) 75
Huone	125	50
Juomarahoja kylvettäjäille ynnä kai- kellaisia menoja	26	12
	<hr/>	<hr/>
	Summa Smk 480	240

*) Silloin on käytettävä omaa kylpyliinaa.

Nämät summat eivät tietysti ole suurimmat eivätkä vähimmät menomahdollisuuksista, vaan voi niitä pitää kahtena normaalisenä keskiarvona, joiden yläpuolella, välissä ja alapuolella on monia asteita.

Lisättävä on, että varattomille henkilöille, joihin etupäässä luetaan palveleva luokka sekä tilaton kansa, myönnetään kylpyjä puolesta maksusta, jonka kautta menot kuusi- viikkoiselta parannuskaudelta melkoisesti vähenevät.

Sitä paitsi on erityisissä tapauksissa, kun on syytä huomattu olevan, myönnetty vapautus kylpykausimaksusta ja kylpyparannusmakso alennettu puoleen hintaan, myöskin on maksuttomia kylpyjä joskus annettu varattomille henkilöille, joilla on ollut lääkärintsuositus.

5. Taksoja.

Ajuritaksa Hangon kaupungissa.

<i>Yksinkertaisesta ajosta</i>	kaupungin tontitetulla alu-	m. p.
	eella, laivasatamiin tai sieltä	
	kaupunkiin, rautatieasemalle,	
	kylpylaitokseen, »Alku» hu-	
	vilalle ja samoin kylpylai-	
	tokselta sitä kauempana ole-	
	viin huviloihin	—: 50.
„	„ kylpyhuonepuistossa kylpy-	
	laitosta kauempana oleville	
	huviloille, ja samoin vuokra-	
	tonteille, olutpanimolle, mei-	
	jerille ja teurastuslaitokselle.	—: 75.

<i>Yksinkertaisesta ajosta</i>	hautausmaalle	1: —.
”	” Hangon kylään	1: 25.
”	” Tulliniemelle	2: —.

Ajaessa kaupungin ulkopuolelle maksetaan takatulosta puoli kyytipalkkaa.

Jokaisesta korkeintaan 10 minuutin *seisotuksesta* tai *viivytyksestä*, määrättyyn paikkaan mennessä maksetaan —: 25.

Ajamisesta ajan mukaan (kaupungin piirissä tai ulkopuolella, paitsi Hangon kylää ja Tullinentä):

puolen tunnin ajosta välillä seisottaen	1: —.
jokaisesta seuraavasta puolitunnista	—: 75.
puolen tunnin yhtämittäisestä ajosta	1: 50.
jokaisesta seuravasta puolitunnista	1: 25.

Odotuksesta maksetaan:

puolesta tunnista	—: 50.
jokaisesta seuravasta puolitunnista	—: 50.

Jos käytetään ajuria k:lo 12:sta yöllä 6:een aamulla, maksetaan kaksinkertainen maksu; kumminkin otettakoon ajosta kaupungin piirissä, joka alkaa ennen 12 yöllä, ainoastaan yksinkertainen maksu, joskin ajoa kestää hiukan yli sanotun kellonlyömän.

Jos ajuri tilattuna tai haettuna tulee noutamaan kaupungin tontitetun alan ulkopuolella olevasta paikasta, on hän saapa 50 % koroitusta taksan lisäksi, mutta kaupungin piirissä 25 penniä yli taksan.

Katetuista ajoneuvoista maksetaan 50 %:n koroitus.

Tämän taksan tulee olla ajoneuvoissa säilytettynä ajajalle näkyvällä paikalla.

Taksa purjehduksesta.

Pursi »Alma».

1 tunnin retki à 30 penniä hengeltä.

2 „ „ à 50 „ „

»Primus» ja »Kletus».

Tunnilta 1 markka.

Päivältä 5 markkaa.

»Venus».

Tunnilta —: 75 penniä.

Päivältä 4: — markkaa.

Sitä paitsi maksetaan perämiehelle 25 penniä tunnilta.

Näitä pursia saa käyttää k:lo 9:stä e. pp. — 2:een j. pp. sekä k:lo 4—8 j. pp.

Joukko kanootteja on myöskin kylpyvierasten käytettävänä 50 p:n maksusta koko- ja 25 p:n puolitunnilta.

Taksa pelistä.

Lawn-tennispeli on vuokrattavana 50 p:n maksusta tunnilta; kroketti, sammakko-peli, boccia-peli käytettävissä 25 p:stä tunnilta. Keilanheitosta maksetaan tunnittain.

Taksa ratsastuksesta.

Tunnin ratsastus maksaa 3 markkaa 50 penniä.

10 ratsastuspiletin tilaus maksaa 30 markkaa.

HAGELSTAM'IN KIRJAKAUPPA.

Helsinki (Kämpin hotellli).

*Runsain valikoima saksalaista, ranskalaista ja
englantilaista kirjallisuutta.*

*Tilauksia kaikista osista maata toimitetaan
nopeasti ja huokeasta.*

Kaikellaista kirjallisuutta saadaan katseltavaksi.

Taide- ja paperikauppa.

*Valokuvia Suomen luonnonihanimmista seuduista
ja nähtävyyksistä.*

*Kauniita ja helppohintaisia albumeja ynnä näkyaloja
Helsingistä.*

Matkailijakirjallisuutta.

Matkakäsitkirjoja ja karttoja.

Puhutaan saksaa ja ranskaa.

Hagelstam'in kirjakauppa.

Pohjoismaiden Osakepankki

kauppaa ja teollisuutta varten.

Osakepääoma Smk 8,000,000. — Vararahasto Smk 1,600,000.

Hangon konttori.

**Ostaa ja myy vekselejä sekä ulko-
maan rahaa. Vastaanottaa rahoja Tal-
letus- ja Juoksevalle Tilille. Diskon-
teeraa vekselejä ja myöntää lainoja.**

OSAKEYHTIÖ GRANIT

Hankoniemellä

valmistaa ja toimittaa hakattuja ja hiottuja

Kolonneja, Jalanteita, Uurnia,

Hautapatsaita,

Hautajalustoja, Kulmapylväitä y. m.,

kaiken suuruisia, tehtyjä mustasta, harmaasta, punaisesta ja viheriäisestä graniitista.

Varastossa löytyy aina suuri määrä

Hautapatsaita.

Luetteloita, hintaluetteloita ja kustannusehdotuksia lähetetään pyynnöstä mitä pikemmin ja maksutta.

Paraat aineet ja työt! Helpot hinnat! Nopea toimitus!

Kultamitali maailmannäyttelyssä Parisissa vuonna 1889.

J. A. G. GILLBERG.

Hangon kaupunginviskaali.

Toimittaa rahanottoja, asian-
valvomisia sekä muita samallai-
sia tehtäviä.

ASIAMIES

Henkivakuutusosakeyhtiö

VICTORIALLE

Tukholmassa.

SUOMEN YHDYS-PANKKI.

Perustettu 1862.

Osakepääoma 3,000,000 markkaa. • Vararahasto 5,030,000 markkaa.

Pääkonttori Helsingissä.

Haarakonttoreja Haminassa, Hämeenlinnassa, Hangossa, Joensuussa, Jyväskylässä, Kokkolassa, Kuopiossa, Lahdessa, Loviisassa, Mikkelissä, Oulussa, Pietarsaaressa, Porissa, Porvoossa, Raahessa, Sortavalassa, Tammisaaressa. Tampereella, Torniossa, Turussa, Vaasassa, Viipurissa.

Vastaanottaa rahoja
Talletustilille ja
Juoksevalle tilille.

Diskonnteera vekseleitä.

Myöntää **lainoja ja kassakreditiivejä.**

Antaa **matkakreditiiviä** ulkomaille.

Ostaa ja myy **vekseleitä ulkomaan rahassa** sekä myöskin **ulkomaalaisia pankkiseteliä.**

Myy **postiremissivekseleitä** Suomen rahassa.

Ostaa ja myy **valtio-obligatiooneja** ja muita **arvopaperia.**

Toimittaa **rahanottoja** sekä välittää **valtio-obligatsioonien ja muiden arvopapereiden ostoa ja myyntiä.**

Asioita pankille voi myöskin lähettää kirjallisesti osoitteella »*Suomen yhdys-Pankki*».

PENSION BELLEVUE

Hangon kylpyhuonepuistossa lähellä Kylpylaitosta, ihanalla asemalle meren rannalla.

1:sen LUOKAN HOTELLI.

60 mukavasti sisustettua huonetta täysihoidolla tai ilman. Korkea ja tilava ruokasali. Lukukabinetti ja biljaardi. Ajoneuvoja. Telefooni y. m.

Hyvä ravintola. Hinnat kohtuulliset.

Johtokunta.

HENKIVAKUUTUS-OSAKEYHTIÖ

Helsingissä.

Henkivakuutuksia, Elinkorkoja,
Mötäjäisvakuutuksia,
Jälkeenelokorkoja, Lapsenvakuutuksia.

Neljävuotisen toimintansa aikana on
yhtiö suorittanut:

Kuolemantapauksista . . .	<i>Smf.</i>	436,589: 97.
Elinkorkoina	,,	16,852: 32.
Voitto-osuuksina vakuutetuille	,,	146,769: 09.
Osinkoina osakkeenomistajille	,,	55,200: —.

Vakuutettujen voittorahat olivat v:lta 1894

Smf. 67,504: 85 eli 3 ⁰/₀:ia.

*Vakuutettujen lukuun sekä henkiva-
kuutusmaksutuloihin nähden
suurin kotimainen yhtiö.*

HEINR. BLANKETT.

Leipuri ja kondiittori.

☀ Hanko ☀

Boulevardin- ja Kulmakadun kulmassa.

Telefooni N:o 36. Sähkölennätinosoitte „BLANKETT“.

Joka päivä tuoresta leipää ja kaikkellaisia sokeri-leivoksia, kuten:

Leivoksia, torttuja, piirakoita, kakkuja, jäätelöä, lumivuoria, konvehetejä ja marmelaateja.

Myydään säilykkeitä, hedelmiä, teetä, kakaota, Ranskan namusia, hyytelöitä, hilloja ja mehuja.

Kunink. Kuvitoimittajan Schumacherin kiitettyä karkeaa ja näkkileipää runsas valikoima.

Fauhoja, voita, muniä ja muita leipomatarpeita paljottain ja vähittäin.

Kalain ja metsälintujen vientiliike.

Tilauksia voi tehdä myös telefoonilla.

OSAKEYHTIÖ AGROS.

Hanko ja Pietari.

Myy:

Väkirehua.

Apulannoitusaineita.

Heinänsiementä.

Meijeritarpeita.

Kaikki taattua laatua.

Kangon

Meijeri.

Suomalaisia Maisemia

DANIEL NYBLIN,

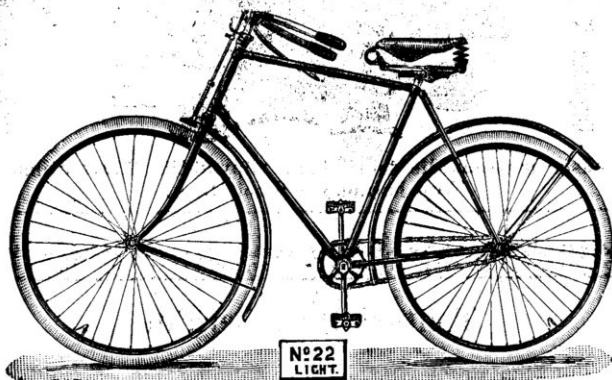
Valokuvaaja

Helsinki.

POLKUPYÖRIÄ

„THE QUADRANT CYCLE Co'n“

tunnettua tekoa Birminghamissa.

Ali-asiamiehiä useimmissa kaupungeissa. Luetteloja lähetetään pyytäessä.

G. F. Stockmann. Helsinki.

Pää-asiamies Suomessa.

FERD. TIMPER.

KULTASEPPÄ.

Varasto Kulta-, Hopea- ja Unshopeateoksia.

Toimittaa tilauksia, korjauksia, kultauksia ja hopeoitamista, uurtamista y. m. sekä ostaa ja ottaa uudestaan tehtäväksi vanhaa kultaa ja hopeaa.

Kihlasormuksia saa edullisimmasti

Ferd. Timperiltä

Mikonkatu 11. Telefooni 1312.

„ENGLISH HAT MAGAZINE.“

Helsinki. Mikonkatu 4.

Ainoastaan yhtä hintaa

Huopahatut 10 m.kaa. — Silkkihatut 20 m.kaa.

Suurin ja runsain varasto nyky-
muotisia hattuja.

Toimituksia maaseudulle suoritetaan viipymättä jälkivaatimuksella kun hatunkoko ilmoitetaan.

Tohtori Hertzberg'in

uusia

KIRJOITUSKONEITA „SAMPO“,

käytännöllisimpiä ja ehdottomasti halvimpia kaikista kirjoituskoneista, saadaan

Hagelstam'in kirjakaupasta

Helsingissä.

Hinta Smk. 60.

HELSINGIN PAITATEHDAS

1 p:stä Kesäk. P. Esplanaadinkatu 38.

Hyvin lajiteltu varasto valmiiksi ommeltuja tavaroita sekä pellava- ja puuvillapalttinoita. Tilauksia suoritetaan matkustaville yhdessä à kahdessa päivässä.

Kravatteja.

Nenäliinoja.

Sukkia.

Liinakankaita ja Pyyheliinoja.

Pitseja ja Kartiineja erittäin huokeihin hintoihin.

H. E. Wiklander.

Nymarkin Konditoria.

Helsinki.

Telefooni N:o 21.

Suosittaa tunnettuja teoksiaan:

Hienon hienoa **Jälkiruoka-, Hää-, Ristiäis- ja Hautajaiskonvehtia. Jäätelöä** useampia lajeja. **Putinkeja, Krokaaneja, Jäävuoria, Kakuja, Teeleipää** y. m.

Tilauksia maaseudulle toimitetaan. Tuntemattomille henkilöille jälkivaatimusta vastaan.

Tilatessa ilmoitettakoon hyväntahtoisesti, mitä tietä ja milloin tilaus on lähetettävä.

BODEGA ESPAÑOLA.

HELSINGISSÄ.

Myydään paljottain ja vähittäin *ainoastaan oikeita ulkomaalaisia viinejä ja väkijuomia.*

Ruotsalainen Vakuutus-Osakeyhtiö
SKANDIA

toimittaa *Hangossa* palovakuutuksia sekä henkivakuutuksia $\frac{3}{4}$ osuudella yhtiön voitosta

Axel Staudingerin kautta.
Yhdyspankin konttori.

RAUTATIEHOTELLI.

Huoneita matkustavaisille

ja ajanmukainen

ravintola

suljetaan yleisön suosioon.

Keskikaupungissa

Rautatietorin varrella.

Rouva Julia Lundin.

F. TÖRNER.

Kelloseppä Hangossa.

Vuorikatu N:o 6.

Lajiteltu varasto *Tasku-* ja *Seinäkelloja*, *Ketjuja*, *Avaimia*, *Kellonperiä*, *Silmälaseja* y. m.

Kaikenlaatuisten *kellojen*, optillisten ja meteorologisten *konet-*
den korjausta toimitetaan nopeasti ja halvasta.

Vuorikatu N:o 6.

SVIBERGSON & Co.

Hanko.

Voin ulosvienti.

Kommissioni- ja Speditioniliike.

Merivakuutusyhtiö „Vegan” asioimisto.

Myyvät kaikellaisia

Meijeritarpeita.

*Asiamiehinä herroille Flauch & Frères
Bordeaux, myyvät Ranskan luumuja.*

**Asiamiehinä herroille E. Remy & Co
Louvain-Anvers, myyvät riissitärkkelystä.**

Svibergson & Co. Hanko.

K. G. Öblom.

Hanko.

Kirkkokatu N:o 1.

Hyvin lajiteltu varasto:

Viinejä, Punsseja ja herkkutavaroita.
Kaikenlaisia Siirtomaatuotteita.
Lasia, ja Porsliineja.
Manufaktuuri- ja Sekatavaraa.
Pellavaöljy-mattoja ja vaksivaatetta.
Kalastustarpeita.
Hamppu-, manilla- ja ruoho-köysiä.
Purjekangasta, Hamppua ja Täppeitä.
Tervaa, Pikiä ja Hartsia.
Konetivistettä.
Öllyjä, Talia ja Trassia.
Kaikenlaatuisia Venetarpeita.
Lippukangasta, sekä valmiita Lippuja tilatessa.
Värejä, Fernissoja ja Siveltimiä.
Kankirautaa ja Terästä.
Rakennus- ja Hienotakeita y. m. y. m.

K. G. Öblom'illa.

Punsin ja Viinin

Erikoiskauppa.

Boulevardinkatu N:o 8.

K. G. Öblom.

KARL BOSTRÖM.

Isäntä K. V. Korsman.

Hanko ja Kotka.

Perustettu 1874.

Höyrylaivatoimisto ja Tavarantoimitusliike.

Asiamies Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiölle Helsingissä. Taattujen palo- ja merivakuutusyhtiöiden edustaja. L'loydin Asiamies.

Toimisto höyrylaivoille linjoilla:

Hanko—Turku—Pori—Vaasa—Oulu.

Hanko—Helsinki—Pietari.

Hanko—Turku—Maarianhamina—Tukholma.

Hanko—Lybekki.

Hanko—Köpenhamina—Hulli—Newcastle.

Hampuri—Bremenhaven—Antwerpen—Bordeaux.

Barcelona—Cadiz y. m.

Tavaranmuuttolastausta toimitetaan nopeasti ja huokeasta.

Maksutta lastataan Köpenhaminaan ja Englantiin Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön höyryillä menevää tavaraa, jotka lähtevät Hangosta joka lauantai.

Amerikaan

matkustajille on nopein ja huokein matka (noin 12 päivää) Hangon—Hullin—Liverpoolin kautta Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön höyryillä, joka on yhteydessä Englannin useimpain ja suurimpain Valta-meriyhtiöiden kanssa.

Ruotsalainen ja Norjal. Sijaiskonsulaatti.

SAKSALAINEN SIJAIKONSULAATTI.

BRITTIÄINEN SIJAIKONSULAATTI.

Edvin Forsbäck'in pyroteknillinen laboratorio

Helsinki.

Tulitusneuvoja kaikenlaisia on alituisesti varastossa ja valmistetaan niitä tilatessa.

Juhlataiteita, kuten värillisiä lyhtyjä, lapioneja ja ilmapalloja y. m. myydään varastosta.

Hintaluettelo lähetetään pyytäessä.

*Edvin Forsbäck'in
pyroteknillinen laboratorio.
Helsinki.*

Lontoo. **JOHN TOURUNEN ja Kumpp.** Helsinki.

Vanhin ja parhaiten varustettu polkupyörätarvekauppa Suomessa sekä niiden huokea ja ammattimukainen korjuuliike englantilaisten työmiesten kautta, joita olemme suvikaudeksi palkanneet.

Pyytäkää hintaluetteloa! Se lähetetään viipymättä ja maksutta.

ALBIONIN LAMPPUMAKASIINI.

Hoitaja Victor Rydman.

Helsinki.

Aleksanterinkatu 38.

Turku.

Linnankatu 1.

S u u r i n

Lamppujen, Porssien, Lasi- ja Korutavaran

Erikoisliike.

JUHO WIRTASEN JALKINELIKE.

← 1878 →

Helsingissä,

Itä-Henrikinkatu N:o 3.

Suurin varasto, lujia ja mukavia omatekoisia

Jalkineita

herroille, naisille, tytöille ja pojille.

Tilaukset suoritetaan nopeaan ja tarkkuudella.

Suhteellisesti halvimmat hinnat.

Itsemitanotto-opetusta saadaan minulta.

Juho Wirtanen.

Vakuutusosakeyhtiö

KALHYÄ.

Henkivakuutuksia, eläkekorkoja,

halvat vuosimaksut,

edulliset ehdot.

G. WIITASEN RÄÄTÄLINLIKE,

13. Aleksanterinkatu 13.

Suuri varasto ulkomaan ja kotimaisia kankaita, joista tilaukset valmistetaan uusinten kuosien mukaan.

Huonekaluja.

Suurin ja parhaiten lajiteltu varasto kaikenlaatuisia huonekaluja. Hinnat verrattomasti halvimmat

John Paischeff'illa.

Helsinki, Kaivokatu 12.

Ranskalainen henkivakuutusyhtiö

L'URBAINE.

Perustettu vuonna 1865.

Keskushallinto Pariisissa, Rue le Peletier 8.

Vakuusrahoja 95 milj. frangia.

Myöntää kaikenlaatuisia henkivakuutuksia, lastenvakuutuksia, pääomavakuutuksia y. m.

Yhteistyössä Sairas- ja Tapaturmavakuutusyhtiö **L'Urbaine et la Seine'n** kanssa myöntää **L'Urbaine** vakuutetulle erityisiä etuja, jotka täydellisesti turvaavat sekä vakuutetun perheineen että myös ne henkilöt, joiden kanssa hän on asioissa, siltä tappiolta, jonka pitempi sairaus tai tapaturmakohtaus välttämättömästi tuottaa. **L'Urbaine** vapauttaa tavallisesti vakuutusmaksuista koko sairauden ajalta ja maksaa $\frac{3}{4}$ pääomasta jos sairaus on parantumaton ja loput vakuutuskirjassa määrättyinä päivinä.

Lähempiä tietoja antavat yhtiön asiamiehet ja

Pääasioimisto,

Helsinki, Mikonkatu 1.

Carl von Knorring.

N. Jakobsson.

Tammisaari.

Asiain- ja Tavaran-toimitusliike.

Toimittaa rahannostoja, hankkii palvelijoita y. m. kaikki määrättyihin, huokeihin hintoihin.

Huom.! Pätevä venäjän, ruotsin ja suomen kielissä.

Tuota paikkakunnan oloihin nähden niin komeaa

Hangon

Parturi- ja Käherryssalonkia

suositetaan arvoisille kylpyvieraille ja kaupunkilaisille.

Varastossa on

Hajuvesiä, englantilaista, ranskalaista, ruotsalaista ja saksalaista tekoa runsas valikoima parhaita laatua.

Saippuota, runsain valikoima etevimmistä tehtaista sekä parfyymien kanssa että ilman.

Kravatteja ja Rosetteja, kaikkein uusimuotisimpia, hienoimpia ja aistikkaimpia suuren suuri varasto.

Kävelykeppejä, sekä komeampia että yksinkertaisempia hyvin lajiteltuna.

Herrainsukkia, silkki-, villa- ja pumpulisukkia, kaikenvärisiä ja -kokoisia sekä runsas ja hyvin lajiteltu varasto komeita kannattimia, urheiluvöitä, kylpykäsineitä, kylpylakkeja, kummisia (hienonhienoja sekä yksinkertaisempia), pesusieniä ja sieninpitimiä, matkareppuja, kaikenlaatuisia nappeja ja kravattineuloja, hiusneuloja, kaikenlaatuisia kampeja ja harjoja, hyviä hius- ja hammasvesiä, puuteria, parranajotarpelta, käherrysspuikkoja ja sprillamppuja, pellejä y. m., y. m., kaikki parasta laatua ja huokeimpiin hintoihin.

Kunnioituksella:

Karl Fallenius.

SVEA.	†	SKANDINAVIA.
Palo-	†	Tapaturma-
ja	†	vakuutus-
Henkivakuutus-	†	yhtiö.
yhtiö.	†	
Asiamiehiä kaikissa Suomen kaupungeissa.		

Helsinki. Suomi.
„Hotelli Seurahuone.”

I. C. Maexmontan.

Isäntä.

1:n luokan hotelli kaupungin kauneimmalla paikalla, ihana näkyala merelle ja Viaporiin päin.

Seurahuone, joka on kokonaan uudestaan laitettu ja jonka sisustus on komea ja aivan uusi, vastaa kaikkia nykyajan raatimuksia.

Mukavia huoneita matkustarille 2 m:sta päivästä korkeampiin hintoihin.

Omnibusvaunut kaikkien junien ja höyrylaivain saapuesssa.

Englantilaisia ajoneuvoja.

Café-Restauraton.

Päivällisiä k:lo 3—5 i. p.

Illallisia à prix fixe et à la carte.

Oivallisia viinejä.

Huomaavainen palvelusväki.

Pohjakerta »Orcus». Aamiaista à la Berlin ja täydellinen sveitsiläistarjoilu ruokalistan mukaan koko päivän erittäin halpoihin hintoihin.

Ranskalainen, venäläinen ja puolalainen keittiö.

Ranskan, englannin, saksan, venäjän, ruotsin ja suomenkielisiä palvelijoita.

Victor Ek.

Helsinki ja Hanko.

**Höyrylaivatoimisto ja Tavaran-
toimitusliike**

Lähetää joka Lauantai-ilta

Höyryalus Botnian

Hangosta Köpenhaminaan.

Voi ja muu, Höyryalus Botnialla lähetettäväksi aiottu tavara lastataan Hangossa uudelleen maksuttomasti.

Höyrylaiva-asioimisto: edustaa useita höyrylaivayhtiöitä.

Tavarantoimitusliike: ottaa kuljetuksia kaikkiin maailman tärkeämpiin satamiin. Toimittaa tavaroita viipymättä ja huokeasta.

Hiilivarasto: alituinen varasto parasta konehiiltä.

Osakeyhtiö Anglo-Finland Cooperationen.

Haaraoasto:

16, S:t Helen's Place E. C.
London.

Sähköl.-osoite: „Jodoform.”

Pääkonttori:

Hanko.

Posti- ja Sähköl.-osoite:

„Cooperationen.”

Telefooni N:o 74.

Voin ja muiden maataloustuotteiden vientiliike.

Antaa korottomaksi lainaksi 75 % perustuskustannuksista osuusmiehijerejä rakentaessa 25 % kuoletusta vastaan.

Tuo maahan rotueläimiä, pyökkidrittelejä, käärekangasta, pergamenttipaperia, liisiä y. m., y. m.

Hra W. W. Chapman, tuo etevä asiantuntija, valitsee ja tutkii jokaisen eläimen, jonka yhtiö ostaa.

Kaikki määräykset ja tiedustelut lähetetään osoitteella

Osakeyhtiö Anglo-Finland Cooperationen, Hanko.

Mazawattee Tea.

Tätä maailmankuulua Ceylonin teetä myyvät allamainitut asiamiehet seuraaviin hintoihin:

Golden Tips.

Koristettu läkkirasia, sisältävä 3 eng. naulaa	Smk	23: —
Paketti	” 1 ” ” ”	8: —
S:ma	” 1/2 ” ” ”	4: 25
S:ma	” 1/4 ” ” ”	2: 25

Hiencinta:

Koristettu läkkirasia, sisältävä 3 eng. naulaa	Smk	17: —
Paketti	” 1 ” ” ”	6: —
S:ma	” 1/2 ” ” ”	3: 25
S:ma	” 1/4 ” ” ”	1: 75

Yksin myyjä:

Hangossa, A. Kaustell. } Savonlinnassa, And. Auvinen.
Turussa, Leon Gestrinin Siemenkauppa. } Wiipurissa, Herman Lydecken sekä
Tammisaaressa, Rouva Mathilda Ekman. } useiden rautatieasemain ravintolat.

Seuraavan analyysitodistuksen mukaan on Golden Tips parhaita teelajia ja sisältää ainoastaan oikeita teelehtiä. Kun tämän teen liukeamiskyky on erittäin suuri, on se halvinta käytännössä olevista teelajista.

Analyysi.

Herra Leon Gestriniltä olen minä vastaanottanut näytteen »Mazawattee-teetä, »Golden Tipsiä», analyysia varten. Tutkimuksen tulos on seuraava:

Vettä	8.30 %
Tuhkaa	5.70 %
Happoon liukenematonta Tuhkaa	0.32 %
Veteen liuonnutta mehua 1/2 tunnin ajalla	32.30 %
Koko liukenemiskyky	48.91 %
Theiniä	1.28 %
Parkkihappoa	9.21 %

Mikroskooppilla havaittiin ainoastaan oikeita teelehtiä. Muihin analyysieihin verraten on tämä teelaji aineksiltaan parhainten teelajien vertaista.

Turussa 4 p. Lokak. 1894.

Ernst Löthner.

HUOM! Yhtiö antaa teetänsä myytäväksi kussakin kaupungissa ainoastaan yhdelle asiamiehelle, jonka nimi ilmoitetaan; ja tee taataan oikeaksi ainoastaan näiltä asiamiehiltä ostettuna.

Pääasiamies koko Suomessa.

Henry Fairman.

Hanko.

Grand Hôtel

suljetaan
matkustavan yleisön
hyväntahtoiseen
huomioon.

Kunnioituksella

C. A. Hoffman.

Isännöitsijä.

A. Kaustell.

Hanko.

Kirja-, paperi- ja korutavarakauppa.

Alituinen varasto:

Konttorikirjoja ja kirjoitustarpeita.

Näköaloja Hangosta.

Kukkaiskorteja.

Hajuvesiä ja saippuota parasta tekoa.

Nikkeli- ja uushopea-esineitä.

Fiskarsin hienotakeita.

Lastenleluja.

Rullakartiineja ja akkunaverhoja.
Imapuntareja. Seinä-, akkuna- ja
kylpylämpömittareja.

Kylpylakkeja, pyyheliinoja ja sieniä.

Karttapaperikauppa.

Henkivakuutusosakeyhtiö

Suomen asioimisto.

18 Boulevardinkatu 18

